ΠΑΝΔΩΡΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΔΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ.

ΣΥΝΤΑΚΤΑΙ

Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ, Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ, κλ.

ΤΟΜΟΣ ΟΓΔΟΟΣ.

ΑΠΟ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1857 ΜΕΧΡΙΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1858.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΤΑΙΡΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΩΝ

ΑΘΗΝΗΣΙ,

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΠΑΝΔΩΡΑΣ.

1858.

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΙΟΥΝΙΟΥ, 1857. ΤΟΜΟΣ Η'. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 174.

Ο ΛΕΩΝ
ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ.

Μετὰ τοὺς λαμπροὺς καὶ πολυκρότους αἰῶνας, ἐφ' ὧν αἱ Ἀθῆναι ἐπλήρουν διὰ τῆς δόξης των πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, ἐπῆλθε νὺξ μακρὰ ἐπ' αὐτὰς, καθ' ἣν ἡ γῆ ἐφάνη μέχρι ὀνόματος αὐτὰς λησμονήσασα, καὶ περὶ τῆς τότε τύχης αὐτῶν οὐδὲ σύγγραμμά τι ἀπομνημονεύει, οὐδὲ μνημεῖον σχεδὸν σώζεται μαρτυροῦν.

Ἀλλὰ τῆς ἀγνώστου ἢ μᾶλλον ἀγράφου ἱστορίας τῶν χρόνων ἐκείνων ἀνευρέθη ἐσχάτως μία σελὶς· ὁ δὲ πιστῶς αὐτὴν διὰ τῶν αἰώνων διατηρήσας, καὶ διηγούμενος αὐτὴν σήμερον, εἶναι οὐδεὶς ἕτερος ἢ ὁ λιμενοφύλαξ λέων τοῦ Πειραιῶς, καὶ ὁ ἑρμηνεύσας αὐτὴν, εἷς τῶν σοφῶν τῆς *ἐσχάτης Θούλης*.

Τίς ἀγνοεῖ ὅτι ὁ λιμὴν τῶν Ἀθηνῶν, ἀφ' ὅτου ἔπαυσε, καὶ πρὶν αὖθις ἀρχίσῃ νὰ καλῆται Πειραιεὺς, ὠνομάζετο ὑπὸ μὲν τῶν Ἑλλήνων *Δράκος*, ὑπὸ δὲ τῶν Ἰταλῶν *Πόρτο Λεόνε*, καὶ *Ἀσλὰν Λιμὰν* ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, ὅτι δ' ὤφειλε τὰς ἐπωνυμίας ταύτας εἰς ὑπερμεγέθη μαρμάρινον λέοντα, ὅστις μέχρι τοῦ ἔτους 1687, ἐκάθητο ἐν τῷ μυχῷ τοῦ ἐρήμου λιμένος ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς λαμπρᾶς καὶ πολυανθρώπου ἄλλοτε πόλεως, ὡς ὁ πιστὸς κύων ὅστις δὲν δραπετεύει οὐδὲ τὴν τέφραν τῆς πυρποληθείσης οἰκίας ἠν ἐφύλαττεν ;

Ὅστις ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας πρὶν ἢ ἡ ἐλευθερία ταῖς περιβάλῃ τὸ στέμμα τῆς βασιλείας, καὶ ταῖς ἀποδώσῃ τοῦ ἀρχαίου των κάλλους τὴν ἀνατανάκλασιν, ἐνθυμεῖται τὴν ἀκατοίκητον ἐκείνην ἀκτὴν, ἐφ' ἧς ἄλλα ἴχνη ἀνθρωπίνης παρουσίας δὲν ἐφαίνοντο, ἐκτὸς ἀθλίου ἐρειπίου καταρρεούσης τινος μονῆς, καὶ ἐκτὸς πενιχρᾶς καλύβης κατὰ τοῦ κόλπου τὸ βάθος, φωλεᾶς ἐξ ἧς ἐξώρμα ὁ Ὀθωμανὸς τελώνης κατὰ τῶν πλοίων ὅσα ἡ βία τῶν ἀνέμων καὶ ἡ φορὰ τῶν κυμάτων ἔῤῥιπτον εἰς τὰ νεκρὰ ταῦτα μέρη.

Τοιοῦτος ἦν ὁ Πειραιεὺς κατὰ τὸ 1832, τοιοῦτος, καὶ κατ' οὐδὲν διάφορος, κατὰ τὸ 1687, ὡς ἀποδεικνύει ὁ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον σχεδιασθεὶς καὶ κατωτέρω τυπούμενος χωρογραφικὸς πίναξ, ἐκ-

τὸς ὅτι τότε παρὰ τὴν καλύβην ἐκείνην, ἐμπρὸς τῆς θέσεως ὀφ' ἧς σήμερον σήλη ὑψηλὴ φέρει τὴν προτομὴν τοῦ Σεβαστοῦ Βασιλέως, τοῦ νέου κτίστου τοῦ Πειραιῶς, ἀκριβῶς κατὰ τὸ σημεῖον τοῦ πίνακος καθ' ὃ προκύπτει ἤδη εἰς τὴν θάλασσαν ἡ εὐρύχωρος προκυμαία, ἐκάθητο ἐπὶ τῶν ὀπισθίων ποδῶν του, εἰς τοὺς ἐμπροσθίους σιβαρῶς σηριζόμενος, ὁ δεκάπους τὸ ὕψος λέων, καὶ ἀπέβλεπε πρὸς τὴν στενὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος. Ἐκεῖ ἐκάθησε πολλὰς ἡμέρας δόξης, ἐκεῖ πολλὰς ἡμέρας θλίψεως, καὶ ἐκεῖθεν πολλῶν συμβάντων καὶ διαφόρων τυχῶν ἐγένετο σιωπηλὸς μάρτυς. Ἂν δὲν εἶδε τὴν ἔνδοξον ἡμέραν τῆς Σαλαμῖνος, διότι μᾶλλον εἰκάζω ὅτι ἀνηγέρθη εἰς μνήμην ἐκείνης, ἀλλὰ πιθανῶς παρέστη, στεφάνοις κοσμῶν τὴν λιθίνην του κεφαλὴν, εἰς τὸν θριαμβευτικὸν εἴσπλουν τοῦ Ἀλκιβιάδου, πιθανῶς εἶδε τὸ πρῶτον τῆς τῶν Ἑλλήνων διχονοίας ἀνοσιούργημα, τὸν ἕνα ὀφθαλμὸν τῆς Ἑλλάδος ἐξορύττοντα τὸν ἕτερον, τὴν Σπάρτην δουλοῦσαν τὰς Ἀθήνας, τὸν Αὔσανδρον κατασκάπτοντα τὰ τείχη τοῦ Πειραιῶς. Μετὰ ταῦτα εἶδε δι' αἰώνων συμ-

Λιμὴν Πειραιῶς.

φορῶν καὶ αἰσχύνης ἀκωλύτως εἰσπλέοντας καὶ ἐκπλέοντας, καὶ τὴν ἄλλοτε ἀδούλωτον θάλασσαν τοῦ Πειραιῶς ἐφυβρίζοντας, τοὺς ἀλλήλους διαδεχομένους κατακτητὰς, τοὺς Μακεδόνας, καὶ μετ' αὐτοὺς τοὺς Ῥωμαίους, τοὺς Βανδάλους ἔπειτα καὶ τοὺς Γότθους, τοὺς Φράγκους, καὶ τελευταῖον τοὺς Ὀθωμανοὺς, οἵτινες ἐφύσησαν πέριξ των θάνατον καὶ καταστροφήν. Ἄφωνος τῶν συμφορῶν τούτων θεατὴς, ὡς ἂν τὸ μέγεθος αὐτῶν τῷ εἶχεν ἀφαιρέσει τὴν δύναμιν τοῦ στενάζειν, ἔμενεν ὁ λέων ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ἐπικαθήμενος. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ζοφερῶν ἐκείνων ἡμερῶν, εἶδεν αἴφνης πρὸς τὸ στόμιον, τοῦ σταυροῦ τὴν σημαίαν κυμαινομένην, καὶ ἐλευθερίαν ἐπαγγελλομένην, καὶ ἐσκίρτησεν ἐπὶ τῆς βάσεώς του τὸ ἄφρον θηρίον, μὴ γνωρίζον ὅτι ἡ ἐλευθερία δὲν δίδεται, ἀλλὰ κατακτᾶται. Ὁ Ἐνετὸς Μοροζίνης ἀπέβη εἰς τὴν ξηρὰν, ἐκυρίευσε τὰς Ἀθήνας, καὶ ἀπεδίωξε τοὺς Ὀθωμανούς. Ἡ ἀγαλλίασις τῶν Ἑλλήνων ὅρια δὲν ἐγνώριζεν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγους μῆνας μετεβλήθη τῆς Ἐνετίας ἡ πολιτικὴ, καὶ ὁ Μοροζίνης ἀπῆλθεν ὡς εἶχεν ἔλθει, ἀποδοὺς τὴν κατάκτησίν του, καὶ ἐγκαταλείψας ἐν θρήνοις τοὺς ἀπηλπισμένους λαοὺς, οἱς τὸ ἐφήμερον ὄνειρον τῆς ἐλευθερίας καθίστα τὴν δουλείαν ἔτι δυσφορωτέραν.

Ἀλλὰ δὲν ἠθέλησε ν' ἀναχωρήσῃ χωρὶς ν' ἀπαγάγῃ ἐπίσημόν τι τρόπαιον τῶν ἀνδραγαθιῶν του, καὶ ἀφ' οὗ ἀπέτυχεν εἰς τοῦ Παρθενῶνος τὴν σύλλησιν, διότι τ' ἀριστουργήματα τοῦ Φειδίου κατακρημνισθέντα ὑπὸ τῶν ἀδεξίων ἐργατῶν του ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν Ἀετωμάτων ὅθεν ἤθελε νὰ τ' ἀποσπάσῃ, ἐγένοντο τρίμματα, τότε ἥρπασε τὸν λέοντα, αὐτὸν τὸν τελευταῖον καὶ προαιώνιον πάτοικον τοῦ Πειραιῶς καὶ μετὰ δύο ἑτέρων, ἀφαιρεθέντων ἐξ ἄλλων μερῶν τῶν Ἀθηνῶν, τὸν ἔφερεν αἰχμάλωτον εἰς Ἐνετίαν, καὶ τὸν ἔβαλε φρουρὸν τοῦ τότε θαλασσοκράτορός της ναυστάθμου.

Ἀλλ' ἦλθεν ἡμέρα καθ' ἣν ἔπεσεν ἡ Ἐνετία, ὡς εἶχον πέσει αἱ Ἀθῆναι, ὡς εἶχε πέσει ἡ Ῥώμη ἡ νικήσασα τὰς Ἀθήνας, ὡς εἶχον πέσει οἱ νικηταὶ τῆς Ῥώμης καὶ τῶν νικητῶν της οἱ νικηταί. Τότε ὁ Ἀθηναῖος λέων, ἀλυσόδετος εἰς τὸ θριαμβευτικὸν ἅρμα τοῦ Ναπολέοντος, ἐσύρθη εἰς τὰ Παρίσια, ὅθεν ἡ παλίνστροφος τύχη τῶν ὅπλων τὸν ἐπανέφερε πάλιν εἰς Ἐνετίαν. Ἐκεῖ διαμένει ἤδη ἄδοξος καὶ εἰς λήθην παραδεδομένος, καὶ μόλις ἕλκων σπανίων τινῶν ὁδοιπόρων τ' ἀπρόσεκτα βλέμματα. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐν τῇ ἐρημώσει του μονονοῦ φωνὴν ἀφιεὶς, διηγεῖται τοῖς συνιοῦσιν ἓν τῶν σκοτεινοτέρων ἐπεισοδίων τῆς μακρᾶς του ὑπάρξεως.

Τῷ ὄντι, πρὸ πολλου ἤδη παρετηρήθη ὅτι εἰς τὰς δύω του ὠμοπλάτας ὁ λέων οὗτος φέρει ἐπιγραφὰς, καὶ κατὰ καιροὺς διάφοροι ἀρχαιολόγοι εἶπον τὴν περὶ αὐτῶν γνώμην των. Οἱ ῥᾳθυμότεροι, καὶ ἑπομένως οἱ πλεῖστοι, ἀπεφάνθησαν συνοπτικῶς, ὅτι ἦσαν ἐντελῶς ἐξηλειμμέναι, καὶ ἀνεπίδεκτοι ἀναγνώσεως. Ἕτεροι ἀνεγνώρισαν ἐν αὐταῖς γνήσια φοινικικὰ γράμματα, καὶ τὸν λέοντα ἐκήρυξαν, καὶ ὡς ἐκ τοῦ γλυπτικοῦ προσέτι ῥυθμοῦ, σύγχρονον τοῦ Κάδμου ἢ κἂν τῶν Σπαρτῶν αὐτοῦ. Ἕτεροι ἐχλεύασαν τούτους ἐπ' ἀμαθείᾳ, ὡς μὴ ἀναγνωρίσαντας τὴν τοσούτῳ προφανῆ τυῤῥηνικὴν γραφὴν, καὶ ἐθεώρησαν τὸν λέοντα ὡς ἔπηλυν ἐκ τῆς Ἰταλικῆς Τυῤῥηνίας, ὅθεν, εἶπον, ἦλθεν ἐν τῇ παλαιᾷ ἀρχαιότητι πᾶσα τέχνη καὶ πᾶς πληθυσμὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα. Κατ' ἄλλους τὰ γράμματα ἦσαν ἀναμφισβητήτως Πελασγικὰ, καὶ γλυφίδος Πελασγικῆς ἦτον ἔργον ὁ λέων. Ὑπῆρξαν καὶ τινες τέλος, οἵτινες ἐξέλαβον ὡς Ῥουνικὰς ἢ Σκανδιναυικὰς τὰς ἐπιγραφὰς, ἀλλ' οὗτοι ἦσαν ὀλίγοι, καὶ ὑφ' ὅλων ἐθεωρήθησαν ὡς ἄτοπα λέγον-

τες. Περὶ τοῦ περιεχομένου ὅμως καὶ τῆς ἐννοίας τῶν ἐπιγραφῶν, οὐδεὶς εἶχέ τι θετικώτερον νὰ εἰπῇ.

Τέλος εἵλκυσεν ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη τὴν σύντονον προσοχὴν ἀρχαιολόγου πεπαιδευμένου καὶ ἀκαμάτου, τοῦ Κ. Καρόλου Ῥάφν, γραμματέως τῆς ἑταιρείας τῶν Βορείων ἀρχαιοδιφῶν, καὶ οὗτος μετὰ μακρὰς ἐρεύνας, τὰς μὲν δι' ἐπιπόνων ἀλληλογραφιῶν, τὰς δὲ δι' αὐτοψίας γενομένας, τὴν ἀνεγνώρισεν ὡς αὐτόχρημα ῥουνικὴν, γεγραμμένην εἰς τὴν ἀρχαίαν Δανικὴν, ἢ τὴν Νορδικὴν λεγομένην διάλεκτον, ἥτις ἄλλοτε ἐπεκράτει πολλαχοῦ τῆς Ἄρκτου, καὶ ἤδη ἔτι διατηρεῖται ἐν Ἰσλανδίᾳ, καὶ ὡς τοιαύτην τὴν συνεπλήρωσε, τὴν ἀνέγνωσε, καὶ τὴν ἐξήγησεν.

Ἀλλὰ πῶς εὑρίσκοντο τὰ ἴχνη ταῦτα τῶν Σκανδιναυῶν, τῶν κατοίκων τῆς βορειοτάτης ἄκρας τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς νοτιωτέρας ἄκρας αὐτῆς; Ἡ Ῥουνικὴ γραφὴ, ἥτις καλύπτει πολυάριθμα ἀρχαῖα μνημεῖα, καὶ λίθους ἀμόρφους καθ' ὅλην τὴν Σκανδιναυϊκὴν χερσόννησον, προσέτι δ' εἰς τὴν Δανίαν, εἰς τὴν Ἰσλανδίαν, εἰς τὴν Σκωτίαν καὶ εἰς πολλὰ μέρη τῆς Γερμανίας, μέχρι πρὸ μικροῦ ἔτι ἠρέθιζε μάτην τὴν περιέργειαν τῶν πεπαιδευμένων. Ἀλλὰ τέλος ἡ περιωτισμένη εὐφυΐα ὑπερίσχυσε καὶ ταύτης τῆς δυσκολίας, καὶ ἤδη οἱ Ῥουνικοὶ λίθοι παραδίδουσιν ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον τὰ μυστήριά των εἰς τοὺς ἀόκνους τοῦ Βοῤῥᾶ στηλοκόπας.

Ἰδοὺ λοιπὸν τί εἷς τῶν ἐπιμελεστέρων ἐξ αὐτῶν, ὁ Κ. Ῥάφν, ἀνέγνω ἐπὶ τοῦ λέοντος τοῦ Πειραιῶς. Ἐπὶ μὲν τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς, τὴν ἐπιγραφὴν, ἔχουσαν ὡς κατωτέρω, ὑπὸ στοιχεῖον Α, ἀνέγνω ὡς ἕπεται·

Ἄκον βανν, θειρ Ουλφρ οκ Ἄσμουνδρ οκ Λουρν, ἀφν θεσσα· θειρ μενν λαγθου ἀ, οκ Ἀραλδρ ἄφι, οφ φιεπότα ουππρεισταρ βεγνα Γρικκιαθούθις. Βαρθ Λάλκρ ναουθουγρ ι φιαρρι λανδουμ. Εγιλλ βαρ ι φαρου μεδ Ραγνάρι τιλ Ρούμανίου . . . οκ Αρμενίου.

Ἐπὶ δὲ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς, τὴν ἐπιγραφὴν ἔχουσαν ὡς φαίνεται κατωτέρω ὑπὸ στοιχεῖον Β, ἀνέγνω ὡς ἕπεται·

Ἄσμουνδρ ἰὸ ρούναρ θεσσαρ θειρ Ἄσγειρ οκ Θορλειφρ, Θορθρ οκ Ἴβαρ, ατ βὸν Ἄραλδς ἄφα, θοατ Γρικκιαρ (οφ) οὔγσαθου.

Καὶ μετέφρασε τὴν μὲν πρώτην οὕτω περίπου·

« Ὁ Ἄκων ἐκυρίευσε μετὰ τοῦ Οὔλφ καὶ τοῦ Ἀσμοὺνδ καὶ τοῦ Ὠρν, τὸν λιμένα τοῦτον. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐπέβαλον, μετὰ τοῦ μεγάλου Ἀράλδου, βαρεῖς φόρους, ἕνεκα τῆς ἐπανκστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ Δάλκ διεκρατήθη εἰς μεμακρυσμένα μέρη. Ὁ Ἔγιλλ συνεξεστράτευσε μετὰ τοῦ Ῥαγνὰρ εἰς Ῥου(μανί)αν . . . καὶ Ἀρμενίαν. »

Τὴν δὲ δευτέραν.

« Ὁ Ἀσμοὺνδ ἐχάραξε ταύτας τὰς ῥούνας (ῥουνικὰ γράμματα), μετὰ τοῦ Ἀσγεὶρ, Θορλεὶφ, Θὸρθ καὶ Ἰβὰρ, κατ' ἐπιταγὴν Ἀράλδου τοῦ μεγάλου, καί τοι ἐνισταμένων τῶν Ἑλλήνων. »

Μανθάνομεν ἄρα ἐκ τούτων τῶν ἐπιγραφῶν, ὅτι ὁ Πειραιεὺς ἐκυριεύθη ποτὲ ὑπὸ Σκανδιναυῶν μαχητῶν, ὅτι οἱ Ἕλληνες, πάντοτε τὴν ἐλευθερίαν των ἀγαπῶντες, ἐπανέστησαν κατὰ τῶν ὑπερβορείων ἀνδρῶν, ἀλλ' ἡττηθέντες ὑπεβλήθησαν εἰς βαρέα πρόστιμα. Διετήρησαν ὅμως οὐχ ἧττον, φαίνεται, τὴν ἀστυκὴν αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν, διότι ἄλλως δὲν θὰ τοῖς ἦν δυνατὴ ἡ ἔνστασις κατὰ τῆς θελήσεως τῶν νικητῶν, τοῦ νὰ ἐπιγράψωσι τὴν βάρβαρον νίκην των ἐπὶ τοῦ εὐγενοῦς μνημείου τῶν ἐνδόξων αἰώνων. Ἀλλ' ἡ ἀνεξαρτησία αὕτη κατ' ἐπιφάνειαν μᾶλλον πρέπει νὰ ἦτον, διότι ἡ ἔνστασις των ὀλίγον ἴσχυσεν. Ἐν ἑνὶ λόγῳ φαίνεται ὅτι διετήρουν τὸν πολιτικὸν των διοργανισμὸν, ἀλλ' ὑπέκυπτον εἰς τὴν ἐπιῤῥοὴν τῶν δορικτητόρων.

Κατὰ ποίαν ὅμως ἐποχὴν συνέβησαν ταῦτα, καὶ τί μέρος τῆς ἀγνώστου ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν διηγεῖται οὗτος ὁ λέων;

Ἰδοὺ τί δυνάμεθα περὶ τούτου νὰ συμπεράνωμεν. Οἱ κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἐν Ἀνατολῇ ἐκδημοῦντες Σκανδιναυοὶ, ἦσαν ἀναμφιβόλως οἱ φρουροὶ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, οἱ ἐπιλεγόμενοι Βαρέγγοι (ἴσως οἱ *ὀπλῖται*, ἐκ τῆς ἀρχαίας Νορβεγικῆς λέξεως *Βᾶρν*, τῆς σημαινούσης *ὀπλα*). Τούτων ἡ ὑπηρεσία δὲν περιωρίζετο εἰς μόνην τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ πολλάκις ἐστέλλοντο καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, εἰς Ἀσίαν, εἰς Σικελίαν, εἰς Ἀπουλίαν, κατὰ τῶν μᾶλλον ἐπιφόβων ἐχθρῶν τῆς Αὐτοκρατορίας, διότι μεγάλη ἦν ἡ ὑπόληψις τῆς ἀνδρείας των. Ὁ Κεδρηνὸς (σελ. 735) διηγεῖται ὅτι ἐν ἔτει 1034—1035 οἱ Βαρέγγοι διεχείμασαν *ἐν τῷ θέματι τῶν Θρακησίων*, κειμένῳ μεταξὺ Καρίας, Λυδίας καὶ Φρυγίας, καὶ οὕτω καλουμένῳ ἐκ τῆς αὐτόθι σταθμεύσεως τῆς λεγεῶνος τῶν Θρᾳκῶν. Ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Παφλαγῶνος, ὅτε κατὰ τὸ 1040 οἱ Βούλγαροι, ἐπαναστάντες ἐπολιόρκησαν τὴν Θεσσαλονίκην, οἱ πολῖται ἐκδραμόντες, καὶ προμάχους ἔχοντες αὐτοὺς τοὺς Βαρέγγους, οὓς ὁ Κεδρηνὸς ἀποκαλεῖ τὸ *τάγμα τῶν μεγαθύμων*, ἀπέκρουσαν τοὺς ἐχθροὺς, καὶ ἐπέφερον αὐτοῖς μεγάλην καταστροφήν. Τὸ κατὰ τοῦ Ἰωάννου, ὑπουργοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος, ἄσπονδον τῶν λαῶν μῖσος, τὸ προκαλέσαν τὴν βουλγαρικὴν εἰσβολὴν, αὐτὸ ἐπέφερε τὴν γενικὴν τῶν ὑπηκόων ἐπανάστασιν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Νικοπόλεως, ἥτις φαίνεται ὅτι περιελάμβανε καὶ πάσας τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις, διότι ἡ Ναύπακτος κἂν βεβαίως καταριθμεῖται ἐν αὐτῇ. Εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀποδίδει ὁ Κ. Ῥάφν καὶ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἀθηναίων, περὶ ἧς μνημονεύει τοῦ λέοντος ἡ ἐπιγραφή.

Ὅ,τι δὲ μάλιστα πιθανολογεῖ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, εἶναι ἡ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ γινομένη μνεία γνωστῶν Σκανδιναυϊκῶν ὀνομάτων αὐτῆς ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Οὕτω π. χ. ὁ *Μέγας Ἀράλδος*, ὅστις φαίνεται ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιγραφῇ ὡς ὁ ἀρχηγὸς τῶν τιμωρησάντων διὰ προστίμων τοὺς Ἀθηναίους, εἶναι πιθανῶς ὁ υἱὸς τοῦ Σιγούρδου καὶ γυναικάδελφος τοῦ βασιλέως Ἁγίου Ὀλάφου, ὅστις ἐθανατώθη

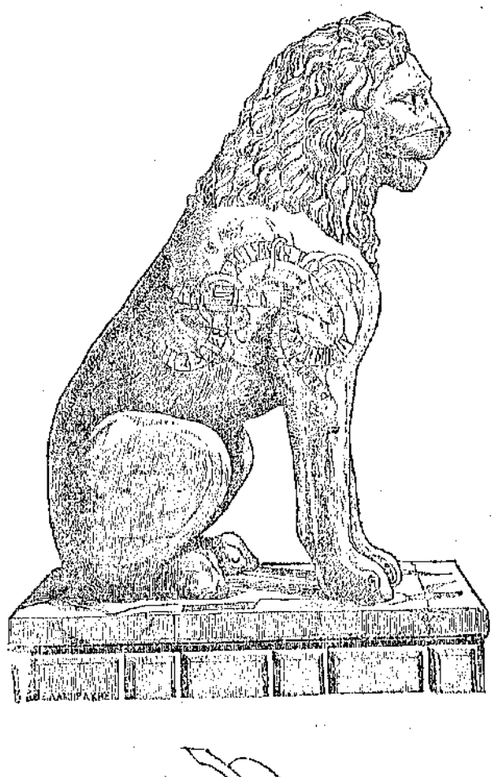

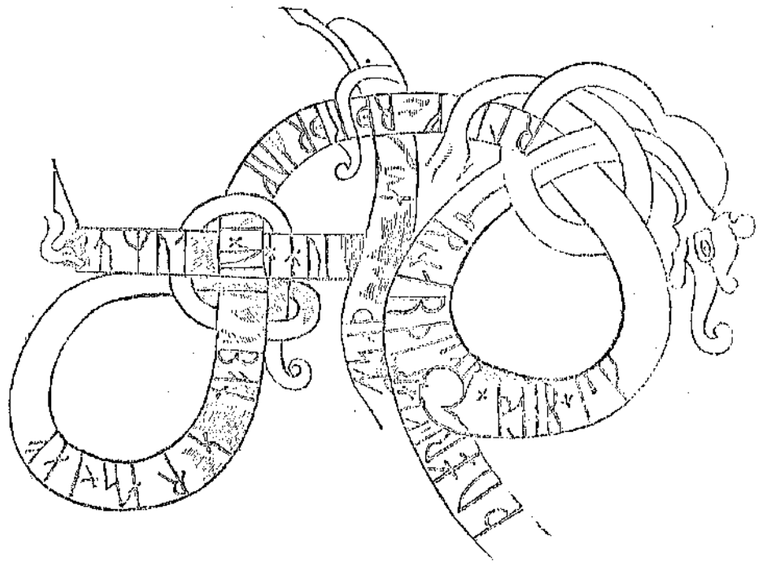

Ὁ λέων τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς ὁ ὑπὸ στοιχεῖον Λ.

ἐν μάχῃ, τὴν 31 Αὐγούστου 1030. Τότε, σωθεὶς ὁ Ἀράλδος, ἀπῆλθε πρῶτον εἰς Γαρδαρίκιαν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἔρθασε τὸ ἔτος 1033, εἰς ἡλικίαν 18 ἐτῶν, καὶ κατατεχθεὶς ἐν τοῖς Βαρέγγοις, ἀνεδείχθη ἀρχηγὸς αὐτῶν, καὶ πολλὰ μετ' αὐτῶν ἠνδραγάθησε, περὶ ὧν διηγοῦνται αἱ *Σάγαι*, αἱ ἱστορίαι τῶν Σκανδιναυῶν. Κατὰ τὸ ἔτος 1043 ἐπανῆλθεν εἰς Γαρδαρίκιαν, καὶ ἐκεῖ-

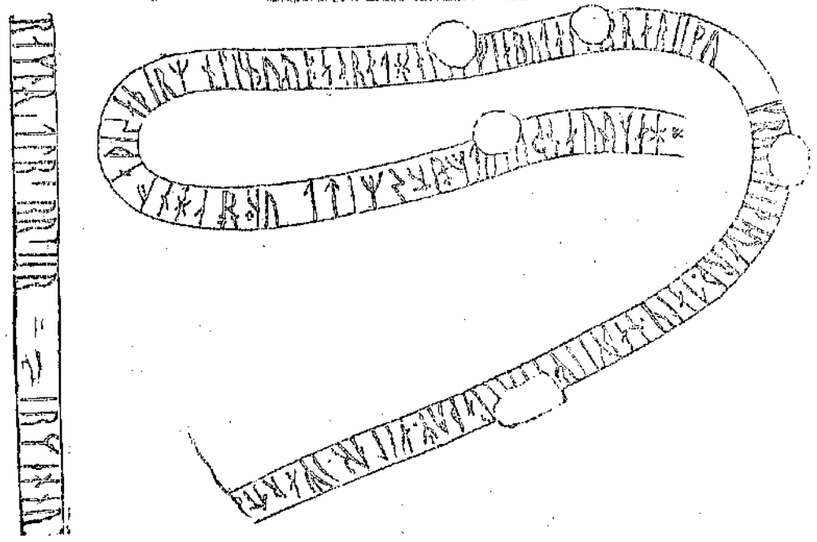

Ὁ λέων τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς ὁ ὑπὸ στοιχεῖον Β.

θεν, ἀφ' οὗ ἐνυμφεύθη Ἐλισάβετ, τὴν θυγατέρα τοῦ Μεγάλου Δουκὸς Ἰαροσλάβου, ἐρθασεν εἰς τὴν πατρίδα του, ὅπου ἐβασίλευσεν ἐν ἔτει 1047. Αἱ *Σάγαι* τὸν ἀποκαλοῦσιν οὐχὶ *Μέγαν* ἢ *ὑψηλὸν*, ἀλλὰ *Αὐστηρόν*· οἱ ἱστορικοὶ ὅμως ἐκ συμφώνου τὸν χαρακτηρίζουσιν ὡς ὑψηλὸν ἢ μεγαλόσωμον (mikill μεγάλον).

Ὁ *Ἄκων* εἶναι ἴσως αὐτὸς ἐκεῖνος ὃν αἱ Σκανδιναυϊκαὶ ἱστορίαι μνημονεύουσιν ὡς υἱὸν τοῦ Ἴδαρ, προχειρισθέντα ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀράλδου εἰς βαθμὸν Κόμητος (jarl), ἐν δὲ τῇ νεότητί του εἰς μεμακρυσμένα μέρη ὁδοιπορήσαντα, καὶ ἐν ταῖς περιοδείαις του πλοῦτον καὶ δόξαν συγκομισάμενον. Ὁ δ' *Οὔλφ* εἶναι πιθανῶς ὁ ἐν ταῖς ἱστορίαις

γνωττὸς ὡς Ἰσλανδὸς, υἱὸς τοῦ Ὀσπάκ καὶ τῆς Ἄσδης, καταγόμενος δὲ καὶ ἐκ τῶν βασιλέων τῆς Σκωτίας. Ὁ Ὁλὰφ μνημονεύεται ἐπίσης ὡς συνοδεύσας τὸν Ἀράλδον εἰς Βυζάντιον, εἰς Ἱερουσαλὴμ καὶ εἰς Σικελίαν, καὶ ἦτον εἷς τῶν ἀνδρειοτέρων συντρόφων καὶ φίλων του. Εἰς Κωνσταντινούπολιν, συνεφυλακίσθη μετὰ τοῦ Ἀράλδου, καὶ συνεπανῆλθε μετ' αὐτοῦ εἰς Νορβηγίαν, ὅπου βασιλεύσας ὁ Ἀράλδος, τῷ ἔδωκε τὴν γυναικαδέλφην του εἰς γυναῖκα, καὶ τὸν διώρισε στρατάρχην του.

Ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν, οἵτινες μνημονεύονται ὡς οἱ τῶν ἀνωτέρω σύντροφοι, ὁ *Ὄρν*, ὁ *Δέλε* καὶ ὁ *Ἔγιλ*, φέρουσιν ὀνόματα γνωστὰ ἐν τῇ ἀρχαιότητι τοῦ Βορρᾶ. Κατά τινα μάλιστα Σκανδιναυικὰ ἀπομνημονεύματα, *Ἔγιλ* ἐκαλεῖτο εἷς τῶν ἑταίρων τοῦ πραμνημονευθέντος Ὁλὰφ υἱοῦ τοῦ Ὀσπάκ.

Ραγνὰρ δὲ, σύγχρονος τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς εἶναι γνωστὸς ἐκ τῆς *Σάγας* τοῦ *Ἐϊρεύδου*, τοῦ ἐν ἔτει 1015 κυριεύσαντος τὴν Παλτεσκίαν ἐν Γαρδαρίκῃ. Μετ' αὐτοῦ συνεκστρατεύσας ὁ Ῥαγνὰρ, τὸν διεδέχθη εἰς τὸν μετ' οὐ πολὺ χειρεύσαντα θρόνον τῆς Παλτεσκίας, συγκαταθέσει τοῦ ἀρχιδουκὸς τῆς Ῥωσσίας Ἰαροσλάου καὶ τῆς ἐκ Σουηδίας συζύγου τῆς Ἰγγιγέρδης. Ἀλλ' ἴσως ὁ Ῥαγνὰρ τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι συγγενὴς μόνον τοῦ ἐν Παλτεσκίᾳ βασιλεύσαντος, ὁμώνυμος ἐκείνῳ, ὡς τοῦτο συνήθως συνέβαινεν ἐν ταῖς Σκανδιναυϊκαῖς οἰκογενείαις· διότι δύναται νὰ φανῇ ἀπίθανον ὅτι ὁ ἐν Γαρδαρίκῃ εἰς τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν ἀναβάς, ἐξεστράτευσεν εἰς Ἀθήνας πρὸς καταστολὴν ἀποστασίας τῶν ὑπηκόων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, καὶ μάλιστα ἐν 1040, ὅταν αὐτοὶ οἱ Ῥῶσσοι εἶχαν ν' ἀποκρούσωσι τοὺς ἐπελθόντας Λιθουανοὺς, καὶ Μασοβίους, ἐκτὸς ἂν ὑποτεθῇ ὅτι, ὡς ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν πολέμων, μὴ δυνηθεὶς ὁ Ῥαγνὰρ νὰ διαμείνῃ εἰς τὸ κράτος του, ἦλθε ζητῶν νέαν τύχην καὶ νέαν δόξαν ἐν Βυζαντίῳ. Κατὰ τὴν τελευταίαν φράσιν τῆς δεξιᾶς ἐπιγραφῆς, ἂν ὀρθῶς ἀναγνώσθη, φαίνεται ὅτι τοῦ *Ἔγιλλ* καὶ τοῦ Ῥαγνὰρ γίνεται μνεία ὡς ἀπόντων, καὶ μάλιστα ὡς συναπελθόντων εἰς Ἀρμενίαν, καὶ ἴσως (διότι ἡ λέξις καθαρῶς δὲν διακρίνεται) εἰς Ῥουμανίαν, ὡς κατὰ τὴν ΙΑ'. ἑκατονταετηρίδα ἐκαλοῦντο αἱ βόρειοι τῆς ἐλάσσονος Ἀσίας ἐπαρχίαι, αἱ πρὸς δυσμὰς τῆς Ἀρμενίας κείμεναι.

Ἡ δὲ δευτέρα ἐπιγραφὴ ποιεῖται, ὡς φαίνεται, μνείαν αὐτῶν τῶν ἐπιγραψάντων, εἴτε δηλαδὴ τῶν χαραξάντων καλλιτεχνῶν, εἴτε, καὶ πιθανώτερον, τῶν ἐπιμεληταμένων τὴν ἀναγραφὴν ἀρχηγῶν. Τὸ δεύτερον καὶ τὸ τρίτον τῶν ὀνομάτων δὲν εἶναι ἐντελῶς βέβαιον, ἀλλὰ τὰ πιθανώτερα τῶν ὅσα οἱ σωζόμενοι χαρακτῆρες ἐλέγχουσιν. Οὐδὲν δὲ εἶναι γνωστὸν ὡς ἀνῆκον εἰς ἐπισήμους ἄνδρας ἐκ τῶν ὀνομαζομένων ἐν Ἀνατολῇ. Ἀναφέρονται ὅμως ὁ Θόρδ καὶ ὁ Θόρλειφ, Ἰσλανδοὶ ἀμφότεροι, ὡς συνεκστρατεύσαντες μετὰ τοῦ Βασιλέως Ἁγίου Ὀλάφου εἰς Γαρδαρίκην ἐν ἔτει 1029, ὥστε οὐδὲν τὸ ἀπίθανον νὰ κατηντέχθησαν μετὰ ταῦτα, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ συνεταῖροί των, εἰς τοὺς Βαρέγγους τοῦ Βυζαντίου.

Τῶν ἐν Ἀθήναις κατορθωμάτων τούτων τῶν Σκανδιναυῶν ῥητὴ μνεία οὐδαμοῦ φαίνεται ἐν ταῖς ὑπερβορείοις *Σάγαις* ἢ ὑπομνήμασιν. Ἀλλ' ἔν τινι ᾄσματι συνταχθέντι ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀράλδου, κατὰ τὸν διάπλουν αὐτοῦ ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως (Μικλαγάρδ, τῆς Μεγάλης πόλεως), διὰ τοῦ πορθμοῦ καὶ τοῦ Εὐξείνου (Svartahaf, Μαύρης Θαλάσσης), πρὸς Γαρδαρίκην, λέγεται μεταξὺ ἄλλων·

« Οὐδ' αἱ γυναῖκες οὐδ' αἱ παρθένοι ἀρνοῦνται ὅτι ἤμεθα μίαν ἡμέραν εἰς τὴν πόλιν τὴν κατὰ Μεσημβρίαν, καὶ σύραντες τὰ ξίφη, διεσχίσαμεν τὴν ὁδὸν ἡμῶν. Μνημεῖον ἵσταται ἐκεῖ, μαρτυροῦν τὸ κατόρθωμα τοῦτο. »

Καὶ τις δὲ ποιητὴς τῆς αὐλῆς αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἀράλδου γράφει περὶ αὐτοῦ·

« Ἑλλάκις ἀπέκτησε πλοῦτον διὰ τοῦ ξίφους του εἰς τὰ μέρη τὰ πρὸς μεσημβρίαν τῶν θαλασσῶν, ὅπου οὐδ' οἱ ἄνανδροι ἤθελον νὰ παραδοθῶσι. Τούτων τῶν κατορθωμάτων ὕσταται εἰσέτι μνημεῖον. »

Πιθανώτατον φαίνεται ἀμφότεραι αὗται αἱ στροφαὶ ν' ἀναφέρωνται εἰς τὰ ἐν Ἀθήναις κατορθώματα τῶν Βαρέγγων, εἰς ἃ καὶ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ λέοντος, τὸ « Μνημεῖον » νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ Λέων, καὶ ἡ « ἡ κατὰ τὴν Μεσημβρίαν πόλις » τοῦ Ἀράλδου, αὐτοὶ οἱ Ἀθῆναι, περὶ ὧν οἱ Σκανδιναυοὶ μετὰ θαυμασμοῦ ἐξεφράζοντο. « Ἡ λαμπρὰ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, (λέγει Σκανδιναυός τις συγγραφεὺς, οὗ ἡ Ἰσλανδικὴ μετάφρασις σώζεται), ἥτις δικαίως ἀποκαλεῖται μήτηρ πασῶν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τροφὸς πάντων τῶν φιλοσόφων, ἦτον ἀσύγκριτος ἐν πάσῃ τῇ Ἑλλάδι, οὐδ' ὑπῆρχεν αὐτόθι πόλις πολυτελεστέρα οὐδ' ἐνδοξοτέρα. »

Οὕτω λοιπὸν ὁ Ἕλλην οὗτος λέων, ἀνεγερθεὶς εἰς μνήμην τῶν ἡρωϊκῶν τῆς Ἑλλάδος κατορθωμάτων, ἀλλ' ἤδη ξενόφωνος καὶ τὴν ξένην οἰκῶν, διηγεῖται τὰς πράξεις τῶν ὑπερβορείων ἡρώων, καὶ προσθέτει εἰς τὴν ἄλυσιν τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας κρίκον οὐχὶ μὲν λίαν περιφανῆ, ἀλλ' ἴσως οὐχὶ καὶ περιττὸν παντάπασιν. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς διδασκόμεθα ὅτι κατὰ τὴν ἐνδεκάτην ἑκατονταετηρίδα, εἰς ἣν ἀναμφισβητήτως ἀνήκουσι τὰ ἐπιγεγραμμένα ὀνόματα, κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἑκατονταετηρίδα, ἐφ' ἧς ὁ Κ. Φαλμεραύερ ὑποτίθησι τὰς Ἀθήνας ἐπὶ τετρακόσια μὲν ἔτη ἐρήμους ἐντελῶς ἀπολειφθείσας, μετὰ δὲ ταῦτα μόλις ὑπὸ σποράδων τινῶν καὶ τούτων πάντως Σλαύων κατοικηθείσας, οἱ ἐγχώριοι ὅμως ἦσαν τοσοῦτοι καὶ τηλικοῦτοι, ὥστε, εἰ καὶ ἐνικήθησαν μέχρι τέλους, ἀλλ' εἶχον τὴν γενναιότητα καὶ τὴν δύναμιν νὰ ἐπαναστῶσι κατὰ τῶν *μεγαθύμων* Βαρέγγων, ἴσως, ὡς εἰκάζει ὁ Κ. Ῥάφν, κατ' αὐτῆς τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας, καὶ μετὰ τὴν ὑποταγήν των εἶχον τὴν δύναμιν τοῦ νὰ ἀνθίστανται εἰσέτι εἰς τῶν νικητῶν τὴν περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ἀπόφασιν. Ἰρισέτι δὲ, οἱ ξένοι οὗτοι κατακτηταὶ καλοῦσι τοὺς ἐγχωρίους, διὰ τῆς ἐπωνυμίας Ἕλληνας, ἢ *ἔθνος γραικικὸν* (Γρικκιαθοῦθι), ὡς βεβαίως δὲν ἤθελον ἀποκληθῇ οἱ Σλαῦοι, ἂν οὗτοι εἶχον κατοικήσει τὰς ἐρημωθείσας Ἀθήνας. Ὁ Κ. Φαλμεραΐερ εἶναι, δὲν ἀμφιβάλλομεν, σοφώτερος τοῦ λέοντος τοῦ Πειραιῶς· ἀλλ' ὁ λέων τοῦ Πειραιῶς εἶναι ἀπηλλαγμένος τῶν προλήψεων τοῦ Κ. Φαλμεραΐερ.

ΛΟΓΟΣ

ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ ΤΗΝ 20 ΜΑΙΟΥ

ΥΠΟ Γ. ΤΕΡΤΣΕΤΗ.

Ἐν τῇ προηγουμένῃ φυλλάδι ἐδημοσιεύσαμεν τὸν λόγον ὃν ἀπὸ καθέδρας ἀπήγγειλε τὴν 20 Μαΐου ὁ καθηγητὴς Κ. Παπαῤῥηγόπουλος· ἐν τῇ παρούσῃ δὲ κοινοποιοῦμεν, χάριν τῶν ἀναγνωστῶν, καὶ τὸν ἐκφωνηθέντα κατὰ τὴν δεῖπνον τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐν Ὀκταίδρῳ ὑπὸ τοῦ βιβλιοφύλακος τῆς Βουλῆς Κ. Γ. Τερτσέτου. Καὶ τὸν λόγον τοῦτον, ἐμφαίνοντα τὸν γνωστὸν παζιωτισμὸν τοῦ ῥήτορος, ἤκουσε τὸ πολυπληθὲς ἀκροατήριον, τὸ ὁποῖον περιεκάλυνε καὶ ἡ παρουσία πλείστων κυριῶν, μετὰ συντόνου προσοχῆς, καὶ ἐπεφώνησε ζωηρότατα.

Φωνὴ τέκνου εἰς ἀκοὴν πατρὸς δὲν ἤχησε ποτὲ τόσον, ὅσον ἡ φωνὴ φίλων, νεωτέρων πολὺ ἀπὸ ἐμὲ εἰς τὴν ἡλικίαν, οἱ ὁποῖοι μοῦ εἶπαν, γράψε μας λόγον διὰ τὴν ἐθνικὴν ἑορτὴν τῆς 20 Μαΐου· θέλουν, ἔκρινα, νὰ ἐπαινέσω πρᾶγμα ποῦ ἀγαποῦν, τὴν Ἑλληνικὴν βασιλείαν, τιμοῦν τὸ ἔργον τῶν γονέων των, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέρα τοῦ ἀγῶνος ἐμελέτησαν νὰ ἐνθρονίσουν μονάρχην Ἕλληνα εἰς τὴν πατρίδα τους. Ὁμιλεῖ εἰς τὰ σπλάγχνα τῶν ἀγαθῶν νέων ἡ σοφία τῶν αἰώνων, αὐτὴ διδάσκει ὅτι τὸ ἔθνος μας ἐδυστύχησε ἀπὸ ἔλλειψιν κεντρικῆς ἐθνικῆς ἐξουσίας, καὶ ὀργάνονται νὰ ἐγκωμιάσω τὸ σωτήριον τῆς μοναρχικῆς θεσμοθεσίας. Ἐπρόσθεσα ἀκόμη μὲ τὸν νοῦν μου, ὅτι οἱ νέοι ἑνὸς ἔθνους εἶναι ὡς ἡ ἄνοιξις εἰς τὸ ἔτος, καὶ συμφέρει νὰ βοηθήσωμεν, ὅπως, τὴν χάριν τῶν ἀνθῶν πρὸς ἀπόδοσιν ὡραιοτέρου καρποῦ. Ἐλάθευσαν μόνον οἱ ἀξιότιμοι φίλοι, πιστεύω, ἀποφασίζοντας ἐμὲ ἁρμόδιον νὰ εὐχαριστήσω τὴν ἐπιθυμίαν τους· νὰ δοξολογήσω, ὡς πρέπει, τὴν ἑορτὴν τῆς ἐνθρονίσεως τοῦ βασιλέως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Δὲν ἔχω τὴν δύναμιν. Μίαν φορὰν ὅμως ποῦ ἠθέλησαν νὰ μοῦ δώσουν αὐτὸ τὸ φορτίον, θαῤῥῶ ἄδικο καὶ ἄνανδρο νὰ μὴ δεχθῶ τὸν κίνδυνον· ἂν τὸν ἀποφύγω, οἱ φίλοι νέοι ἠμποροῦν νὰ μοῦ εἰποῦν, «ἡμεῖς ἤμεσθε εἰς τὸ βυζὶ τῆς μητρός μας, καὶ ἐσὺ συναναστρέφουσουν μὲ τοὺς ἀρίστους τοῦ γένους, εἶδες κόσμον τόσον ἡ πρᾶξις τῆς πολυκαιρίας δὲν σὲ φώτισε, ὥστε διὰ ἕνα τέταρτο τῆς ὥρας νὰ μὴν δυνηθῇς νὰ μᾶς εἰπῇς πράγματα καλά, ὅσα ;» Ὡς γονέος λοιπόν, ὁ ὁποῖος κάμνει τὰ ἀδύνατα δυνατὰ διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ καλόγνωμα τέκνα, ἐπιχειρίζομαι καὶ ἐγὼ τὴν δοξολογίαν τῆς ἡμέρας, καὶ ὁ ἔπαινος τῆς Ἑλληνικῆς βασιλείας θὰ ἦναι, νὰ ἀποδείξω τί θέλει, τί παντέχει ἀπὸ αὐτὴν ἡ συνείδησις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ σκήπτρου θὰ φανῇ ἀπὸ τὸ μεγαλεῖον τῶν ἀπαιτήσεων καὶ τῆς παντοχῆς. Πρέπει τὸν νὰ ἐξηγήσω ὅτι δὲν ζητεῖ κανεὶς μεγάλα ἀπὸ μικρά. Προϊδεάζω μόνον τὸ ἀκροατήριον ὅτι ὁ λόγος μου θὰ εἶναι εἰς τὸ ἄκρον σύντομος, φοβούμενος μήπως ἁρπαχθῶ ἀπὸ τὴν πολυλογίαν, καὶ ἐκφράσω λόγια ἀνεπιτήδεια, παράκαιρα διὰ τὴν δόξαν τῆς ἐθνικῆς ἑορτῆς.

Ἂν ὄχι ἀναγκαῖο, δὲν εἶναι καὶ ὄχηστο νὰ καθορίσωμεν τί ἐννοοῦμεν μὲ τὸ ὄνομα *Βασιλεὺς*, *Βασιλεύς*. Μὲ τὴν ἀλήθειαν δὲν χωρίζομεν τὰ ἀχώριστα· ἐννοοῦμεν τὸν Βασιλέα καὶ τὸν λαὸν τῆς Ἑλλάδος, τὴν ἐπικράτειαν· ἔθεν ἡ συνείδησις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἔχει ἐνώπιόν της πρόσωπον ὡρισμένον. Ἠμποροῦμεν νὰ δακτυλοδείξωμεν καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος· τί εἶναι ; βεβαίως εἶναι ἡ σειρὰ τῶν ὄντων ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ἀπὸ τὸν πρωτόπλαστον ἕως εἰς τὸν ὕστερον, κατὰ χρονολογίαν, τῶν ἀνθρώπων. Ἡ συνείδησις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους εἶναι ὅ,τι εἶναι καὶ τοῦ ἑνὸς· φῶς τῆς ψυχῆς, σύμβουλος, μάρτυς, χρησμὸς, κριτὴς· φῶς συκνῆς λαμπαδοφορίας, φωτεινότερο καὶ ἀγνότερο μάλιστα, ἡ συνείδησις τῶν πολλῶν. Ἀλλὰ πόθεν, κύριοι, ἡ πληρονομὴ καὶ τὸ βάρος τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν φυλήν, ἀπὸ τὸν λαὸν καὶ τὸν βασιλέα της ; πῶς αἰτιολογοῦνται ; πῶς δικαιολογοῦνται ; φανερὸ καὶ φυσικό. Κάτοικοι εὔμορφης γῆς, οὔτε τὰ πάγη τοῦ βορέως μᾶς βασανίζουν, οὔτε τὸ καῦμα τῶν φλογερῶν κλιμάτων· ἡ χάρις τοῦ τόπου γεννᾷ τὰ εὔμορφα πρόσωπα γυναικῶν καὶ δυνατοὺς ἄνδρας, καὶ τοὺς εὐμόρφους στοχασμούς· γνωστὴ ἡ ἀρετὴ τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς. Κλίμα εὔκρατο, γειτονιὰ θαλάσσης, ἥλιος ἀνέφαλος, δὲν τελειοποιοῦν ὅμως τὸν ἄνθρωπον, καθὼς ἕνα χωράφι σταφυλοφόρο ἢ ἐλαιοφόρο δὲν θὰ δείξῃ τὴν ἀξίαν του, εἰμὴ ἀφοῦ φυτεύσῃς καὶ ἀναστήσῃς τὸ ἀνάλογο δενδράδι· ἀνάγκη μὲ τὴν καλὴν φύσιν νὰ συμπράττῃ εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς κοινωνίας καὶ ῥῶς καθαρὸ θρησκείας, καὶ καλοὶ νόμοι, καὶ σημαία ἀνοικτὴ ἐλευθερίας. Διὰ νὰ μὴ μακρολογῶ πρὸς ἀκροατὰς ποῦ τὰ γνωρίζουν, ἀφίνω κατὰ μέρος τὰ αἴτια, ὅσα διὰ πολλοὺς αἰῶνας ἐματαίωσαν τὰ σπάνια φυσικὰ χαρίσματα τῆς γῆς τῶν γονέων μας, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔτος 1835 τὴν 20 Μαΐου ὅλα τὰ ἀγαθὰ γῆς καὶ οὐρανοῦ, ἄλλως ἡ εὐλογίαις τῆς κοινωνίας συνέπεσαν μαζὶ· ἐτελειοποιήθη τὸ ἔργον τοῦ ἀγῶνος μὲ τὴν ἐνθρόνισιν Ἕλληνος βασιλέως. Ἡ αὐτονομία καὶ ἡ ἐλευθερία ἀπέβλεπαν εἰς τὴν βασιλείαν, καὶ ἡ βασιλεία ἤρχετο νὰ ἀσφαλίσῃ αὐτονομίαν καὶ ἐλευθερίαν. Γράφω καὶ ὡς εὐτύχημα, ὅτι εἰς τὴν βασιλείαν καὶ ἐλευθερίαν μας συνέργησαν τὰ μεγάλα κράτη τῆς Εὐρώπης. Ὅσον θὰ ἦναι πόθος καλοῦ καὶ τιμὴ εἰς τὸν κόσμον, τὰ μεγάλα κράτη ἕνα μὲ ἡμᾶς θὰ ἔχουν τὸ ποθούμενο, τὴν στερέωσιν τῆς

βασιλείας ὡς ἔργον κοινόν. Δὲν παραβλέπω νὰ ἀναφέρω καὶ ὡς εὐεργέτημα ἐθνικὸ, τὸ σκῆπτρο ὅτι ἔλαχε εἰς χέρια τέκνου βασιλέως Εὐρωπαίου, καὶ φιλελληνικωτάτου βασιλέως· τὴν 20 Μαΐου τοῦ ἔτους 1835 μόλις τὸ γένι ἄνθιζε εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἡγεμόνος μας· σμίγω λοιπὸν εἰς τὸ χάρισμα τῆς νεότητος καὶ τὴν δόξαν τῆς καταγωγῆς του ἀπὸ τὴν φιλεπιστήμονα Εὐρώπην, καὶ τὸ πολύτιμο, τὸ ἰσχυρὸν τῶν βασιλικῶν συγγενειῶν. Ὡμίλησα καὶ κηρύττω ποῖοι ἤμεσθε διὰ νὰ δικαιολογήσω, ἐν ὥρᾳ, τί θέλει, τί ζητᾷ ἀπὸ τὴν νέαν βασιλείαν τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἡ φωνὴ, ὁ χρησμὸς τῆς συνειδήσεώς του. Φίλος μας ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, τὸ στοιχεῖον τῆς θαλάσσης φίλος, αὐτόνομοι, αὐτοκέφαλοι, κυβερνώμενοι ἀπὸ τὸν γλυκὺν ζυγὸν σοφῆς θρησκείας, μὲ σημαίαν σταυροῦ εἰς τὸ στράτευμά μας, τί μᾶς λείπει ἀπὸ ταῖς πλέον προτιμημέναις κοινωνίαις τῶν ζώντων εἰς ἀγαθὰ τυχηρὰ, θεόδοτα καὶ αἱματοαγορασμένα; ποῖος τόσον ἀχάριστος, μικρὸς ἢ μεγάλος, νὰ ἀρνηθῇ ταῖς τόσαις εὐλογίαις; Ἔχομεν ὄνομα· ἡ ἀφάνεια τοῦ ὀνόματος ἄλλων ἐθνῶν αἰτιολογεῖ τὴν ἀφάνειαν τῶν αἰτήσεων τῆς συνειδήσεως τῆς ἀνθρωπότητος, τοῦτο δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἰπωθῇ διὰ ἡμᾶς· τὸ γένος μας ἐχρησίμευσε θέαμα καὶ ἀκρόαμα εἰς τὴν οἰκουμένην καὶ εἰς τοὺς παλαιοὺς καιροὺς καὶ εἰς τοὺς νέους, εἴμεσθε κορυφὴ δένδρου ποῦ δὲν κρύβεται· τὸ ἀνθρώπινο γένος, θέλει δὲν θέλει, στρέφει πρὸς τὸ γένος μας τὸν ὀφθαλμόν του. — Καὶ θέλει πρωταρχινήσω ἀπὸ τοὺς προγόνους μας, νὰ εἰπῶ τί θέλει ἀπὸ ἡμᾶς ἡ συνείδησίς των, καὶ δὲν εἶναι δύσκολον νὰ τὸ μαντεύσωμεν· ἐκεῖνοι διεκρίνοντο εἰς πόθον ἀρετῆς, σοφίας, καὶ εἰς ἔργα δοξασμένα· αὐτὰ λοιπὸν ὅλα τὰ παραγγέλλουν εἰς ἡμᾶς, ἂν εἴμεσθε γνήσιοι ἀπόγονοι ἐκείνων, καὶ δὲν ἐνοθεύσαμεν τὴν φλέβα τοῦ αἵματος. Ὅπως καὶ ὅ,τι πράττετε νὰ τὸ πράττετε μὲ ἀρετὴν, σᾶς κοινοποιῶ ἀπαράλλακτα τὰ λόγια τους· ἐξυπνάδα χωρὶς ἀρετὴν εἶναι πανουργία, πλούτη χωρὶς ἀρετὴν εἶναι ἁρπαγὴ ἢ ὄργανον ἁμαρτίας, ἢ θησαυρὸς προσφερόμενος εἰς ἀλλογενῆ κατακτητήν. Μὴν καυχᾶσθε πολὺ εἰς ἀνδραγαθήματα γονέων ἢ προγόνων· ὁ καθεὶς εἶναι αὐτουργὸς, ἰδιοκτήτης τῶν ἔργων του· ἡ δόξα τῶν προπατόρων φωτίζει περιπλέον τὴν ἀσχημιὰ τῶν τέκνων, ἂν αὐτὰ εἶναι ἄτιμα, ἢ ἀμέριμνα φιλοτιμίας. Θὰ ἦναι χαρὰ, εὐτυχία μας, ἂν ἐσεῖς μᾶς προσπεράσετε εἰς δόξαν, εἰς φήμην καλὴν, καὶ λύπη μας ἂν ἡμεῖς σᾶς νικήσωμεν.

Αὐτὰ λέγουν οἱ προγενέστεροι, ἀλλὰ τί λέγουν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἐπικράτειαν καὶ οἱ μεταγενέστεροι, ἀγκαλὰ καὶ ἀγέννητοι, ἀκούσατε. Εἶναι εἰς τὴν τάξιν, συχνὰ συμβαίνει, ὅτι καθὼς στρώσουν οἱ γονεῖς πλαγιάζουν τὰ τέκνα· διὰ τὴν ἀγάπην λοιπὸν ποῦ κάθε πλάστης ἔχει πρὸς τὸ πλάσμα του παρακαλοῦμεν, ἑτοιμάσατέ μας πατρίδα εὐνομουμένην, Ἑλληνικήν· ὅσον ἂν τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον χωρίζονται ἀπὸ τὸ ἀπερασμένον, τὸ περασμένο βαρένει πάντοτε τὰ μέλλοντα· μὴν μᾶς ἀφήσετε εἰς τὴν διάκρισιν τῆς τύχης, εἰς τὸν σφοδρὸν κυματισμὸν τοῦ πολιτικοῦ κόσμου, μὴ γένοιτο ποτὲ μὲ τὸν ἀναστεναγμὸν εἰς τὰ χείλη νὰ κακολογήσωμεν τὰ κόκκαλα τῶν γονέων μας! — Ἰδοὺ τί μᾶς λέγουν οἱ μεταγενέστεροι· ἀλλὰ ἀκούω, Κύριοι ἀκροαταὶ, καὶ τὴν φωνὴν τῶν Εὐρωπαίων, τῶν φιλελλήνων τῆς Εὐρώπης, τὴν μεταφράζω καὶ ἀκροασθῆτε· Τέκνα καλῶν γονέων, καὶ ἐσεῖς καλοὶ, ὅτι καὶ ἐσεῖς καλοὶ τὸ μαρτυράει ἡ πρὸς ἐσᾶς πολλή μας συμπάθεια, (καὶ αὐτὰ, Κύριοι, μᾶς τὰ λέγουν ἄνδρες φιλοΐστορες, πολιτικοὶ περίφημοι, θαυμαστοὶ ῥήτορες, ὁ λὸρδ Ἔρσκιν, ὁ Κάνιγκ, ὁ Μπάϊρων, ὁ Σατομπριὰν, ὁ Βιλμαὶν, ὁ Βρογλῆς, ὁ Λουδοβῖκος βασιλέας τῆς Βαβαρίας, οἱ τρεῖς ναύαρχοι τοῦ Νεοκάστρου καὶ ἄλλοι πολλοί). Τέκνα καλῶν γονέων καὶ ἐσεῖς καλοί· εἰς τοὺς κινδύνους σας ἡμεῖς σᾶς βοηθήσαμεν, τὸ ἠξεύρετε, τὸ εἴδατε, ἄλλος μὲ τὸ κονδύλι του, ἄλλος μὲ τὸ σπαθί του, ὅπως, ἐβάλαμεν καὶ ἡμεῖς πέτρα οἰκοδομῆς εἰς τὸ κτίριον τοῦ ἐθνισμοῦ σας, τῆς βασιλείας σας· βοηθήσατέ μας καὶ ἐσεῖς τώρα εἰς τοὺς κινδύνους μας, εἰς τὸν κίνδυνον τῆς ὑπολήψεώς μας. Νέοι δημοσιογράφοι ἔγραψαν, παραλογιὰ, πλάνη τῆς πολιτικῆς τὸ νέον βασίλειον τῆς Ἑλλάδος· ψεύσατε τοὺς κατηγόρους μας καὶ κατηγόρους σας, καλοκαρδίσατε τοὺς φίλους σας, σεβόμενοι ἀόκνως δικαιοσύνην καὶ ἀλήθειαν.

Αὐτὰ, Κύριοι, ἀκούω καὶ γράφω ἀπὸ τὴν φωνὴν τῆς καρδίας τῶν καλοθελητῶν ἀνδρῶν τῆς Εὐρώπης καὶ ἀπὸ τοὺς προγόνους καὶ ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους Ἕλληνας· ἀλλὰ ἀκούω καὶ μίαν ἄλλη φωνὴ, ἡ ὁποία σφόδρα μὲ ταράζει καὶ θὰ ταράξῃ καὶ ἐσᾶς, εἶμαι βέβαιος, καὶ εἶναι ἡ φωνὴ τῶν ἐχθρῶν μας. Μοῦ φαίνεται νὰ βλέπω ζωντανευμένους εἰς τοὺς δρόμους τῆς Τριπολιτζᾶς καὶ εἰς τὰ σταυροδρόμια τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀλλοῦ, εἰς στερηαῖς καὶ εἰς πελάγη νὰ βλέπω ὅσους ἐχθροὺς εἰς παλαιαῖς ἡμέραις ἐθέρισε τὸ σπαθὶ τὸ ἑλληνικὸ, καὶ ὀρθοὶ, μὲ χλωμάδα θανάτου, μὲ τὴν ἀπάθειαν τῶν νεκρῶν σωμάτων ἀκούω νὰ λέγουν, ἡ ῥομφαία σας μᾶς ἐθέρισε, ὅτι τάχα ἤμεσθε ἄδικοι καὶ σκληροὶ, ἐσαλπίσατε εἰς τὸν κόσμον τοὺς θριάμβους σας, συμμορφώσετε μὲ τὰ λόγιά σας τότε τὰ ἔργα σας τώρα. Ὁ Θεὸς δὲν γελιέται, ἀλλὰ κτίσετε βωμοὺς δικαιοσύνης καὶ ἐλέους, καὶ θὰ ἔλθουν τὰ τέκνα μας προσκυνητάδαις εἰς τοὺς ναούς σας.

Ἐγὼ, Κύριοι, ἀνθολογῶντας τὴν οὐσίαν ἀπὸ ὅσα ἀκούσετε λεγόμενα μὲ φλόγα ψυχῆς, ἔρχομαι εἰς τοῦτο τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι ἡ συνείδησις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους θέλει ὥστε ἡ νέα ἐπικράτεια ἡ Ἑλληνικὴν νὰ φθάσῃ εἰς ἄκρον πέρας, νὰ τελειοποιήσῃ τὰ τέλη τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, τὴν ἀσφάλειαν τιμῆς, ζωῆς, ἐλευθερίας τῶν ὑποκειμένων, τὴν ἰσονομίαν, τὰ εὐεργετήματα τῆς σοφίας, τὴν δοξολογίαν τοῦ πνεύματος. Στοχασθῆτε, Κύριοι, τὸ ἀνεπίληπτο, τὸ ὅσιον τῶν αἰτήσεων τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἕνα καὶ τὸ αὐτὸ θέλουν ζωνταγοὶ καὶ

ἀποθαμένοι, παλαιοὶ καὶ νέοι, ἐντόπιοι καὶ ξένοι, φίλοι καὶ ἐχθροὶ, σπάνιο φαινόμενο, τοῦ ὁποίου δὲν θὰ εὑρῆτε τὸ ὅμοιον εἰς ταῖς ἱστορίαις ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς φανοὺς φωτιζόμενος ἀναιβαίνει ἀκόμη ὑψηλότερα ὁ λογισμός μου καὶ λέγει, ὅτι τὸ βασίλειον τὸ Ἑλληνικὸ μόνον καὶ μόνον ἐπλάσθη διὰ νὰ ὑπηρετήσῃ, διὰ νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὸν κόσμον ὡς μία ὕλη καλοκαγαθίας, θρονὶ κάλλους, τιμιότητος, δικαιοσύνης. Φαντάζομαι Κύριοι, συγχωρήσατέ μου τὴν ἁπλῆν παρομοίωσιν ποῦ θὰ κάμω, ἀλλὰ ἐξηγεῖ τὸ πνεῦμα τῆς ὁμιλίας μου, φαντάζομαι νὰ βλέπω τὸν λαὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸν Μονάρχην του εἰς ἕνα ὑπερήφανο ἐργαλειὸ, καὶ νὰ ὑφαίνουν πολύτιμο πανὶ, εἰς τὸ πανὶ πλέκονται ἀκαταπαύστως πρόσωπα σοφῶν, ἀνδραγαθήματα ἡρώων, καὶ μὲ αὐτὸ τὸ πανὶ, μὲ αὐτὴν τὴν πραγμάτεια μέλλει νὰ ἐνδυθοῦν πάλε πολλαῖς φυλαῖς θνητῶν. Δὲν θὰ σᾶς ἔλεγα, Κύριοι, λόγια ὑπερήφανα, ἂν δὲν εἶχα πίστιν εἰς τὰ λεγόμενά μου, καὶ ἡ πίστις μου, ἠξεύρετε ἔχει θεμέλιον; εἰς τὴν ἀνάγκην· ἂν τοῦτο δὲν πράξωμεν, ἂν δὲν δουλεύῃ ὁ ἐργαλειὸς ὅπως εἴπαμεν, χανόμεθα. Δὲν θέλω νὰ πολυλογήσω, ἀλλὰ θὰ δώσω εἰς τὸ χέρι σας τὰ ζύγια τῆς ἀνάγκης. Παντοῦ καὶ πάντοτε συμβαίνουν εἰς τὰ ἔθνη ἐγκλήματα ἀνθρώπων, παρατιμονιαῖς κυβερνήσεων, μέτρα ἄφρονα, ἀτελῆ· ἀλλὰ διατί ὅταν συμβαίνῃ παρόμοιόν τι εἰς τὴν Ἑλλάδα, εὐθὺς τὸ ὄργανον τῶν φωτισμένων λαῶν, ἡ δημοσιογραφία, ὀνειδίζει τὸ περιστατικόν μας μὲ πικρίαν θανάσιμον; διὰ τί; Διαβάσετε τὰ προκηρύγματα τοῦ ἀθανάτου Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη, τὰ προκηρύγματα τῆς βασιλείας, τῶν κυβερνήσεών της ὅλων, τάζουν μεγάλα πράγματα, ὑπόσχονται σχεδὸν τὴν παλιγγενεσίαν τοῦ κόσμου, γνωστὴ καὶ ἡ ἀψήτητα τοῦ θυμοῦ μας κατὰ Φαλμεράϋερ. Δὲν κατηγορῶ, ἐπαινῶ· ἀλλὰ ὁ κόσμος ἔχει δικαίωμα νὰ ζητᾷ τὴν ἐξόφλησιν τῶν ὑποσχέσεων — τὰ ἀποτελέσματα, τὸ γνήσιον τοῦ αἵματος· δὲν ἐξοφλοῦμεν; θολόνομεν τὸ μεγαλεῖον τῆς γενεαλογίας; ὄχι μόνον παραδρομοῦμεν ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ πρέποντα, ἀλλὰ μᾶς μένει καὶ ἡ ἀναίδεια τῆς κακῆς πίστεως, καὶ ἡ φλυαρία τοῦ καυχήματος· τὸ βέλος τοῦ Φαλμεράϋερ πέφτει φαρμακερό· οἱ κακόβουλοι εὑρίσκουν τροφὴν λοιδωριῶν, καὶ οἱ φίλοι μας κινδυνεύουν νὰ γείνουν ἐχθροί μας. Ποῖο κράτος, Κύριοι, ἠμπορεῖ νὰ καλοζήσῃ, νὰ πολυχρονήσῃ, χωρὶς φίλους, χωρὶς συμμάχους; Ἕνας δρόμος καλῆς ζωῆς, σωτηρίας, ἐπαίνου, μᾶς μένει ἀνοικτὸς, ἡ χάρις τῆς πραγμάτιας μας. Θέλω νὰ ἐλευθερωθῶ τώρα ἀπὸ μίαν στενοχώριαν, τὴν ὁποίαν καὶ ἐσεῖς βεβαίως δοκιμάζετε· τάχα εἴμεσθε ἀρκετοὶ νὰ εὐχαριστήσωμεν ὁλοτελῶς τὴν συνείδησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους; εἴμεσθε· ἐπειδὴ ἢ δὲν ἔχομεν ἐχθροὺς, ἢ οἱ ἐχθροί μας εἶναι εἰς τὰ ποδάρια μας. Εἰς τὸν ἔρωτα τῆς ἀληθείας, εἰς τὴν πρᾶξιν τοῦ καλοῦ, ποίους θὰ ἔχωμεν ἐχθρούς; τὰ φωτισμένα ἔθνη; ὄχι βέβαια! Τὰ βάρβαρα; Ἀναστήτω ὁ Θεὸς, καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ! Νόμος καὶ ἀλήθεια εἶναι Θεὸς, καὶ ὄχι μόνον εἰς αὐτὸν τὸν Θεὸν τὰ βάρβαρα ἔθνη δὲν ἀντέχουν, ἀλλ' οὔτε τὰ πλέον πολιτισμένα, ἅμα παραδρομήσουν ἀπὸ τὴν πορείαν τοῦ καθήκοντος. Ἕνα μόνον ἐχθρὸν ἔχομεν, καὶ ὄχι ἀδύνατον, τὸν ἑαυτόν μας, τὴν μικροπρέπειαν, τὴν ἰδιοτέλειαν, τὰ ὀνειροφαντάσματα· ἀλλὰ ἂς μὴ λυπήσωμεν, Κύριοι, μὲ λόγια χολῆς τὴν χαρὰν τῆς σημερινῆς πανηγύρεως· πολίτες εἴτε κράτος, ἂς σμίξῃ καθένας εἰς τὸν ἑαυτόν του, ἂς ἐνδυθοῦν τὸ πρόσωπον ἁμαρτωλοῦ καὶ πνευματικοῦ, καὶ εἰς τὸν ἀένναον θησαυρὸν τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς θὰ εὕρουν τὰ νικηφόρα ὅπλα νὰ πολεμήσουν πάθη βλαβερὰ, θανατηφόρα εἰς τὴν κοινότητα τῶν Ἑλλήνων.

Μένει νὰ προσθέσωμεν ἄλλο τι εἰς τὴν χαρὰν τῆς ἑορτῆς; Ναί, ἕνα, καὶ ἀνώτερο ἀπὸ ὅσα εἴπαμεν· προσέχετε. Δὲν ἐφευρήκαμεν, Κύριοι, ἡμεῖς τὴν γνῶσιν, τὴν ἔχομεν πατροπαράδοτον, καὶ θὰ βασιλεύῃ εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα, τὴν ἀλήθειαν, τὴν γνῶσιν, ὅτι πρόνοια Θεοῦ κυβερνάει τὰ πάντα, φύλλο δὲν σειέται χωρὶς τὴν δύναμίν του· λογισμὸς ἀκοίμητος Κυρίου εἶναι ὁ κόσμος. Ἐξετάζοντας τώρα ἡμεῖς, Κύριοι, βαθέως ἀπὸ ποῖα καὶ πόσα ναυάγια ἐσώθη τὸ ἔθνος μας, ἀπὸ πόσων αἰώνων αἰχμαλωσίαν, καὶ χαιρόμεθα ἐθνικὴν αὐτονομίαν, ζοῦμεν εἰς βασίλειον ἑλληνικὸν, ἔφεξε γλυκειὰ αὐγὴ, δὲν ἀποκτῶμεν τὴν βεβαιότητα ὅτι ὁ λαὸς καὶ ὁ Μονάρχης τῆς Ἑλλάδος εἶναι κείμενο ἀγάπης, φροντίδα μελέτης τῆς Θείας Παντοδυναμίας; Δὲν πρέπει τάχα νὰ θεωρήσωμεν καὶ ὡς ἕνα εὐεργέτημα τῆς ἀγάπης τοῦ Κυρίου τὴν ἀνάγκην, τὴν ὁποίαν ἐξηγήσαμεν, τὴν ἀνάγκην τῆς γενναιοψυχίας, τῆς ἀρετῆς τῶν ἔργων; Τὸ μυστήριον τῆς θείας αὐτῆς ἀγάπης δὲν προσημαίνει, δὲν προμηνύει καὶ ἄλλα τέλη ὑψηλότερα τῆς Θείας Βουλῆς πρὸς χάριν τῆς φυλῆς μας; Μὴ παρέκει. Ἴσως ἀθέμιτο καὶ ἄκαρπο βέβαια, δὲν θὰ εὕρωμεν ἄκρην, νὰ θελήσωμεν νὰ βαθύνωμεν εἰς τοὺς κρυψιῶνας, εἰς τὴν ἄβυσσον τῶν θείων βουλῶν. Ὅσα γνωρίζομεν τῆς Θείας εὐνοίας εὐεργετήματα πρὸς ἡμᾶς, ἀρκετὰ εἶναι, ὥστε νὰ γονατίσωμεν ἐνώπιόν της μὲ δάκρυα χαρᾶς, εὐφημίας καὶ εὐχαριστίας. Μόνον ὡς εἶδος σφραγῖδος τελειωτικῆς τῆς ὁμιλίας μου καὶ τῆς ἀκροάσεώς σας λέγω ὅτι ἂν μὲ τὰ κάλλη τῆς πατρικῆς μας γῆς, τοῦ καθαροῦ οὐρανοῦ, συνοδοιπορήσῃ καὶ ἡ ἀρετὴ τῆς ψυχῆς, καὶ ἡ Θεία Χάρις, ἡ Θεία Βουλὴ εὐχαριστημένη, ἱκανοποιημένη, ἀφήσῃ τὴν πλημμύραν τῆς ἀγάπης της νὰ χυθῇ εἰς τοὺς βασιλεῖς καὶ εἰς τὸν λαὸν τῆς Ἑλλάδος, ἄμμος θαλάσσης δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ μετρήσῃ τὰ ἑλληνικὰ ἀγαθοεργήματα εἰς ταῖς φυλαῖς, ἀνήμεραις, Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν σοφὴν καὶ γηραλαίαν Εὐρώπην. Ὁ ἄνεμος φυσάει σχεδὸν πάντοτε εὔδιος διὰ τὸν ἐπιτήδειον ναύκληρον, τὸν εἰδήμονα τῆς τέχνης του.

Σεβαστοὶ ἀκροαταὶ, Κύριοι καὶ Κυρίαις, τὸ σταθερὸν τῆς ἀκροάσεώς σας μὲ δίδει θάῤῥος, παρηγορίαν, ὅτι δὲν ἀσχήμισα μὲ τὸν λόγον μου τὸ

καλλος τῆς ἑορτῆς, ὅθεν ἀπὸ νὰ παραπονεθῶ πρέπει νὰ ὁμολογήσω χάριτας πρὸς τοὺς φίλους μου παραινέτας· πρὸ πάντων πρέπει νὰ εὐχαριστήσω τὸν Κύριον Λεόπουλον βουλευτὴν τῆς Σπάρτης, ὁ ὁποῖος μοῦ ἔβαλεν οὕτως εἰπεῖν τὴν γλῶσσα τοῦ θέματος, καὶ ὀρθῶς ἐμπνεύσθη ὁ ἀξιόλογος φίλος, ἐπειδὴ τὸ δημόσιον πνεῦμα κερδίζει, ὅταν ἀνάλογος λόγος ἐξηγήσῃ τὴν ἔννοιαν τῶν ἐθνικῶν πανηγύρεων, καὶ μὰ τὴν ἀλήθειαν, ἂν ἡ ὁλομέλεια τοῦ ἔθνους εἴτε μικροί, εἴτε μεγάλοι, ἁμαρτωλοὶ καὶ ἀθῶοι, ἐννοήσωμεν τὴν μεγάλην σημασίαν τῆς σημερινῆς ἑορτῆς, θὰ εὐχαριστήσωμεν περιπλέον ἀπὸ τὸ ἐλπιζόμενον τὴν συνείδησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἀμήν.

ΟΙ ΔΥΟ ΜΑΘΗΤΑΙ.

ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΔΟΥΜΑ.

(Μετάφρασις Δ. Κ.)

1.

Ὅρκος.

Τὴν 1 Δεκεμβρίου τοῦ 1703 ἔτους, ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ Πάππα Κλήμεντος ΙΔ΄ περὶ τὴν 4 ὥραν μετὰ μεσημβρίαν, τρεῖς νέοι, οὓς εὐκόλως ἠδύνατό τις νὰ γνωρίσῃ ὡς μαθητὰς τοῦ ἐν Βονωνίᾳ Πανεπιστημίου, ἐξελθόντες τῆς πόλεως διὰ τῆς πύλης τῆς Φλωρεντίας, ἐβάδιζον πρὸς τὸ ὡραῖον κοιμητήριον, ὅπερ ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται μᾶλλον τερπνὸς περίπατος ἢ νεκροταφεῖον.

Καὶ οἱ τρεῖς ὧδευον βήματι ταχεῖ, περιβεβλημένοι μεγάλους μανδύας, καὶ ἔβλεπον ὄπισθέν των, ὡς ὑποπτευόμενοι μή τις παρηκολούθει αὐτούς.

Ἓν δὲ τούτων ἔκρυπτέ τι ὑπὸ τὸν μανδύαν του· καὶ εὐκόλως ἠδύνατό τις νὰ ἐννοήσῃ ὅτι τὸ κρυπτόμενον ἦτον ζεῦγος ξιφῶν.

Ἐλθόντες πλησίον τοῦ τοίχου τοῦ κοιμητηρίου, ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν πορείαν των μέχρι τῆς εἰσόδου, ἐτράπησαν πρὸς δεξιὰ, καὶ ἐβάδισαν κατὰ μῆκος τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς, εἰς τὸ ἄκρον δὲ αὐτῆς ἔστρεψαν πρὸς ἀριστερὰ, καὶ προχωρήσαντες πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν, εὗρον ἐκεῖ τρεῖς ἑτέρους νέους, ὧν οἱ μὲν δύω ἐκάθηντο, ὁ δὲ τρίτος ἵστατο. Καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι νέοι ἐφαίνοντο ὅτι περιέμενον αὐτούς.

Ἅμα δὲ ἰδόντες τούτους ἐρχομένους, οἱ μὲν καθήμενοι δύο ἠγέρθησαν, καὶ ἐπορεύθησαν εἰς προϋπάντησίν των, ὁ δὲ ἱστάμενος ἀπεμακρύνθη τοῦ τοίχου.

Καὶ οἱ τρεῖς ἦσαν ὡσαύτως περιβεβλημένοι μανδύας· τὰ δὲ κράσπεδα τοῦ μανδύου τοῦ ἑνὸς ἀνυψοῦντο ὑπὸ τῶν αἰχμῶν ἑνὸς ζεύγους ξιφῶν. Οἱ μὲν τέσσαρες νέοι προεπορεύθησαν ἕως οὗ συνηντήθησαν, οἱ δὲ δύω ἐστάθησαν ὄπισθεν ἕκαστος εἰς τὴν θέσιν του, οὕτως ὥστε, ὅτε οἱ τέσσαρες ἑνωθέντες ἐσχημάτισαν σύμπλεγμα, οἱ δύω μεμονωμένοι εὑρέθησαν μακρὰν ἀμφότεροι εἴκοσι βήματα, καὶ ἑπομένως εἰς ἀπόστασιν τεσσαράκοντα βημάτων ἀπ' ἀλλήλων.

Οἱ τέσσαρες νέοι συνδιελέχθησαν ἐπὶ μικρὸν, μὲ ὕφος ζωηρότατον, ἐν ᾧ οἱ δύω μεμονωμένοι ἐφαίνοντο ἀλλότριοι τῆς συνδιαλέξεως· ὁ μὲν ἐτρύπα τὸ ὑγρὸν χῶμα μὲ τὴν ῥάβδον του, ὁ δὲ ἔκοπτε τὰς κορυφὰς τῶν ὀνακανθῶν μὲ τὴν ἰδικήν του.

Δὶς ἢ τρὶς διέκοψαν τὴν συνδιάλεξιν, καὶ ἑκάστοτε τὸ ἐν τὸ μέσῳ σύμπλεγμα διακλυόμενον ἐσχηματίζετο διπλοῦν περὶ τοὺς μεμονωμένους νέους ἀποτελοῦντας τὰ πρωτεύοντα πρόσωπα.

Ἐκάστοτε δὲ ἔβλεπες αὐτοὺς ποιοῦντας σημεῖα ἀποφατικὰ, ἅτινα ἐδήλουν ὅτι δὲν συνεμερίζοντο τὴν γνώμην τῶν συντρόφων των, καὶ ὅτι δὲν ἐνέδιδον εἰς τὰς προτροπάς των.

Τέλος πάντων ἐν ᾧ αἱ διαπραγματεύσεις παρετείνοντο, καὶ ἐφαίνοντο ὅτι δὲν θέλουσιν ἐπιφέρει φιλικὴν λύσιν, οἱ φέροντες ὑπὸ τοὺς μανδύας τὰ ξίφη ἀπέθεσαν αὐτὰ, καὶ παρέδωκαν πρὸς τοὺς συντρόφους των ἵνα τὰ παρατηρήσωσι.

Τὰ ἐξέτασαν λοιπὸν μετὰ μεγίστης ἐπιστασίας· ἦτον δὲ προφανὲς ὅτι οἱ νέοι συνεζήτουν περὶ τοῦ σχήματος τῶν ὅπλων, ἐξ ὧν ἔμελλε νὰ προκύψῃ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἡ δεινότης τῆς πληγῆς. Ἐπὶ τέλους διαφωνήσαντες περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ξιφῶν, ἔρριψαν νόμισμα ἐπὶ τὸν ἀέρα, ὅπως ἀποφασισθῇ παρὰ τῆς τύχης.

Ἡ τύχη ἀπεφάνθη, καὶ τὰ μὴ ὁρισθέντα ξίφη ἀφέθησαν κατὰ μέρος. Μετὰ δὲ ταῦτα ἔνευσαν πρὸς τοὺς δύω μεμονωμένους νέους, οἵτινες πλησιάσαντες ἀλλήλους, καὶ ἀντιχαιρετισθέντες μὲ ἐλαφρὸν κίνημα τῆς κεφαλῆς, ἔρριψαν χαμαὶ τοὺς μανδύας των.

Μετὰ ταῦτα ὁ μὲν ἐνέπηξε τὴν ῥάβδον του εἰς τὴν γῆν, ὁ δὲ ἔρριψε τὴν ἰδικήν του ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων του. Προσελθόντων δὲ καὶ τῶν δύω, εἷς τῶν συντρόφων των ἐνεχείρισε πρὸς ἕκαστον ἀνὰ ἓν ξίφος ἐκ τῆς λαβῆς, διασταυρώσας τὰς δύω αἰχμάς· καὶ ὀπισθοδρομήσας ἐφώνησε τὴν λέξιν, *ἐμπρός*.

Καὶ ταυτοχρόνως ἀμφότεροι ἑτοιμασθέντες εἰς ἐπίθεσιν, συνέπλεξαν τὰ ξίφη των μέχρι λαβῆς. Ἀμφότεροι δὲ ἔκαμον ἓν βῆμα πρὸς τὰ ὀπίσω, καὶ εὑρέθησαν εἰς ἄμυναν· ἦσαν δὲ καὶ οἱ δύο τῆς αὐτῆς σχεδὸν δυνάμεως, ἀλλὰ δυνάμεως μετρίας.

Μετά τινα δευτερόλεπτα, τὸ ξίφος τοῦ ἑνὸς εἰσέδυσε σχεδὸν ὁλόκληρον εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀντιπάλου του.

— Ἐπληγώθης, ἀνέκραξεν ὁ ἑπενεγκὼν τὸ τραῦμα· καὶ πηδήσας πρὸς τὰ ὀπίσω κατεβίβασε τὸ ξίφος, τηρῶν πάντοτε θέσιν ἀμυντικήν.

— Ὄχι, ἀπεκρίθη ὁ ἄλλος, ὄχι.

— Ναί!

— Καὶ ὁ τελευταῖος λαλήσας παρετήρησε τὴν λεπίδα τοῦ ξίφους καθημαγμένην κατὰ τὸ τρίτον τοῦ μήκους.

— Τίποτε, τίποτε, εἶπεν ὁ ἕτερος, προβὰς ἓν βῆμα πρὸς τὸν ἐχθρόν.

—Ἀλλὰ κατὰ τὴν κίνησιν ταύτην ῥεῖθρον αἵματος ἀνέβλυσεν ἐκ τῆς πληγῆς, ἡ κρατοῦσα χεὶρ τὸ ξίφος ἀφέθη, τὸ ὅπλον ἔπεσε κατὰ γῆς, ὁ τραυματισθεὶς ἔδησε μετὰ κόπου, καὶ θελήσας νὰ πτύσῃ δὲν ἠδυνήθη· μόνον ἀφροὶ αἵματος ἔβαψαν τὰ χείλη του.

Δύω ἐκ τῶν νέων τούτων ἦσαν μαθηταὶ τῆς χειρουργίας.

—Διάβολε! ἀνέκραξαν, ἰδόντες τὰ συμπτώματα ταῦτα δεικνύοντα ὅτι ἡ πληγὴ ἦτον καιρία.

Καὶ τῳόντι, ὁ πληγωθεὶς ἔκλινεν εὐθὺς σχεδὸν τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τοῦ στήθους, ἐκλονήθη, ἐστράφη περὶ ἑαυτὸν, καὶ ἀνατινάσσων τοὺς βραχίονας του ἔπεσεν ἄφαλες στενάζων.

Οἱ δύω μαθηταὶ τῆς χειρουργίας ἔδραμον πρὸς τὸ σῶμα τοῦ συντρόφου των, ὁ μὲν ἀνοίξας τὴν θήκην τῶν χειρουργικῶν ἐργαλείων του, καὶ λαβὼν νυστέριον ὅπως φλεβοτομήσῃ τὸν πληγωθέντα, ὁ δὲ, ὅστις εἶχεν ἀνασηκώσει τὴν χειρίδα, κατεβίβασε τὸν βραχίονα, λέγων·

— Τὰ πάντα εἶναι ἀνωφελῆ, ἀπέθανε.

Τὴν λέξιν ταύτην ἀκούσας ὁ μείνας ὄρθιος ὠχρίασεν ὡς εἰ ἔμελλε ν' ἀποθάνῃ ὁ ἴδιος. Τινάξας δὲ μακρὰν τὸ ζίφος ἔδραμε πρὸς τὸ πτῶμα τοῦ ἀντιπάλου του, ἀλλ' οἱ δύω μάρτυρες τὸν ἐσταμάτησαν. — Στάσου, εἶπεν εἷς ἐξ αὐτῶν· τὸ δυστύχημα εἶναι ἀνεπανόρθωτον· δὲν πρόκειται νὰ θρηνήσῃς, ἀλλὰ νὰ διαθῇς τὰ σύνορα. Ἔχεις χρήματα;

— Ἐπτὰ ἢ ὀκτὼ σκοῦδα νομίζω. Καὶ οἱ ἄλλοι ἐρευνήσαντες τὰ θυλάκιά των,

— Ἰδοὺ λάβε, εἶπον, καὶ οἱ τέσσαρες ὁμοφώνως, καὶ ἄφηλθε χωρὶς νὰ χάσῃς καιρόν.

Ὁ νέος, ἐνδυθεὶς ἀνέλαβε τὸν μανδύαν του, καὶ, ἀφοῦ τινῶν μὲν ἔλιψε τὴν χεῖρα, ἄλλους δὲ ἐνηγκαλίσθη κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς οἰκειότητος, κατευθύνθη πρὸς τὰ Ἀπέννινα, καὶ μετ' ὀλίγον ἔγινεν ἀφανὴς ἐν μέσῳ τοῦ πρώτου σκότους τῆς νυκτός.

Τὰ δὲ βλέμματα τῶν τεσσάρων νέων τὸν παρηκολούθουν μέχρις οὗ ἔγινεν ἄφαντος.

— Καὶ ὁ Ἀντώνιος; ἠρώτησέ τις αὐτόν.

Καὶ ἁπάντων τὰ ὄμματα ἐστράφησαν πρὸς τὸ πτῶμα.

— Ὁ Ἀντώνιος!

— Ναί! Τί θὰ τὸν κάμωμεν;

— Θὰ τὸν φέρωμεν εἰς τὴν πόλιν· βεβαίως δὲν θὰ τὸν ἀφίσωμεν ἐδῶ.

—Ἀναμφιβόλως ὄχι, ἀλλὰ τί νὰ εἴπωμεν;

— Τὸ πρᾶγμα εἶναι ἁπλούστατον· θὰ εἴπωμεν ὅτι περιεφερόμεθα καὶ οἱ τέσσαρες ἐκτὸς τῶν τειχῶν, ὅταν ἄφνης ἴδαμεν τὸν Ἀντώνιον καὶ τὸν Ἕκτορα μονομαχοῦντας· καὶ ἐτρέξαμεν μὲν ἀμέσως, ἀλλὰ πρὶν πλησιάσωμεν ὁ μὲν Ἀντώνιος ἔπεσε νεκρὸς, ὁ δὲ Ἕκτωρ ἐτράπη εἰς φυγὴν, πρὸς τὸ μέρος τῆς Μοδένης.

— Καλά!

Καὶ τούτου γενομένου ὁμοφώνως δεκτοῦ ἔκαμψαν τὸ δεύτερον ζεῦγος τῶν ζιφῶν εἰς τοὺς θώκους, καὶ περιβαλόντες τὸν νεκρὸν μὲ τὸν μανδύαν του, μετέφερον αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν.

Καὶ εἰπόντες πρὸς τοὺς φυλάσσοντας τὴν πύλην αὐτῆς ὅ,τι προηγουμένως συνεφώνησαν, ἔβαλαν τὸ πτῶμα εἰς φορεῖον, καὶ διὰ τεσσάρων ἀγθοφόρων τὸ ἔφεραν εἰς τὴν οἰκίαν ἐν ᾗ κατῴκει. Ἀπελλάγησαν δὲ καὶ ἀπὸ τὸ ὄμπιν τῆς λύπης, διότι ὁ Ἀντώνιος ἦτον Βενετὸς καὶ ἡ οἰκογένειά του δὲν κατῴκει εἰς Βολωνίαν. Ἀπεφάσισαν μόνον ν' ἀναγγείλωσιν αὐτῇ τὴν θλιβερὰν εἴδησιν δι' ἐπιστολῆς ἣν ἀνέλαβε νὰ γράψῃ εἷς αὐτῶν, ὢν Πενετός, καὶ γνωρίζων τὴν οἰκογένειαν τοῦ φονευθέντος.

Ὁ νέος δὲ οὗτος ἦτον ἓκ τῶν τριῶν τῶν διὰ τῆς πύλης τῆς Φλωρεντίας ἐξελθόντων, ὀνομάζετο Ἰωσὴφ Σκαμόζης, ὁ δεύτερος ἐλέγετο Γαϊτάνος Ῥωμανώλης ἐκ Βελλέτρης, καὶ ὁ τρίτος ἦτον ὁ πεσὼν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης.

Εἴπομεν περὶ τοῦ νεκροῦ πᾶν ὅ,τι εἴχομεν νὰ εἴπωμεν· ἂς ἀκολουθήσωμεν ἤδη τοὺς ζῶντας ἕως εἰς τὸν μικρὸν θάλαμον τὸν κείμενον εἰς τὸ τρίτον πάτωμα οἰκίας τινὸς μετερχομένου τὸ ἐμπόριον τοῦ ἐνοικιάζειν καταλύματα πρὸς τοὺς μαθητάς.

Ἡ ἑβδόμη ὥρα τῆς νυκτὸς ἐσήμαινεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Δομηνίκου, ὅτε οἱ νέοι μας, ῥίψαντες τοὺς μανδύας των ἐπὶ τῆς κοινῆς αὐτῶν κλίνης, ἐκάθησαν ὁ εἷς ἀπέναντι τοῦ ἄλλου εἰς δύω πλευρὰς τραπέζης, ἐφ' ἧς ἔκαιε λύχνος τρεῖς ἔχων θρυαλλίδας, ὡς σύνηθες καὶ σήμερον ἔτι ἐν Ἰταλίᾳ, ἀλλὰ μία μόνη τῶν θρυαλλίδων ἔκαιε διαχέουσα ἀμυδρὸν φῶς εἰς τὸ δωμάτιον.

Ἂς εἴπωμέν τι καὶ περὶ τῶν δύω τούτων νέων ἐφ' ὧν μέλλει νὰ συγκεντρωθῇ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν συμβάντων ἅτινα διηγούμεθα.

Ὁ μὲν ὀνομάζετο, ὡς εἴρηται, Ἰωσὴφ Σκαμόζης ἐκ Βενετίας, ὁ δὲ Γαετάνος Ῥωμανώλης ἐκ Ῥώμης.

Ὁ Ἰωσὴφ διέτρεχε τὸ 22 ἔτος τῆς ἡλικίας· ἦτον δὲ υἱὸς φυσικὸς σημαντικοῦ ἀνδρὸς χαρισγήσαντος αὐτῷ μικρὰν περιουσίαν ἐξ ἣ ὀκτὼ χιλιάδων φράγκων κατ' ἔτος, καὶ ἀφέντος αὐτὸν ἐλεύθερον καὶ μόνον εἰς τὸν κόσμον.

Ὁ ἕτερος τουναντίον ἀνῆκεν εἰς τιμίαν οἰκογένειαν ἐμπορευομένην ἐν Ῥώμῃ καὶ ἔχουσαν εἰς Βελλέτρην κτῆμα, ἔνθα ἐγεννήθη ὁ Γαετάνος.

Ἡ διάφορος θέσις τῶν δύω νέων ἐν τῷ κόσμῳ, ἔνθα ἡ τύχη τοὺς ἔρριψεν, πολλὴν ἔτεινε ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ ἴσως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς φύσεως ἑκάστου. Ἡ φυσιογνωμία τροποποιεῖ τὸ πρόσωπον· καὶ τί ἐστὶ φυσιογνωμία; Ἡ ἐξωτερικὴ ἔκφρασις τῶν ἐσωτερικῶν αἰσθημάτων. Ἂς ὑποθέσωμεν τὸ αὐτὸ πρόσωπον εἰς δύω παῖδας κατὰ τὴν ὥραν τῆς γεννήσεώς των, καὶ ἂς παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ δύω αὐτοὶ παῖδες εἰσῆλθον εἰς τὴν ζωὴν ὁ μὲν διὰ τοῦ θλιβεροῦ, ὁ δὲ διὰ τοῦ χαρμοσύνου αὐτῆς μέρους, καὶ ὅτι περιεστοιχίσθησαν ὁ μὲν ἐκ δυσχημάτων,

ὁ δὲ ἐξ εὐτυχημάτων. Κατὰ τὸ εἰκοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας των τὰ δύω ταῦτα πρόσωπα, ἐνῷ ἄλλοτε εἶχον τὴν αὐτὴν ἔκφρασιν, θέλουσιν ἔχει φυσιογνωμίαν πολὺ διάφορον.

Ὁ Ἰωσὴφ μονήρης, ἄνευ οἰκογενείας, ἀνατεθραμμένος παρὰ ξένων, ἦτον σχεδὸν ὥς τις ἐξόριστος καὶ παιδιόθεν ἐγεύθη τὸν μὲ τὸ πικρὸν ἅλας ἄρτον, περὶ οὗ ὁμιλεῖ ὁ Δάντης. Ἦτον δὲ ὑψηλὸς, λεπτὸς, ὠχρὸς καὶ μελαγχολικὸς, φέρων μέλαινα καὶ μακρὰν κόμην, κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καταπίπτουσαν βροστρυχηδὸν ἐπὶ τῶν ὤμων του. Ἐπροτίμα δὲ τῶν κομψῶν ἐνδυμάτων ἅτινα ἡ μικρὰ αὐτοῦ περιουσία τῷ ἐπέτρεπε νὰ φορῇ, ἐνδύματα βαθύχροα καὶ ἄνευ κεντημάτων· ἦτον δὲ ἀληθὲς, ὅτι ἡ κομψὴ κατασκευὴ αὐτῶν ἀνεπλήρου τὴν ἁπλότητά των, καὶ ὅτι, ὑπὸ ταπεινὰ ὑφάσματα, ὁ Ἰωσὴφ Σκαμόζης ἐφαίνετο μεγαλοπρεπὴς μακρόθεν.

Ὁ δὲ εἰκοσαετὴς Γαετάνος Ῥωμανώλης ἦτον φαιδρὸς καὶ ἐσπούδαζε τὴν νομικὴν, σκοπὸν ἔχων νὰ γίνῃ δικηγόρος, ὅπως ἀφήσῃ εἰς τὴν ἀδελφήν του Βεττίναν, ἣν ἐλάτρευεν, ὅλας τὰς ὠφελείας, ὅσαι ἤθελον προκύψει μέχρι τῆς ὥρας τῆς ἀποκαταστάσεώς της ἐκ τῆς πατρικῆς κληρονομίας. Ἀνατραφεὶς δὲ παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ του, ἐν μέσῳ περιποιήσεων τῶν ὁποίων ἐστερεῖτο καὶ κατὰ τὴν παιδικὴν καὶ κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν ὁ Ἰωσὴφ, ἐθεώρει τὸν βίον ὑπὸ τὴν γελῶσαν αὐτοῦ ὄψιν. Ἦτον δὲ εὐειδὴς καὶ ἀνθηρὸς, εἶχε τὸ ὄμμα ζωηρὸν καὶ τοὺς ὀδόντας λευκοὺς, οὓς ἀπεκάλυπτε μειδίαμα εἰλικρινές. Πῶς λοιπὸν οἱ δύο οὗτοι ἀντίθετοι χαρακτῆρες συνενδέθησαν τοσοῦτον; Πῶς ἡ φιλία τοῦ μελαγχολικοῦ Ἰωσὴφ καὶ τοῦ χαρίεντος Γαετάνου κατέστη παροιμιακή; Πῶς εἶχον ἕνα θάλαμον, μίαν τράπεζαν, καὶ, κατὰ τὴν παλαιὰν παράδοσιν τῶν στρατιωτῶν, μίαν κλίνην; Τοῦτο εἶναι ἓν τῶν μυστηρίων τῆς συμπαπαθείας, τὴν ὁποίαν πολλάκις βλέπομεν μεταξὺ ἀντιθέτων ἀντικειμένων συνενόνουσαν τὴν ἰσχὺν μετὰ τῆς ἀδυναμίας, τὴν θλίψιν μετὰ τῆς χαρᾶς, τὴν πραότητα μετὰ τῆς βίας.

Οἱ δύω νέοι ἔμεινον ἐπὶ μικρὸν σκεπτικοί.

Ἐπὶ τέλους ἀνυψώσας ὁ Ἰωσὴφ τὴν κεφαλήν·

— Τί σκέπτεσαι; ἠρώτησε.

— Φεῦ! ἀπεκρίθη ὁ Γαετάνος, διαλογίζομαι τὸ τρομερὸν συμβὰν τοῦ δυστυχοῦς Ἀντωνίου· ἐὰν συνέβαινεν εἰς ἕνα ἐξ ἡμῶν, θὰ ἀπεχωριζόμεθα διὰ παντός.

— Παράδοξον! εἶπεν ὁ Ἰωσὴφ, τὰ αὐτὰ ἐσυλλογιζόμην καὶ ἐγώ.

— Καὶ ὅτι, ἐξηκολούθησεν ὁ Γαετάνος τείνων τὴν χεῖρα πρὸς τὸν φίλον του, τὸ θελκτικώτερόν μου ὄνειρον θὰ κατεστρέφετο.

— Περὶ τίνος ὀνείρου ὁμιλεῖς;

— Περὶ τῆς ἐλπίδος ἐκείνης, περὶ τῆς ὁποίας πολλάκις σὲ ὡμίλησα, ἥτις θέλει μεταβάλει τὴν φιλίαν μας εἰς συγγένειαν καὶ μᾶς ἀποκαταστήσει ἀδελφούς.

— Ὦ, ναί, ἀνεφώνησε μελαγχολικῶς ὁ Ἰωσὴφ, ἡ Βεττίνα!

— Ἐὰν ἤξευρες πόσον εἶναι εὔμορφη, Ἰωσὴφ, ἐὰν ἤξευρες πόσον σὲ ἀγαπᾷ . . .

— Ἀνόητε! πῶς μὲ ἀγαπᾷ ἐνῷ ποτὲ δὲν μὲ εἶδε;

— Δὲν σὲ εἶδε διὰ τῶν ὀφθαλμῶν μου; δὲν σὲ ἐγνώρισε διὰ τῶν ἐπιστολῶν μου;

Ὁ Ἰωσὴφ ὕψωσε τοὺς ὤμους.

— Ἄκουσον, ἐπανέλαβεν ὁ Γαετάνος στοιχηματίζω . . .

— Τί;

— Εἶναι ἀληθὲς ὅτι δὲν σὲ εἶδε ποτέ.

— Καὶ λοιπόν;

— Στοιχηματίζω λοιπὸν ὅτι ἐὰν ποτὲ σὲ ἀπαντήσῃ θὰ σὲ γνωρίσῃ.

— Ἔλα δά· ἀλλὰ, πρὸς τί ὅλα ταῦτα τὰ σχέδια; ἠξεύρω ὅτι ὁ πατήρ σου δὲν θέλει νὰ δώσῃ τὴν Βεττίναν εἰμὴ εἰς ἔμπορον.

— Προτίμασαι τοῦ ἐμπόρου σὺ ὡς εὐγενής.

— Ὡραῖος εὐγενὴς φέρων λευκὸν οἰκόσημον! εἶπεν ὁ Ἰωσὴφ σείσας τὴν κεφαλήν. Ὄχι, ἀγαπητέ μου Γαετάνε, ἂς κάμωμεν, ἄλλους συλλογισμοὺς δυναμένους νὰ πραγματοποιηθοῦν.

— Τίνας;

— Ἐν πρώτοις νὰ μὴ ἀποχωρισθῶμεν ποτέ. Ὦ! ἔσο ἥσυχος· τοῦτο δὰ δὲν θέλει ταράξει διόλου τὸν βίον σου, ἐν ὅσῳ ἡ φιλία σου δι' ἐμὲ θὰ διαρκέσῃ. Δύναμαι νὰ σὲ ἀκολουθῶ πανταχοῦ· δὲν ἔχω οἰκογένειαν, μόλις ἔχω πατρίδα. Τί μὲ ἐνδιαφέρουν οἱ ἄνθρωποι μεθ' ὧν συζῶ, οἱ τόποι ὅπου διατρίβω; Ὅταν παύσῃς νὰ μὲ ἀγαπᾷς, ἐὰν ποτὲ σὲ γίνω ἐπαχθὴς, εἰπέ το καὶ τότε τὰ σώματά μας θέλουν διαχωρισθῇ, ἐπειδὴ αἱ καρδίαι μας δὲν θέλουν πλέον συμπάλει.

— Ὦ! ποῖος κακὸς δαίμων σ' ἐμπνέει τοιαύτας θλιβερὰς ἰδέας; ἀνέκραξεν ὁ Γαετάνος. Φίλε μου, ἓν καὶ μόνον πρᾶγμα θέλει μᾶς ἀποχωρίσει, πίστευσέ το, ἐὰν φρονῇς ὡς ἐγώ.

— Ὁποῖον;

— Ὁ θάνατος!

— Ἐὰν λοιπὸν σκέπτεσαι ὡς ἐγώ, ἐπανέλαβεν ὁ Ἰωσὴφ, ὁ θάνατος αὐτὸς δὲν θέλει μᾶς ἀποχωρίσει παντελῶς.

— Ἐξηγήσου.

— Πιστεύεις ὅτι ὑπάρχει τι ἐπιζῶν ἐν ἡμῖν;

— Ἡ θρησκεία μᾶς τὸ ὑπόσχεται, καὶ ἡ καρδία τὸ λέγει.

— Πιστεύεις τῷ ὄντι τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς;

— Τὴν πιστεύω.

— Λοιπὸν, φίλε, δὲν μᾶς μένει, εἰμὴ νὰ συνδεθῶμεν δι' ἑνὸς ὅρκου, δι' ἑνὸς τῶν ὅρκων, οἵτινες ὑποχρεοῦν τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα· καὶ, ἐὰν ὁ εἷς ἐξ ἡμῶν ἀποθάνῃ, τὸ σῶμα μόνον θέλει ἀφήσει τὸ σῶμα, ἡ δὲ ψυχὴ θέλει μένει πιστὴ εἰς τὴν φιλίαν, διότι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον αἰσθάνεται ἀγάπην ἐν ἡμῖν δὲν εἶναι τὸ σῶμα, ἀλλ' ἡ ψυχή.

— Νομίζεις ὅτι ἡ πρότασίς σου δὲν ἰσοδυναμεῖ μὲ ἱεροσυλίαν; ἠρώτησεν ὁ Γαετάνος.

— Νομίζω ὅτι δὲν ἁμαρτάνει τις ζητῶν νὰ διασώσῃ ἀπὸ τὸν θάνατον τὸ ἁγιώτερον τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων, τὴν φιλίαν.

— Ἡμεῖς, Ἰωσὴφ, εἶπεν ὁ Γαετάνος τείνων τὴν χεῖρα πρὸς τὸν φίλον, ἂς εἴμεθα φίλοι καὶ εἰς τοῦτον καὶ εἰς τὸν ἄλλον κόσμον.

— Περίμενε, ἐπανέλαβεν οὗτος. Καὶ ἐγερθεὶς ἔλαβε τὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς κλίνης κρεμάμενον σταυρὸν, καὶ θεὶς ἐπὶ τῆς τραπέζης ἐπέθεσε τὴν χεῖρα καὶ εἶπε·

— Μὰ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ὀμνύω εἰς τὸν ἀδελφόν μου Γαετάνον Ῥωμανώλην ὅτι, ἐὰν ἀποθάνω πρῶτος, εἰς ὁποῖον τόπον πέσῃ τὸ σῶμα, σβυσθῇ ἡ ἀναπνοὴ καὶ παύσῃ ἡ ζωή μου, ἡ ψυχή μου θὰ ἐπανέλθῃ νὰ τὸν εὕρῃ διὰ νὰ εἰπῇ ὅ,τι εἶναι δυνατὸν νὰ εἰπῇ τις περὶ τοῦ μεγάλου τούτου μυστηρίου, τοῦ καλουμένου θανάτου... Καὶ τὸν ὅρκον τοῦτον, ἐπρόσθεσεν ὁ Ἰωσὴφ ἀτενίσας εἰς οὐρανὸν μὲ βλέμμα πλῆρες πίστεως καὶ εὐσεβείας, τὸν ὅρκον τοῦτον ὀμνύω μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι δὲν προσβάλλει διόλου τὰ δόγματα τῆς καθολικῆς Ἀποστολικῆς Ῥωμαϊκῆς θρησκείας, ἐν ᾗ ἐγεννήθην καὶ ἐν ᾗ ἐλπίζω ν' ἀποθάνω.

Ὁ Γαετάνος θεὶς ὁμοίως τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐπανέλαβεν αὐτολεξεὶ τὸν ὅρκον. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν ἐφώνει τὴν τελευταίαν λέξιν ἐκρούσθη ἡ θύρα.

Καὶ οἱ δύω νέοι ἀσπασθέντες ἀλλήλους ἔκραξαν συγχρόνως, — εἴσελθε.

(Ἕπεται συνέχεια).

ΔΥΟ ΓΑΛΛΙΚΑΙ ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ

Περὶ Ἑλληνικῶν ὑποθέσεων.

Ἔχομεν ὑπ' ὄψιν δύο ἐν Γαλλίᾳ δημοσιευθείσας διατριβὰς περὶ Ἑλληνικῶν ὑποθέσεων· καὶ ἡ μὲν πρώτη, ἡ περὶ τῶν τάφων τῶν αὐτοκρατόρων Κωνσταντινουπόλεως ἐπιγραφομένη, συνεγράφη ὑπὸ τοῦ K. Brunet de Presle, *γνωστοῦ καὶ παρ' ἡμῖν διὰ τὸ σοφὸν ἰδίως αὐτοῦ σύγγραμμα τὸ περὶ τῶν ἐν Σικελίᾳ Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, ὅπερ ἐστέφθη καὶ παρὰ τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας· ἡ δὲ ἄλλη, ἀφορῶσα εἰς τὴν ὑπὸ Σπυρίδωνος Τρικούπη Ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἔργον ἐστὶ τοῦ οὐχ ἧττον γνωστοῦ K.* Egger, *ἐγκρατοῦς τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ γλώσσης, καὶ πανεπιστημιακοῦ αὐτῶν καθηγητοῦ ἐν Παρισίοις. Τὰς διατριβὰς ταύτας μεταφρασθείσας παραθέτομεν ἐνταῦθα, οὐ μόνον ὡς ἀξίας λόγου καὶ μελέτης, ἀλλὰ καὶ διότι ἐν αὐταῖς καταφαίνεται ἡ πρὸς τὴν Ἑλλάδα εὔνοια ἀμφοτέρων τῶν ἀνδρῶν τούτων (α). Τῆς πρὸς ἡμᾶς συμπαθείας τῶν κατοίκων τῆς Ἑσπερίας καὶ τὴν ἐλαχίστην ἔνδειξιν ἀγαπῶμεν νὰ καταδεικνύωμεν· διότι, εἰ τὰ κατὰ τὸν παρόντα χρόνον μεγαλουργήματα τῆς δυτικῆς Εὐρώπης τιμῶσι τὴν διάνοιαν αὐτῆς, ἡ κατ' ἔθνους ὅμως ὁλοκλήρου καταφορὰ, ἥτις ἄρδην ἐπελθοῦσα ὡς λάβρος χειμαῤῥος, ὀλίγου δεῖν κατεπόντιζεν ἡμᾶς, μικρὸν μαρτυροῦσι, λέγομεν τοῦτο μετὰ πολλῆς θλίψεως, ὑπὲρ τῆς προαιρέσεως αὐτῆς. Ἡ περὶ ἡμῶν κρίσις θεμελιωθεῖσα ἐπὶ κανόνων ἄλλων ἢ τῶν ὑπὸ τῆς δικαιοσύνης παραδεδεγμένων, ἀπέβη σφαλερὰ καὶ ἄδικος. Οἱ ξένοι μάλιστα ὅσοι ἀσχολοῦνται περὶ τὰ τῆς Ἑλλάδος, ἀνάγκη νὰ τηρήσωσι καὶ ἄλλους τινὰς κανόνας· διότι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἴδιον ἔχον ῥυθμὸν καὶ ἴδιον χαρακτῆρα, ἀλλὰ καὶ γλῶσσαν πάντη ξένην πρὸς τοὺς πλείονας τῶν Εὐρωπαίων, ἀπαιτεῖ καὶ ἰδίαν κρίσιν καὶ ἔρευναν (α).*

Ἡ διατριβὴ τοῦ K. Egger, *πλὴν τῆς δικαίας κρίσεως περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ K. Τρικούπη, ὑπάρχει καὶ ὥς τις διαμαρτύρησις κατὰ τῆς συγχρόνως ἐκδοθείσης ἐν Ἀθήναις κατακρίσεως τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος ὑπὸ τοῦ K. Κοτζιᾶ. Ὁ K. Κοτζιᾶς, εἰ καὶ καθηγητὴς τῆς περὶ τὰς γενικὰς ἀρχὰς τῶν πραγμάτων ἀσχολουμένης ἐπιστήμης, ἐπιλήσμων γενόμενος τοῦ κυριωτέρου αὐτῆς ἀξιώματος, κατέβη εἰς συζήτησιν, καὶ συζήτησιν δυστυχῶς πικρόχολον, μικρολογιῶν, περὶ ἃς ἀδύνατον νὰ μὴ ἁμαρτήσῃ, ὡς ὀρθῶς λέγει καὶ ὁ K.* Egger, *καὶ ὁ ἀκριβολογώτερος τῶν ἱστορικῶν. Ναὶ μὲν ἀναγκαία ἡ ἐπανόρθωσις τῶν ἡμαρτημένων· διότι τότε μόνον προκύπτει ἡ πιστὴ τῶν γεγονότων ἐξιστόρησις· ἀλλ' ὁ ἀληθῶς σοφὸς ἐπικριτὴς, ἵνα μὴ ὀλισθήσῃ περὶ τὰς κρίσεις αὐτοῦ, ἐξετάζει πρὸ πάντων μετὰ τοῦ Ἀλικαρνασσέως, τίνες ἐγένοντο αἱ προαιρέσεις τοῦ τε βίου καὶ τοῦ λόγου τοῦ ἱστοριογράφου. Φρονοῦμεν ἄρα*

(α) Ὁ K. Brunet de Presle ὡς καὶ ὁ K. Egger λαλοῦσι τὴν ἡμετέραν καθομιλουμένην, εἰ καὶ μάκοτε ἐπεσκέφθησαν Ἑλληνικὴν χώραν· ὁ πρῶτος μάλιστα μεταφράσας κομψῶς ἐξέδοτο Les maximes de la Rochefoucauld. Ἦν δὲ καὶ ἐπιστήθιος τοῦ φιλελληνικωτάτου Fauriel τοῦ συλλέξαντος καὶ δημοσιεύσαντος τὰ Κλεφτικὰ ᾄσματα.

(α) « C'est un peuple (le peuple grec) ayant des idées si arrêtées et des usages si distincts des nôtres, que pour pouvoir réussir à le régir, il faut laisser en Europe son vieil homme et devenir Grec de cœur et d' âme, c'est-à-dire n'aimer que ce qui est grec, et avoir même un certain mépris pour l'Occident, tout en étant prêt à profiter de quelques parties de sa civilisation. Un peuple qu'on ne peut pas transformer à sa guise en européen, ne peut pas être mis au nombre de ces peuples bâtards, tels que ceux de l'évêché de Bâle, de la Savoie ou de la Belgique, dont la nationalité peut être abandonnée à la décision d'un congrès de souverains. » La Turquie d'Europe par Ami-Bené, tom. 2 pag. 19 — 20.

ἐτι καὶ ὁ Κ. Κοτλιὰς εἰ ἀνεπόδλει τὸ πνεῦμα τῆς δικαιοσύνης, τῆς μετριοπαθείας, τῆς φιλοπατρίας, τῆς χριστιανικῆς εὐσεβείας, τοῦ ἁγνοῦ ἐλληνισμοῦ, τὸ ἐπιπολάζον κατὰ πᾶσαν σελίδα τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἤθελε διστάσει νὰ καταχρίνῃ τὸν ἱστοριογράφον ὡς ἐκ προθέσεως ἐλαττώσαντα τὸν ἀριθμὸν τῶν Ψαρριανῶν πλοίων καὶ σημειώσαντα 20 ἀντὶ 22, ἢ παραλιπόντα πλοιάρχου τινὸς τὸ ὄνομα· ἤθελε δὲ καὶ πάντη ματαιοσπούδους θεωρήσει τὰς περὶ ὕφους καὶ περὶ ἀντιγραφῆς ἐκ τοῦ Γόρδιους παρατηρήσεις αὐτοῦ· διότι, ὡς καὶ ὁ Κ. Egger *λέγει, ἀφοῦ πολλάκις καὶ ὑπὸ πολλῶν ἐξιστορήθησαν τὰ αὐτὰ γεγονότα, δυνατὸν τάχα ἐπαναλαμβάνων τις αὐτὰ ν' ἀποφύγῃ καὶ τὴν ἐπανάληψιν τῶν αὐτῶν ἐνίοτε λέξεων* (1)*;*

Ἡ περὶ τῶν μνημάτων τῶν Ἐλλήνων αὐτοκρατόρων πραγματεία τοῦ Κ. Brunet, *τόσῳ μᾶλλον δύναται νὰ καθοδηγήσῃ τὰς ἐρεύνας τῶν ἀρχαιολόγων, καθ' ὅσον ἡ Ὀθωμανικὴ ἐξουσία φαίνεται σήμερον ἐπιτρέπουσα ταύτας εὐκολώτερον ἢ ἄλλοτε. Τὸ* 1845 *ἔτος εἴδομεν παρὰ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ἀκεραίας λάρνακας περικαλλεστάτας ἐκ πορφυρίτου λίθου, φερούσας, ὡς τότε ἐγράψαμεν ἐν τῇ Ε ὐ τ ε ρ π ῃ, ἐπὶ τῆς μιᾶς τῶν στερεοτέρων πλευρῶν σταυρὸν περιεζωσμένον παντοχόθεν ὑπὸ κύκλου ἔχοντος ἀνωθεν κεφαλαῖον P.*

Ἰδοὺ ἡ πραγματεία τοῦ Κ. Brunet.

. . . . . .

« Εἴ ποτε, ὡς ἐπὶ πολὺν χρόνον ἤλπισαν οἱ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν Χριστιανοί, ἀνηγείρετο ἡ Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία, ἐκ τῶν πρώτων φροντίδων τοῦ ἀνακαινιστοῦ τοῦ θρόνου ἦν βεβαίως καὶ ἡ συνάθροισις τῶν λειψάνων τῶν προκατόχων αὐτοῦ, ἢ κἂν ἡ ἀνέγερσις τῶν κενοταφείων αὐτῶν.

» Ἀλλ' ἐπειδὴ σήμερον ἀπρασίσθη ἐξ ἐναντίας νὰ συνδεθῇ ἔτι μᾶλλον ἡ Τουρκία μετὰ τῆς Εὐρώπης, συμφέρον ἴσως ἔχουσιν οἱ Ὀθωμανοὶ νὰ δειχθῶσι προνοητικώτεροι περὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει μνημείων, εἴ ποτε θέλουσι νὰ μὴ ῥηθῇ καὶ πάλιν ὅτι ἑστρατοπεδευμένοι εἰσὶν ἐπὶ τῆς γῆς ἣν κατέχουσιν· ἀλλὰ, πλὴν τῆς πολιτικῆς, ἡ ἀρχαιολογία αὐτὴ προάγεται διὰ τῆς συλλογῆς καὶ τῆς συγκρίσεως τῶν τοιούτων μνημείων. Ἐπειδὴ δὲ ἀναντίῤῥητός ἐστιν ἡ ὠφέλεια τῶν μεγάλων συλλογῶν, ἕπεται ὅτι Βυζαντινὸν μουσεῖον ἤθελε διαφωτίσει μίαν τῶν φάσεων τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης.

» Βάσιν τῶν ἐρευνῶν ἡμῶν ἐθέσαμεν τὴν ἀνώνυμον Ἑλληνικὴν ἐπιγραφὴν τὴν ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τῶν Αὐτοκρατόρων τῷ παρὰ τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, ἥτις ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Βανδουρίου (Imperium orientale) καὶ μετὰ ταῦτα ὑπὸ Δουκαγγίου (Constantinopolis Christiana). Ὑπαγαγόντες δὲ εἰς τὴν δέουσαν χρονολογικὴν τάξιν συνεπληρώσαμεν αὐτὴν διὰ τῆς περὶ τοῦ τόπου τῆς ταφῆς τῶν ἡγεμόνων μαρτυρίας τῶν ἄλλων ἱστορικῶν.

» Εἰ καὶ πολλαὶ ὑπῆρξαν αἱ μεταβολαὶ τῆς δυναστείας καὶ αἱ ἐπαναστάσεις ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπὶ ἕνδεκα ὅμως καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδας, ὀγδοήκοντα τοὐλάχιστον αὐτοκράτορες ἐγχώριοι ἐβασίλευσαν κατὰ διαδοχὴν ἄπαξ μόνον διακοπεῖσαν· ἀλλ' ἐκ τούτων δυστυχῶς, ἐνίων μόνον τὰ ὀνόματα, ὡς τὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, καὶ Ἰουλιανοῦ, καὶ Θεοδοσίου, καὶ Ἰουστινιανοῦ, καὶ Ἡρακλείου, καὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος, καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογενήτου, καί τινος τῶν Κομνηνῶν καὶ Παλαιολόγων ἀναμιμνήσκουσιν ἐποχὰς θρησκευτικῆς, φιλοσοφικῆς ἢ νομοθετικῆς ἀκμῆς, καὶ δάζης στρατιωτικῆς, καὶ ἐπιδόσεως περὶ τὰς τέχνας καὶ τὴν φιλολογίαν· πολλῶν ὅμως ἄλλων τὰ ὀνόματα ἔργων ἐστὶ δικαιοσύνης καὶ ἐλέου, τούτων μὲν νὰ ῥίψῃ εἰς λήθην ἐκείνων δὲ καὶ παντελῶς νὰ σιωπήσῃ ἡ ἱστορία.

» Τὸ καθ' ἡμᾶς, σκοποῦντες νὰ ἔλθωμεν εἰς βοήθειαν τῶν περιηγητῶν ἵνα ἀνεύρωσί τινα μνημεῖα ἄξια τριόντι προσοχῆς, ῥίπτομεν ταχὺ βλέμμα ἐπί τινα ἐξ αὐτῶν λέγοντες μετὰ τοῦ ὁδηγοῦ τοῦ Δάντου·

Non ragionam di lor, ma guarda e passa.

» Ἀπ' αὐτῶν τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπεκράτησεν ἔθος νὰ θάπτωνται οἱ νεκροὶ ἐντὸς τῶν κτιρίων εἰς ἃ συνήρχοντο οἱ πιστοὶ χάριν προσευχῆς. Ἡ Ῥώμη, ἡ Ἑλλὰς καὶ μάλιστα ἡ Αἴγυπτος ἀπέκρουον διὰ λόγους ὑγειονομικοὺς ἀπὸ τῶν πόλεων τοὺς τάφους, ἡ δὲ διάταξις αὕτη κυθιερωθεῖσα καὶ ὑπὸ τῆς θρησκείας, καὶ ἐνισχυθεῖσα καὶ διὰ νόμων ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, ἐτηρήθη μέχρι Διοκλητιανοῦ· ἀπὸ τῶν ναῶν ἰδίως ὡς μόλυσμα ἀπεβάλλοντο οἱ τάφοι καὶ εἴ τι ἄλλο παρέμοιον αὐτοῖς. Οἱ βωμοὶ τῶν θεῶν τῶν χαρακτῆρα ἐχόντων θανατικόν, ἢ τῶν θεῶν, οἷοι ὁ Σέραπις καὶ ὁ Ἀσκληπιός οὓς ἐπεκαλοῦντο οἱ νοσοῦντες, ἀνηγείροντο ἐκτὸς τῶν πόλεων. Διὸ οἱ ἐθνικοὶ ἐμέμφοντο τοὺς χριστιανοὺς, συνεκκλησιαζομένους περὶ τὰ μνήματα τῶν μαρτύρων, ὡς ἔχοντας τάφους ἀντὶ ναῶν· οἱ ναοὶ ὅμως οὗτοι ἐκείνοι, ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ καταδιωγμοῦ, ἐπὶ χώρων μεμαρυσμένων ἢ ἐντὸς κοιμητηρίων. Πρῶτος ὁ Κωνσταντῖνος ᾠκοδόμησεν ἐν μέσῳ τῆς νέας μητροπόλεως ναὸν, ὁρίσας ν' ἀποτεθῶσιν ἐν αὐτῷ τὰ λείψανα τῶν Ἀποστόλων, καὶ παραθεὶς τὸν ἴδιον τάφον· δι' ὃ καὶ ἐπεκλήθη, ὡς εἰκάζομεν, ὑπὸ τῶν συγχρόνων *ἰσαπόστολος.*

» Ἐν τούτῳ τῶν Ἀποστόλων τῷ ναῷ ἐτάφησαν οἱ πλεῖστοι τῶν διαδόχων ἐκείνου. Τινὲς δὲ ἐκηδεύθησαν ἐν ἄλλοις ναοῖς ἢ μοναστηρίοις ὑπ' αὐτῶν οἰκοδομηθεῖσιν, ἢ ἐν οἷς, ἀπεκδυθέντες τὴν πορφύραν καὶ περιβαλόμενοι τὸ μοναχικὸν σχῆμα

(1) Ὑπὲρ τῆς ἀξιολογότητος τῆς Ἱστορίας τοῦ Κ. Τρικούπη ἀπεφάνθη ἄχρις ὥρας ὁ σπουδαιότερος τόπος τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἀμερικῆς.

κατέλυσαν τὸν βίον. Τούτων μόνον τὰ λείψανα ἦσαν ἧττον ἐκτεθειμένα εἰς τὰς βεβήλους ἐπιθέσεις τῶν ξένων νικητῶν.

» Πιθανὸν δὲ ὅτε καὶ πολλοὶ τῶν πιστῶν, τοῦ ἡγεμόνος τὸ παράδειγμα μιμούμενοι, ἐπεθύμησαν νὰ παραθέσωσι τὰ ἴδια λείψανα τοῖς τῶν μαρτύρων· ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ Γρατιανὸς καὶ ὁ Οὐαλεντῖνος καὶ ὁ Θεοδόσιος ἀνέστειλαν τὴν κατάχρησιν ἀπαγορεύσαντες διὰ ποινῶν αὐστηρῶν (ἴδε κώδ. Θεοδ. B. IX. τίτλ. 17. B. VI) τὴν ἐνταφίασιν ἐντὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πρὸς μόνους δὲ τοὺς αὐτοκράτορας καὶ τοὺς πατριάρχας ἐπεψηφίσθη τὸ προνόμιον τῆς ἐντὸς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων κηδείας. Πιθανὸν ἄρα ὅτι αἱ ἀνακαλυπτόμεναι ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρχαῖαι λάρνακες ἀνήκουσιν εἰς αὐτοκράτορας.

» Ὁ Εὐσέβιος ἐν τῇ περὶ Κωνσταντίνου ὁμιλίᾳ λέγει που ἐν ἐκτάσει περὶ τοῦ ναοῦ τῶν Ἀποστόλων, μετασκευασθέντος μετὰ τὴν ἅλωσιν εἰς τέμενος τουρκικὸν, τὸ Μαυσωλεῖον τοῦ Β'· τοὺς τοίχους αὐτοῦ ἐκάλυπτον πλάκες ποικίλλων μαρμάρων, ὁ δὲ ὑψίτατος θόλος ἦν ὅλος χαλκήλατος. Ὁ ναὸς ἔκειτο ἐν μέσῳ τῆς αὐλῆς, καὶ περὶ τὰς τέσσαρας ταύτης πλευρὰς ἦσαν στοαὶ περιέχουσαι καὶ δώματα, καὶ λουτρὰ, καὶ ἀναπαύλας διὰ τὸν αὐτοκράτορα, καὶ καταλύματα διὰ τοὺς φύλακας. Ἐν δὲ τῷ νάρθηκι ἐτέθησαν ἐπιταγῇ τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ δύο σειρὰς οἱ δώδεκα τάφοι ἢ *ἱεραὶ στῆλαι*, ὡς λέγει ὁ Εὐσέβιος, καὶ ἐν μέσῳ τὸ ἴδιον αὐτοῦ μνῆμα. Ὁ Εὐσέβιος ὁμιλεῖ περὶ τῶν στηλῶν τῶν Ἀποστόλων ὡς περὶ ἁπλῶν μνημείων, οὐδὲ λέγει εἴ ποτε ἤλπιζεν ὁ Κωνσταντῖνος νὰ ἀποθέσῃ ἐν αὐταῖς καὶ τὰ ἴδια λείψανα. Ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίου, τὰ σώματα τοῦ τε Τιμοθέου, καὶ τοῦ Ἀνδρέου καὶ Λουκᾶ, μετακομισθέντα τῇ ἐπιστασίᾳ τοῦ δουκὸς Ἀρτεμίου, τὸ μὲν πρῶτον ἐξ Ἐφέσου, τὸ δὲ δεύτερον ἐκ Πατρῶν καὶ τὸ τρίτον ἐκ τῶν κατὰ τὴν Βοιωτίαν Θηβῶν, ἀπετέθησαν ἐν τῷ ἱερῷ βήματι. Ἀλλὰ, καὶ ἡ μνήμη αὐτὴ τῶν τιμίων τούτων λειψάνων εἶχεν ὅλως ἀπολεσθῇ κατὰ τὸν Προκόπιον (Περὶ τῶν τοῦ Δεσπότου Ἰουστινιανοῦ κτισμ. Κεφ. Δ'.), ὅτε ὁ Ἰουλιανὸς ἀνῳκοδομήσατο τὸ ἱερὸν τῶν Ἀποστόλων. Οἱ λιθουργοὶ διορύσσοντες τὸ ἔδαφος ἀνεκάλυψαν θήκας ξυλίνας τρεῖς ἀπμελημένας, ὧν τὸ περιεχόμενον ἐγένετο δῆλον ἐκ τῶν ἐγκειμένων γραμμάτων· καὶ ὅτε ἀνηγέρθη ἡ ἐκκλησία, τὰ ἱερὰ σώματα κηδευθέντα μετὰ πομπῆς καὶ πανηγύρεως ἐκρύβησαν αὖθις ὑπὸ τὴν γῆν.

» Ὅτε τὸ 337 ἔτος ὁ Κωνσταντῖνος ἐτελεύτησεν ἐν Νικομηδείᾳ, ὁ νεκρὸς αὐτοῦ ἀποτεθεὶς ἐντὸς χρυσῆς ἢ κεχρυσωμένης σοροῦ μετεκομίσθη εἰς Βασιλεύουσαν ἐφ' ἁρμάξης ἣν παρηκολούθει ὁ στρατός. Ἐξετέθη δὲ ἐν τοῖς ἀνακτόροις, καὶ μετὰ τὴν Ἀκολουθίαν ἤτις ἐτελέσθη ἐν τῷ ἱερῷ τῶν Ἀποστόλων, ἐτέθη ἐντὸς τοῦ μνήματος τοῦ ὑπ' αὐτοῦ μεγαλοπρεπῶς παρασκευασθέντος ἐκ λίθου πορφυρίτου.

» Τὸ περὶ τῶν μνημάτων τῶν αὐτοκρατόρων ἀνώνυμον ὑπόμνημα ἄρχεται οὕτω· « Ἐν τῷ ἠρῴῳ τοῦ ἁγίου καὶ μεγάλου Κωνσταντίνου, εἰς τὰ πρόσω, καὶ πρὸς ἀνατολὰς, κεῖται τὸ ἐκ πορφυρίτου μνῆμα τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου παρὰ τὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἑλένης. »

» Ἐπειδὴ τὰ περὶ τοῦ δευτέρου τούτου τάφου λεγόμενα ἐγένοντο ἀφορμαὶ πολλῶν λόγων, καλὸν νὰ ἐρευνήσωμεν τὰ περὶ τούτου.

» Ὁ Εὐσέβιος, ὁμιλῶν ἐν τῷ βίῳ τοῦ Κωνσταντίνου περὶ τοῦ θανάτου τῆς Ἑλένης, λέγει ὅτι τὸ σῶμα αὐτῆς μετεκομίσθη εἰς Βασιλεύουσαν μετὰ πολυαρίθμου συνοδίας ὑπὸ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἀπετέθη ἐν τοῖς βασιλικοῖς τάφοις. Ἔνιοι δὲ τῶν ὑπομνηματιστῶν τοῦ Εὐσεβίου ἀξιοῦσιν ὅτι *Βασιλεύουσαν* λέγων ὁ συγγραφεὺς ἐννοεῖ τὴν ἀρχαίαν Ῥώμην, διότι, ὅτε περὶ τὸ 327 ἔτος ἐτελεύτησεν ἡ ἁγ. Ἑλένη, ἡ Κωνσταντινούπολις δὲν εἶχεν ἔτι ἀναδειχθῇ καθέδρα τῆς Κυβερνήσεως· τοῦτο ἐγένετο τὸ 330 ἔτος. Πιθανώτερον ὅμως φαίνεται ἐμοί τε καὶ τῷ Κ. Μάνσῳ γράψαντι τὸν βίον τοῦ Κωνσταντίνου, ὅτι τῶν θεμελίων τῆς χριστιανικῆς Ῥώμης καταβληθέντων ἐν Βυζαντίῳ τῷ 325 ἔτει, κατετέθησαν τὰ λείψανα τῆς ἁγ. Ἑλένης ἐνταῦθα, ἕως οὗ περατωθῇ ἡ οἰκοδομὴ τοῦ ναοῦ τοῦ προσδιορισθέντος εἰς ταφὴν αὐτῆς τε καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κεδρηνὸς καὶ οἱ λοιποὶ τῶν Βυζαντινῶν ἱστοριογράφων λέγουσιν ὅτι ὁ τάφος τῆς ἁγίας Ἑλένης κεῖται ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἀποστόλων τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐντεῦθεν Ἔνετός τις κληρικὸς τοὔνομα Ἀϊκάρδος, λαβὼν ἔφερεν εἰς Ἐνετίαν τὴν ΙΒ'. ἑκατονταετηρίδα λείψανα, τὰ τῆς μητρὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ἑλένης, ὡς ἠξίου, ἅτινα μετακομισθέντα τὸ 1208 ἔτος εἰς τὸν ναὸν dei Servi, καὶ εἶτα εἰς τὸν τῶν Καρμηλιτῶν, ἀπετέθησαν ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν ἐν τῷ τοῦ ἁγ. Πέτρου di Castello ὑπὸ τὸ θυσιαστήριον. Ἐντεῦθεν ἐπῆγασε μακρὰ μεταξὺ Ἐνετίας καὶ Ῥώμης ἔρις, ἀξιούσης τῆς Ῥώμης κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς περικοπῆς ἐκείνης τοῦ Εὐσεβίου, ὅτι κατέχει τὰ λείψανα τῆς ἁγίας Ἑλένης.

» Καὶ ἀληθῶς ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Οὐατικανῷ λάρνακες μεγάλαι δύο ἐκ πορφυρίτου κενοὶ καὶ ἄνευ ἐπιγραφῶν ἀποδιδόμεναι εἰς τὴν ἁγίαν Ἑλένην καὶ τὴν ἁγ. Κωνσταντίαν. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἐλήφθη ἐκ τοῦ ναοῦ τῶν ἁγ. Πέτρου καὶ Μαρκελλίνου τοῦ κειμένου ἐκτὸς τῶν τειχῶν, ἡ δὲ ἄλλη ἔκ τινος κυκλοτεροῦς οἰκοδομήματος μετασκευασθέντος τὸ 1256 εἰς ἐκκλησίαν τῆς ἁγ. Κωνσταντίας. Περὶ δὲ τοῦ σώματος τοῦ ὄντος ποτὲ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν δύο εἰρημένων σορῶν, οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς διαγοῦνται ὅτι τὸ 840 ἔτος, ὁ μοναχὸς Τεύτγιστος, ἐκ τῆς παρὰ τὴν Ῥώμην μονῆς Hautvilliers, διατρίβων ἐν Ῥώμῃ, ἀνεφλέχθη ὅλος ὑπὸ ζήλου διακαοῦς ἵνα προικίσῃ τὴν μονὴν ταύτην διὰ τοῦ σώματος τῆς ἁγίας Ἑλένης· τοῦτο δὲ καὶ ἐξετέλεσεν ὑπεξελὼν διὰ νυκτὸς τὰ ἱερὰ λείψανα. Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν μονὴν μετὰ τῶν κλαπέν-

των ὑπεβλήθη δημοσίᾳ ἐνώπιον Καρόλου τοῦ Φαλακροῦ εἰς τὴν δοκιμασίαν τοῦ ζέοντος ὕδατος ὅπως βεβαιωθῇ ἡ εἰλικρίνεια αὐτοῦ· καὶ μετὰ διαπραγματεύσεις γενομένας μεταξὺ τῶν μοναχῶν καὶ τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίας, τὰ λείψανα τῆς ἁγίας Ἑλένης ἔμειναν κτῆμα τῆς μονῆς Hautvilliers μέχρι τοῦ 1791 ἔτους. Περισωθέντα δὲ ὑπὸ δύο μοναχῶν ἀπὸ ἐπικειμένης φθορᾶς, ἐδόθησαν μετὰ τὸ 1820 ἔτος τοῖς ἱππόταις τοῦ Ἁγίου Τάφου καὶ ἀπεστάλησαν ἐν τινι τῶν Παρισίων ἐκκλησίᾳ.

» Καὶ ὅμως ἡ προκύπτουσα ἐκ τῆς μαρτυρίας τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν Ἑνετῶν δυσκολία σώζεται ἀκεραία· ἴσως ὅμως λύεται ἓν τινος παραγράφου τοῦ Ἀμμιανοῦ Μαρκελλίνου. Κατὰ τὸν ἱστορικὸν τοῦτον, ἡ θυγάτηρ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ σύζυγος τοῦ Ἰουλιανοῦ Ἑλένη, ἀποθανοῦσα ὅτε οὗτος ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς, ἐστάλη ταριχευθεῖσα εἰς Ῥώμην, ὅπου ἀνηγέρθη αὐτῇ μνημεῖον κατὰ τὸ προάστειον τῆς νέας Nomentana ἔνθα ἀναπαύεται καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτῆς καὶ χήρα τοῦ Γάλλου Κωνσταντία. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Μαρκελλίνου, ἐν ᾗ τῆς Ἑλένης ἡ λάρναξ, κεῖται πλησίον τοῦ ἱεροῦ τῆς ἁγίας Κωνσταντίας, ἔχοντος πάντας τοὺς χαρακτῆρας τῶν νεκρικῶν μνημείων τῆς Δ'. ἑκατονταετηρίδος, οὐδαμῶς παράδοξον εἴποτε συνέχυσεν ἡ κοινὴ παράδοσις τὰς δύο ταύτας Ἑλένας.

» Τούτου τεθέντος τὸ σῶμα τῆς γυναικὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ Ἑλένης ἀναπαύεται σήμερον, μετὰ πολλὰς περιπετείας, πλησίον τοῦ παλατίου τῶν Θερμῶν, ἔνθα κατῴκει ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τῶν Παρισίων ἦν ἐκεῖνος ὑπερηγάπα.

» Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀποστόλων. Κατὰ τὸν Προκόπιον, ἐν τῷ *περὶ τῶν τοῦ δεσπότου Ἰουστινιανοῦ κτισμάτων* (Κεφάλαιον Δ'.), ὁ Κωνσταντῖνος ἔθετο ἐκεῖ τὸν νεκρὸν τοῦ πατρὸς Κωνσαντίου. Ἡ ἀξίωσις ὅμως αὕτη, ὑπ' οὐδενὸς ἄλλου συγγραφέως ἐπιμαρτυρουμένη, προκύπτει ἴσως ἐκ τῆς συγχύσεως τῶν ὀνομάτων Κωνσταντίου καὶ Κωνσταντίνου (1), τὰς πολλάκις ἀπαντωμένας ἐν τοῖς χειραγράφοις· διότι δὲν φαίνεται πολλὰ πιθανὴ ἡ παρὰ Κωνσαντίνου εἰς τὴν ὁμώνυμον πόλιν μετακομιδὴ τῶν λειψάνων τοῦ ἰδίου πατρὸς ἀποθανόντος ἐν Ἀγγλίᾳ τὸ 306 ἔτος, ὡς μὴ τηρήσαντος τοῦ υἱοῦ πρὸς τὴν μνήμην τοῦ πατρὸς τὸ εἶδος τῆς λατρείας ὃ ἀπένεμε πρὸς τὴν τῆς μητρὸς, πρώτην αἰτίαν γενομένης τῆς εἰς Χριστὸν αὐτοῦ πίστεως. Καὶ ἐπαινεῖ μὲν ὁ Εὐσέβιος τὴν πρὸς τοὺς χριστιανοὺς ἀνοχὴν τοῦ Κωνσταντίου Χλωροῦ· ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν ἐπαίνων καταφαίνεται ὅτι οὐδέποτε ἐτάχθη μετὰ τοῦ χοροῦ τῶν πιστῶν. Οὔτε δὲ τῆς αὐτοκρατείρας Φαύστης ἡ τοῦ Κρίσπου γίνεταί τις μνεία ἐν τῇ νεκροδόκῳ ἐκκλησίᾳ.

(1) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Τὴν σύγχυσιν ταύτην ἀπαντῶμεν ἐν τῇ ὑπ' ἔξι ἡμῶν παρουσιαζῇ ἐκδόσει τοῦ Προκοπίου (1663) λεγούσῃ ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος « οὗ δὲ καὶ Κωνσταντίνου τοῦ πατρὸς τὸν νεκρὸν ἔθετο.»

» Τὰ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ἀνεγερθέντα κτίσματα ἐδείκνυον ὅτι κατεσκευάσθησαν ἐσπευσμένως. Ἀπ' αὐτῆς τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ ναὸς τῶν Ἀποστόλων, ὅστις ἀνεκαινίσθη ἐξ ἀνάγκης μετὰ δύο ἑκατονταετηρίδας ἐκ βάθρων, ἦν ἑτοιμόρροπος. Ὁ πατριάρχης Μακεδόνιος ἐνόμισεν ἔργον φρονήσεως νὰ μεταφέρῃ ἀλλαχοῦ τὸ μνῆμα τοῦ Κωνσταντίνου ἵνα σώσῃ αὐτὸ ἀπὸ παντὸς ἀνιαροῦ συναντήματος· ἀλλ' ὁ λαὸς ἅπας ἐδιχογνώμει. Ὁ μὲν Μακεδόνιος ἦν ἀρειανὸς, οἱ δὲ ἀφωσιωμένοι εἰς τὰ ἐν Νικαίᾳ δογματισθέντα, βεβήλωσιν ἐφρόνουν τὴν μετατόπισιν τοῦ μνήματος τοῦ θείου αὐτοκράτορος. Ἀλλ' ὁ Μακεδόνιος, καὶ τὴν ἀντίστασιν καταφρονῶν, καὶ τοῦ ἀπόντος αὐτοκράτορος μὴ ζητήσας τὴν γνώμην, μετέφερε τὴν λάρνακα εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Ἀκακίου. Τότε μέρος τοῦ λαοῦ, μαθόντες τὸ γεγονὸς, ἐπανέστησαν. Καὶ ἐπειδὴ οἱ ἀρειανοὶ ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τοῦ πατριάρχου, τοσοῦτῳ σφοδρὰ κατήντασεν ἡ ἔρις, ὥστε οὐ μόνον αἱ ὁδοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἱερὰ καθημάχθησαν. Ἀγανακτήσας δὲ ὁ Κωνστάντιος ἐπὶ τῷ κινήματι τοῦ Μακεδονίου καὶ τῇ ἐπισυμβάσῃ συμφορᾷ, εὑρὼν πρόφασιν καθύβρεσε τὸν πατριάρχην καὶ ἐπανέφερεν εἰς τὴν ἀρχαίαν θέσιν τὸ μνῆμα τοῦ Κωνσταντίνου.

» Ἐπὶ δὲ Ἰουστινιανοῦ, ἀνακαινισθέντος καὶ μεγαλυνθέντος τοῦ ναοῦ τῶν Ἀποστόλων, τὰ μνήματα τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῶν πρώτων αὐτοῦ διαδόχων, ἀπετέθησαν συνάμα ἐν ἰδιαιτέρῳ ἱερῷ συνημμένῳ ἐκείνῳ. Καὶ κατ' ἔτος, τὴν 23 Μαΐου, ἐρχόμενος ἐνταῦθα ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ μεγίστης πομπῆς, ἐπαναγύριζε τὴν μνήμην τῶν ἁγίων αὐτοῦ προκατόχων, ὡς περιγράφει Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐν τῷ περὶ βασιλείου τάξεως πονήματι. Ἐτώζετο δὲ τὸ μνῆμα ἐν τῷ ναῷ τούτῳ μέχρι τοῦ 1197 ἔτους, ὅτε Ἀλέξανδρος Γ'. Ἄγγελος ὁ Κομνηνὸς, βουλόμενος εἰρηνεῦσαι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, ἀφοῦ πρότερον ἐπέβαλε παντοειδεῖς καὶ βαρεῖς φόρους, τραπόμενος ἑτέρᾳ ἥρπαζε τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν ἀναθημάτων τῆς ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ δὲ δυσανασχετήσαντες πολλοὶ εἶπον ὅτι μιαίνει τὰ ἅγια, ἐπετέθη εἰς τὰ κωφὰ καὶ ἄλαλα τῶν βασιλέων μνήματα, μηδένα τὸν ὑπερφθεγξόμενον ἔχοντα. (Νικ. Χων. Βασ. Ἀλεξ. τοῦ Ἀγγέλου Βιβ. ά).

» Καὶ ἡ σορὸς δὲ τοῦ Κωνσταντίνου, προσθέτει Νικήτας ὁ Χωνιάτης, δὲν ἤθελε μείνει ἀναφὴς καὶ ἀσκύλευτος, εἰμὴ κλέπται προλαβόντες τὸ δόγμα τοῦ βασιλέως, τὴν ἐπιτρέχουσαν διάχρυσον ἀγλαΐαν ἐκλοπηφόρησαν. Ὁ Ἀλέξιος ἐγύμνωσε τοὺς νεκροὺς παντὸς ἐπικοσμήματος τιμαλφοῦς, τοὺς λαΐνους μόνον χιτῶνας περιλιπὼν αὐτοῖς, τὸ ψυχρὸν καὶ τελευταῖον κάλυμμα τοῦτο. Τὸ καθ' ἡμᾶς ὅμως ὑπερβολικὴ φαίνεται ἡ διαβεβαίωσις τοῦ Νικήτα· διότι αὐτὸς οὗτος ὁ ἱστορικὸς, διηγούμενος μετὰ μικρὸν τὰ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν σταυροφόρων, κατηγορεῖ τοῦ Ἐνετοῦ παρ-

τριάρχου ὡς συλλήσαντος τοὺς αὐτοκρατορικοὺς τάφους, καὶ σφετερισθέντος τοὺς ἐν αὐτοῖς μαργαρίτας, τούς τε τιμαλφεῖς λίθους καὶ τὸν χρυσόν.

» Ἀλλ' οἱαδήποτε ὑπῆρξαν αἱ γενόμεναι βεβηλώσεις ὑπό τε τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Λατίνων, πιθανὸν φαίνεται ὅτι τοῖς Τούρκοις μόνον σοροὶ ἐκ πορφυρίτου καὶ μαρμάρου ἀπελείφθησαν. Ὅτε ἐπὶ Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου ὁ Βανδελμόντης ἐπεσκέφθη περὶ τὸ 1420 τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ ἐκκλησία τῶν Ἀποστόλων ἦν ἐν μέρει ἐρείπιον· ἐσώζοντο ὅμως ἔτι αἱ ἐκ πορφυρίτου λάρνακες, ἐξ ὧν ἡ τοῦ Κωνσταντίνου διεκρίνετο διὰ τὸ μέγεθος. Ὁ Γεννάδιος, ὁ ἀναγορευθεὶς πατριάρχης ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ, βεβαιοῖ ὅτι ἐκ τοῦ τάφου τούτου ἀντέγραψε τὴν περίφημον προφητείαν τὴν προλέγουσαν τὴν ὑπὸ τῶν Ἰσμαηλιτῶν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τὴν ἔξωσιν τούτων ὑπὸ λαοῦ ξανθοῦ. Μετὰ δὲ τὴν ἅλωσιν, ἡ ἐκκλησία τῶν Ἀποστόλων ἐδόθη τῷ πατριάρχῃ ἀντὶ μητροπόλεως· ἀλλ' οὗτος, πτοηθεὶς ἐκ τῆς περὶ αὐτὴν ἐρημίας, ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ μεταβῇ εἰς μοναστήριον παρακείμενον τῷ Φαναρίῳ, ἔνθα εἶχον συναθροισθῇ τὰ λείψανα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ· τότε κατηδαφίσθη ἡ ἐκκλησία ἵνα ἐγερθῇ ἀντ' αὐτῆς τὸ τέμενος Μωάμεθ τοῦ Β', καὶ κατεχώσθησαν ἢ διεφθάρησαν τὰ μνήματα. Ὁ Πέτρος Γύλλιος, ἐπισκεφθεὶς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸ τῆς δευτέρας πεντηκοντάδος τῆς ΙΣΤ' ἑκατονταετηρίδος, εἶδέ που μεγάλην λάρνακα ἐκ πορφυρίτου κενὴν καὶ ἄνευ πώματος, δέκα μὲν ποδῶν μῆκος, πέντε δὲ καὶ ἡμίσεως ὕψος ἔχουσαν, ἥτις ἐλέγετο Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου. Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι λάρνακες σωζόμεναι ἐν τεμένει Τουρκικοῖς χρησιμεύουσιν ἀντὶ νιπτήρων. Ἐν τῷ καλουμένῳ *Ζεϊρὲκ Τζαμισὶ*, τῷ κατὰ τὸν συγγραφέα τῆς *Κωνσταντινιάδος* ἐπέχοντι τὸν τόπον τῆς ἀρχαίας τοῦ Παντοκράτορος ἐκκλησίας, σώζεται καὶ νῦν λάρναξ ἐκ πρασίνου ἀρχαίου λίθου ὀκτὼ μὲν ποδῶν μῆκος ἑπτὰ δὲ πλάτος ἔχουσα (1).

» Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Κωνσταντίνου Κωνστάντιος, ἐπανερχόμενος κατὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἐγένετο τὸ 361 ἔτος θῦμα σφοδροῦ πυρετοῦ κατὰ τὴν Κιλικίαν. Καὶ ὁ μὲν Ἰωβιανὸς, ὁ μετὰ ταῦτα αὐτοκράτωρ, τότε δὲ protector domesticus ἤτοι ἀξιωματικὸς τῆς σωματοφυλακῆς, ταριχεύσας ἐκόμισεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὰ λείψανα αὐτοῦ· ὁ δὲ Ἰουλιανὸς αὐτοπροσώπως, πεζὸς, ἄνευ διαδήματος καὶ πενθῶν προέπεμψεν εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἀποστόλων τὸ σῶμα τοῦ συγγενοῦς ὃν ἦλθε νὰ καταθάψῃ τοῦ θρόνου· καὶ τὴν τελευτὴν ταύτην περιγράφουσι ἄλλος ἄλλα αἰσθανόμενος, ὅτε Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς, καὶ Μαμερτῖνος, καὶ Λιβάνιος καὶ ὁ Φιλόστοργιος. Εἰ καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου κατανηλωθεῖσα ὅλη εἰς ἔριδας περὶ ἀρειανισμοῦ, κατέλιπεν οἰκτρὰς ἀναλύσεις, τὸ λείψανον ὅμως αὐτοῦ ὑπερήσπισε κατὰ τῆς ἀγανακτήσεως τῶν ὀρθοδόξων ἡ μνήμη τοῦ πατρὸς ἐνῷ Κωνσταντίνου τοῦ Δ', ταῦ ἐπικληθέντος Κοπρωνύμου, διεσκορπίσθησαν τὰ ὀστᾶ, καὶ κατεθραύσθη ἡ σορὸς μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων.

(1) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Ὁ συγγραφεὺς τῆς Κωνσταντινιάδος δὲν λέγει ὅτι ἡ λάρναξ αὕτη σώζεται ἐν τῷ Ζεϊρὲκ Τζαμισὶ, ἀλλ' ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ γειτονος τεμένους Μωάμεθ τοῦ Β', τοῦ οἰκοδομηθέντος ἐν τῷ χώρῳ ὅπου ἔκειτο ἄλλοτε ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. (Ἴδε Κωνσταντ. σιλ. 70. ἔκδ. Βενετ. 1824.)

» Ὁ Μαρκελλῖνος ὅμως ἀναφέρει ὅτι οὐχὶ παρὰ τὸν Κύδνον, ἀλλὰ παρὰ τὸν Τίβεριν, ἐν τῇ αἰωνίᾳ πόλει παρὰ τὰ μνημεῖα τῶν ἀρχαίων ἡμιθέων, ἔπρεπε ν' ἀναπαύηται ὁ μέγας ἐκεῖνος ἀνήρ.

» Ὁ δὲ Ζώσιμος περιέσωσε τὸ διὰ στίχων ἐπιτύμβιον, τὸ ποιηθὲν μέν, ὡς λέγεται, ὑπὸ Λιβανίου, χαραχθὲν δὲ ἐπὶ τοῦ παρὰ τὸν Κύδνον μνήματος.

» Ἀλλ' ὁ χρονογράφος Κεδρηνὸς ἀξιοῖ ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Ἰουλιανοῦ μετακομισθὲν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐτέθη ἐντὸς κυλινδρικῆς λάρνακος ἐκ λίθου πορφυρίτου· καὶ ἡ ἀνώνυμος δὲ περιγραφὴ τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀποστόλων ῥητῶς λέγει ταῦτα· « ὑπάρχει δὲ καὶ ἑτέρα στοὰ προσάρκτιος, ἔνθα κεῖται σορὸς ἐκ πολυτίμου λίθου ῥωμαϊκοῦ (ἤτοι πορφυρίτου), περιέχουσα τὸ βδελυρὸν σῶμα Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτου. »

» Ὁ Τιλλεμὼν ὅμως, βλέπων τὸν Ζώσιμον σιωπῶντα περὶ τούτου, διστάζει ἐὰν ἡ ἐκ Ταρσοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν μετακομιδὴ τοῦ λειψάνου τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐγένετο πρὸ τῆς Ε' ἑκατονταετηρίδος. Δύσκολον δὲ νὰ ἐννοήσωμεν διὰ τίνα λόγον οἱ χριστιανοὶ αὐτοκράτορες προτιμήσαντες ἔθηκαν παρὰ τὰ λείψανα τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Κωνσταντίου τὰ τοῦ ἀντιπάλου τῆς θρησκείας, καὶ δὲν ἀφῆκαν ταῦτα ἐν Ταρσῷ ὅπου τὸ μνῆμα αὐτοῦ, κατὰ τὸν φιλοστόργιον, ἔκειτο ἀντικρὺ τοῦ τάφου τοῦ

Μαξιμίνου Δάζα, ἄλλου καταδιώκτου τῶν χριστιανῶν. Κατά τινα δὲ παράδοσιν τηρηθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, τὸ ἐν Ταρσῷ μνῆμα τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀνετράπη ὑπὸ σεισμοῦ, διότι, ὡς λέγουσιν, ἡ γῆ ἀπέρριπτε τὸ ἀποτρόπαιον σῶμα τοῦ Ἀποστάτου, οὗ τινος τὰ ὀστᾶ ἦσαν μεμιγμένα μετὰ πτωμάτων ζώων ἀκαθάρτων (βεβαίως τῆς ἑκατόμβης ἣν ἔθυσαν οἱ εἰδωλολάτραι ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ).

» Ἔν τι μόνον φαίνεταί μοι ἀρκοῦν εἰς ἐξήγησιν τῆς μετακομιδῆς τοῦ λειψάνου τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὁ σφετερισμὸς τοῦ Προκοπίου. Ὁ συγγενὴς οὗτος τοῦ Ἰουλιανοῦ ὅστις ἠξίου ὅτι αὐτὸν ὠνόμασε διάδοχον ἀποθνήσκων, ἀπεκρύβη ἀπὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἐπεμελήθη τῆς κηδείας τοῦ Ἰουλιανοῦ, μηδόλως φανεὶς ἐπὶ Ἰωβιανοῦ καὶ Οὐαλεντινιανοῦ. Ἀλλ' ὅτε τὸ 365 ἔτος ὁ μὲν Οὐάλης ἀπεδήμει, ὁ δὲ τῆς Βασιλευούσης λαὸς ἦν ἠρεθισμένος κατὰ τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ, ἀνηγορεύθη αἴφνης αὐτοκράτωρ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐνησμενίζετο δὲ ἐπιδεικνύμενος ὅτι συγγενὴς ἦν καὶ τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ διὰ τοῦτο εἶχε μετὰ τῶν ἀκολούθων αὐτοῦ καί τινα θυγατέρα τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῆς Φαύστης. Συνέφερεν ἄρα αὐτῷ νὰ συνενώσῃ καὶ τὰ ὀστᾶ τοῦ Ἰουλιανοῦ μετὰ τῶν λειψάνων τῶν λοιπῶν τῆς δυναστείας μελῶν. Ἴσως λοιπὸν ἡ ἀνακομιδὴ ἐγένετο κατὰ τοὺς ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ μῆνας καθ' οὓς ἐβασίλευσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὠφεληθεὶς ἀπὸ τοῦ σεισμοῦ τοῦ ἀνατρέψαντος κατὰ Ἰούλιον τοῦ 365 ἔτους πόλεις τινὰς τῆς Ἀσίας, ἵνα χορηγήσῃ τῷ συγγενεῖ αὐτοῦ τάφον ἐντιμότερον τοῦ πρὸ τριῶν ἐτῶν χορηγηθέντος αὐτῷ. Σημειωτέον δὲ ὅτι οὐδὲν ἴχνος τῶν τάφων τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ τοῦ Μαξιμίνου ἀνεκαλύφθη ἄχρις ὥρας ἐν Ταρσῷ.

» Ὁ δὲ ἀνώνυμος Ἕλλην ποιεῖται ἁπλῶς μνείαν τῆς ἐκ λίθου πορφυρίτου λάρνακος τοῦ ἐν ἔτει 364 ἐκμετρήσαντος τὸ ζῆν Ἰωβιανοῦ μετὰ τὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ.

» Ὁ Οὐαλεντινιανὸς ἀπέθανεν ἐν Βρηγητίῳ τὸ 375 παρὰ τὸν Ἴστρον. Ὁ δὲ Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος λέγει ὅτι τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐταριχεύθη ἵν' ἀποσταλῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ὁ Ἰδάτιος διηγεῖται ὅτι ἡ μετακομιδὴ ἐγένετο τὸ ἑπόμενον ἔτος. Καὶ ὅμως ἡ ἀνώνυμος ἐπιγραφὴ ἣν ἔχομεν ὑπ' ὄψιν, οὐδὲν λέγει περὶ τοῦ μνήματος τούτου. Τινὲς ἀξιοῦσιν ὅτι ἀνευρέθη τὸ 1174 ἔτος ἐν Ἀνδερνάχῃ παρὰ τὸν Ῥῖνον.

» Ὁ δὲ Οὐάλης, μετὰ τὴν περὶ Ἀδριανούπολιν ἧτταν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Γότθων (378), ἐγένετο ἄφαντος, παρανάλωμα γενόμενος, ὥς τινες δοξάζουσι, τοῦ πυρὸς ἐν τῇ καλύβῃ εἰς ἣν κατέφυγεν.

» Ὁ Γρατιανὸς, ἀποθανὼν ἐν Λουγδούνῳ τὸ 383 ἔτος, δὲν ἐτάφη ἐπίσης μετὰ τῶν ἄλλων αὐτοκρατόρων ἐν Κωνσταντινουπόλει.

» Τοῦ δὲ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου τελευτήσαντος ἐν Μεδιολάνοις τὴν 17 Ἰανουαρίου 395, τὸ σῶμα ταριχευθὲν, ἐτέθη τὴν 8 Νοεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους παρὰ τὰ μνήματα τῶν προκατόχων αὐτοῦ, ἐντὸς σοροῦ ἐκ λίθου πορφυρίτου, ἐπιστασίᾳ Ἀρκαδίου τοῦ διαδεχθέντος τὸν θρόνον.

» Ἄλλη δέ τις στοὰ, ἀστεγὴς κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἀνωνύμου Ἕλληνος, περιεῖχε τραῖς μικρὰς λάρνακας ἐκ πορφυρίτου. Καὶ ἐν μέσῳ μὲν ἦν ἡ τοῦ Ἀρκαδίου, πρὸς ἄρκτον δὲ ἡ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Θεοδοσίου τοῦ Β', καὶ πρὸς ἀνατολὰς ἡ τῆς Εὐδοξίας, τῆς συζύγου ἴσως τοῦ Ἀρκαδίου, ἀποθανούσης τὸ 404 ἔτος, διότι ἡ γυνὴ τοῦ νέου Θεοδοσίου Εὐδοξία ἢ Εὐδοκία, ἐτάφη ἐν τῷ ἐν Ἱεροσολύμοις ναῷ τοῦ ἁγίου Στεφάνου, ὅπου ἐλθοῦσα ἐμόναζεν.

» Ἡ δὲ ἀδελφὴ Θεοδοσίου τοῦ Νέου, ἡ ἐνάρετος Πουλχερία, ἀνεπαύετο, κατὰ τὸν ἡμέτερον ἀνώνυμον, ἐν τῷ αὐτῷ ἐκ πορφυρίτου τάφῳ ἐν ᾧ καὶ ὁ Μαρκιανὸς, πρὸς ὃν εἶχε δώσει μετὰ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ὄνομα συζύγου. Κατὰ τὸν Κωδινὸν ὅμως, ὁ Μαρκιανὸς ἐκηδεύθη ἐν τῇ μονῇ τῆς ἁγίας Ζωῆς.

» Λέων ὁ Α' ἢ ὁ Μέγας, Ζήνων, ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἀριάδνη καὶ ὁ δεύτερος αὐτῆς ἀνὴρ Ἀναστάσιος ὁ Δίκορος, ἐτάφησαν ὡσαύτως ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ ἐντὸς σοροῦ ἐκ λίθου πρασίνου, ἱερακίσκου, καὶ ἐκ μαρμάρου χαλκηδονικοῦ.

» Ἰουστῖνος δὲ ὁ ἀρχαῖος, τελευτήσας ἐν ἔτει 527, ἐτάφη μετὰ τῆς γυναικὸς Εὐφημίας ἐν τῇ μονῇ τῇ λεγομένῃ τῆς *Αὐγούστης*, ἐν λάρνακι πρασίνῃ ἐν ᾗ ὁ Αὐτοκράτωρ Λέων ὁ ΣΤ' ἀπέθετο μετὰ ταῦτα, ὥς τινες λέγουσι, τὸν νεκρὸν Μιχαὴλ τοῦ Γ'.

» Ἐλθόντες μέχρι Ἰουστινιανοῦ, ὠφείλομεν νὰ διαλάβωμεν καὶ περὶ τῆς ἀνακαινίσεως τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀποστόλων, καὶ περὶ τῶν νέων στοῶν ἃς ἀνήγειρε χάριν τῆς ἑαυτοῦ καὶ τῆς τῶν διαδόχων ταφῆς. Πολλὰς περὶ τούτων ἔχομεν εἰδήσεις, εἰς ἃς, καθ' ἃ λέγει ὁ Προκόπιος ἐν τῷ περὶ *Κτισμάτων* (1), οἱ Ἕλληνες τοῦ μεσαιῶνος προσέθεντο καὶ μύθους. Κατ' αὐτοὺς, περὶ μὲν τὴν κατασκευὴν ταύτης τῆς ἐκκλησίας ἠσχολεῖτο ἡ Θεοδώρα, περὶ δὲ τὴν τῆς ἁγίας Σοφίας ὁ Ἰουστινιανός. Ὅτε δ' ἐγένετο χρεία νὰ ὡραϊσθῶσιν οἱ τοῖχοι διὰ τῆς ψηφοθετικῆς, στερουμένη ἀργυρίου καὶ μὴ τολμῶσα νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἐθλίβετο· ἀλλὰ χρηματισθεῖσα κατ' ὄναρ, εὗρε δώδεκα ἀγγεῖα πλήρη χρυσοῦ ἐφ' ὧν ἦσαν ἐγγεγραμμένα τῶν δώδεκα Ἀποστόλων τὰ ὀνόματα. Τοιαύτην λαβοῦσα συνδρομὴν προήγαγε τὸ ἔργον μετὰ πολλῆς ταχύτητος, καὶ μόναι ἀπελείποντο αἱ ἐκ χαλκοῦ ἀλύσεις ἀφ' ὧν ἔμελλον νὰ ἀναρτηθῶσιν αἱ λυχνίαι· ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς ζηλοτυπῶν προσέταξε

(1) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Ἀποροῦντες εὐκαιρίας δὲν ἀνατρέχομεν εἰς πάσας τὰς παγὰς, ἐξ ὧν ἠρανίσθη ὁ συγγραφεὺς τὰς ἐν τῇ πραγματείᾳ εἰδήσεις. Ἐπεξελθόντες ὅμως ἐκ τοῦ προχείρου τὸ περὶ ἀνοικοδομήσεως τοῦ ἱεροῦ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων Κεφ. Δ'. (ἔκδ. Παρισίων 1663, σελ. 13—15) τοῦ πονήματος Προκοπίου τοῦ Καισαρέως περὶ τῶν τοῦ δεσπότου Ἰουστινιανοῦ κτισμάτων, δὲν εὕρομεν τὰ ἀνωτέρω λεγόμενα. Εἰμὴ ἡ παραδρομὴ ἐγένετο παρ' ἡμῶν, τότε φαίνεται ὅτι κατὰ λάθος ἐτέθη εἴτε κατὰ τὴν συγγραφὴν εἴτε κατὰ τὴν τύπωσιν ἄλλο ἀντ' ἄλλου ὄνομα.

νὰ μὴ κατασκευασθῶσιν· ἡ αὐτοκράτειρα ὅμως, πλέξασα κρύφα ταινίας ὁλοσηρικὰς, ἀνήρτησε τὰς λυχνίας, καὶ οὕτω ἐτελέσθησαν τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ πρὸ τῶν τῆς ἁγίας Σοφίας. Ὁ δὲ Προκόπιος ταναντία τούτοις λέγων, ἀποδίδει τῷ Ἰουστινιανῷ τὴν οἰκοδομὴν τῆς ἐκκλησίας ταύτης ὡς καὶ τοῦ ἱεροῦ ἐν ᾧ πρώτη ἐτάφη τὸ 548 ἔτος ἡ Θεοδώρα, δεκαεπτὰ δὲ ἔτη μετὰ ταῦτα καὶ ὁ σύζυγος αὐτῆς.

» Κατὰ τὴν ἀνώνυμον περιγραφὴν, ἐν τῷ ἱερῷ τούτῳ σκηνώματι ἐτάφη μετὰ τῆς συζύγου καὶ Ἰουστῖνος ὁ Νέος, καὶ ὁ Τιβέριος Κωνσταντῖνος, καὶ ὁ Ἡράκλειος, καὶ ἡ Φλαβία, καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνάτος, καὶ ἡ Φαῦστα, καὶ ὁ ἔγγονος τοῦ Ἡρακλείου Κώνστας. Καὶ οἱ πλεῖστοι δὲ τῶν μετὰ ταῦτα αὐτοκρατόρων ἐκομίσθησαν ἐκ νέου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Κωνσταντίνου. Ἀλλὰ διακόψωμεν ἐνταῦθα τὴν μονότονον καὶ μακρὰν ταύτην ἀπαρίθμησιν· ἀπολείπεται δὲ ἡ ἔρευνα περὶ τῶν τάφων τῶν αὐτοκρατόρων τῶν κηδευθέντων ἐν ἰδιαιτέροις μοναστηρίοις, ὧν πιθανώτερον τὰ λείψανα ἀπέφυγον, ὡς εἴπομεν, τὴν βεβήλωσιν· τὸ σῶμα, φέρ' εἰπεῖν, τοῦ φονευθέντος ὑπὸ τοῦ τυράννου Φωκᾶ Μαυρικίου, ὅπερ ὑπεξαιρεθὲν λάθρα ἀπετέθη ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Μάμαντος. Ἐνταῦθα ἐτάφη καὶ ἡ σύζυγος καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ, καὶ ἐνταῦθα πιθανῶς ἀναπαύονται καὶ σήμερον. Κωνσταντῖνος ὁ ΣΤ', οὗτινος ἀνώρυξε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡ ἰδία αὐτοῦ μήτηρ, ἡ φιλόδοξος Εἰρήνη, ἐτάφη μετὰ τῆς πρώτης συζύγου Μαρίας ἐν τῇ μονῇ τῶν Αἰβαδίων.

» Οἱ πλεῖστοι τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, προβλέποντες τὴν βραδεῖαν μὲν ἀλλ' ἀναπόφευκτον διάλυσιν τοῦ Κράτους, κατεβάλλοντο ὑπὸ ἀθυμίας· καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, οἵτινες ὅπως ἀναβῶσιν εἰς τὸν θρόνον καὶ κακουργήματα διεπράξαντο, ἐπεθύμουν νὰ καταλύσωσι τὸν βίον ἐντὸς μονῆς. Ἀλλὰ πολλάκις οὐδὲ τὰ ἅγια ταῦτα διαιτήματα ἐσεβάσθησαν αἱ ἐπαναστάσεις.

» Ὅτε ὁ πρῶτος τῶν Παλαιολόγων ἐπολιόρκει Βαλδουῖνον τὸν Β', τελευταῖον Γάλλον αὐτοκράτορα οὗ τινος ἡ ἐξουσία δὲν ἐξετείνετο πέραν τῆς περιοχῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ, εἰσελθόντες εἰς τὴν ἐρημωθεῖσαν μονὴν τοῦ ἐν Ἑβδόμῳ ἁγίου Ἰωάννου, εὗρον ἀκέραιον σκελετὸν ἐστηριγμένον ὄρθιον ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς ἐκκλησίας, καὶ κρατοῦντα αὐλὸν ὃν ποιμένες ἔθηκαν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ· ἀναγνόντες δὲ ἐπιγραφὴν παρακειμένην εἶδον ὅτι τὸ πτῶμα ἦν τὸ τοῦ Βασιλείου Β', τοῦ Βουλγαροκτόνου. Ἀνήγγειλον λοιπὸν ταῦτα τῷ αὐτοκράτορι, ὅστις περιβαλὼν δι' ἐπικοσμημάτων χρυσῶν τὰ ὀστᾶ τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ, ἀπέθηκεν αὐτὰ μετὰ τιμῶν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Σωτῆρος κατὰ τὴν Σηλυμβρίαν.

» Τὸ δὲ ἑπόμενον ἔτος ὁ Παλαιολόγος εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἀρχαίαν μητρόπολιν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους· ἀλλ' ἡ δυναστεία αὐτοῦ δὲν διήρκεσε πολὺν χρόνον. Σιδηρᾶ τις στεφάνη περιζωννύουσα ἔτι μᾶλον καθ' ἑκάστην ἀπέπνιγεν αὐτὸ, καὶ τὴν 26 Μαΐου 1453, ἕτερός τις Παλαιολόγος, ὁ Κωνσταντῖνος Δραγάτσης, ἔπεσε μαχόμενος ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς αὐτοκρατορίας.

» Τὸ σῶμα αὐτοῦ δὲν ἐκηδεύθη μὲν μετὰ τῶν ὀστέων τῶν προκατόχων ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἀποστόλων· ἀλλὰ κατά τινα παράδοσιν ὑφαιρεθὲν ἐτάφη ἔν τινι τῆς Κωνσταντινουπόλεως προαστείῳ, ὅπου μέχρις ἐσχάτων λυχνία ἔκαιε κρυφίως παρὰ τὸ μνῆμα αὐτοῦ.

» Σοφός τις περιηγητὴς, ὁ Κ. Λέβενστερν, ἀσχοληθεὶς μετὰ πολλῆς ἐπιστασίας εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ μυστηριώδους τούτου τάφου, φρονεῖ ὅτι ἀνεῦρε τὴν θέσιν αὐτοῦ. Ἴσως ἡ ὕπαρξις τῆς λυχνίας ὀφείλεται εἰς τὸ θερμουργὸν τῆς ἀσιατικῆς φαντασίας. Τὸ καθ' ἡμᾶς ὅμως ἀπέχομεν πάσης συζητήσεως ἀφορώσης εἰς τὴν κατανυκτικὴν ταύτην παράδοσιν, μαρτυροῦσαν ὅτι Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος ἀναμίξας τὸ αἷμα αὐτοῦ μετὰ τοῦ αἵματος τῶν τελευταίων τῆς πατρίδος προμάχων, ἀνήγειρεν ἐν τῇ μνήμῃ τῶν μεταγενεστέρων μαυσωλεῖον κατὰ πολὺ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐκ λίθου πορφυρίτου διαρκέστερον. »

Ἰδοὺ δὲ καὶ τοῦ Κ. Egger *ἡ διατριβή.*

« Ἡ γενεὰ εἰς ἣν ἀνήκω εἰσήρχετο εἰς τὰ σχολεῖα ὅτε ἐγνώσθη ἐν Εὐρώπῃ ἡ κατὰ τῶν Τούρκων ἐπανάστασις τῶν Ἑλλήνων· ψελλίζουσα δ' ἐν τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι τὰς ποιητικὰς περὶ Θερμοπυλῶν καὶ Σαλαμῖνος διηγήσεις, ἤκουε περὶ ἄλλων Θερμοπυλῶν καὶ ἄλλης Σαλαμῖνος. Ζωηρὰ ἀντανάκλασις τῶν συγχρόνων συμβάντων ἐχρωμάτιζε τὴν ἀρχαίαν ταύτην ἱστορίαν, καὶ ἐνθυμοῦμαι ἔτι τοῦ ἰσχυροῦ θελγήτρου ὅπερ τοιαύτη προσέγγισις προσετίθει ταῖς σχολικαῖς ἡμῶν ἀναγνώσεσιν· αἰσθάνομαι ἔτι μετὰ τριάκοντα ἐνιαυτοὺς τὰ δάκρυα ἅπερ ἐχύσαμεν μαθόντες τὴν καταστροφὴν τοῦ Μεσολογγίου. Αἱ φιλελληνικαὶ ἑταιρίαι δὲν συνέκειντο τότε πᾶσαι ἐξ ἐλευθερίων τραπεζιτῶν, γερουσιαστῶν ἢ βουλευτῶν· δὲν προεδρεύοντο πᾶσαι ὑπὸ τῶν Ἐὐνὰρ καὶ τῶν Βρογλί. Καὶ ἡμεῖς ἠξιοῦμεν ὅτι ἦμεν φίλοι τῆς Ἑλλάδος· στερούμενοι χρημάτων, ἀξιώματος καὶ εὐγλωττίας, ἠθέλομεν τοὐλάχιστον νὰ ὑποστηρίξωμεν διὰ τῶν ἀθώων ἡμῶν συμπαθειῶν τὸν ἀγῶνα ἔθνους ἀναγεννωμένου. Παῖδες ὄντες, ἐπηρόμεθα συμφωνοῦντες πρὸς τὰς μεγάλας φωνὰς τοῦ εὐρωπαϊκοῦ φιλελληνισμοῦ. Ἀνεγινώσκομεν καὶ ἐσχολιάζομεν ἐν τῷ *Λαυκάρει* τοῦ Κ. Βιλμαὶν τὰς εὐγλώττους σελίδας ἐν αἷς ἐκτίθενται αἱ θλίψεις τῆς δούλης Ἑλλάδος καὶ οἱ πρὸς ἐλευθερίαν ὄνειροι αὐτῆς.

» Ἔκτοτε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος εἰς πολλὰς ὑπέπεσε περιπετείας. Μετὰ τὴν πρώτην ὁρμὴν ἐπαναστάσεως μόλις συγκεκροτημένης ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, καὶ ἔξωθεν ὑποστηριζομένης μόνον διὰ χρηματικῶν εἰσφορῶν καὶ διὰ τῶν προσπαθειῶν ἐθελοντῶν τινων ἐκ Γερμανίας, Ἰταλίας ἢ Γαλλίας· μετὰ τὴν πρώτην ταύτην περίοδον, συγκειμένην ἐξ ἀποτυχιῶν καὶ εὐτυχημάτων, ἐπῆλθεν ἡ περίοδος τῶν ἐθνικῶν καὶ τακτικῶν συμμαχιῶν, τῶν

ὁριστικῶν ὁριάμβων, τῶν εἰρηνοποιῶν συνθηκῶν· καὶ ταύτην παρηκολούθησεν ἡ ὀργάνωσις τοῦ νέου ἑλληνικοῦ κράτους, πρῶτον μὲν ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ κόμητος Καποδιστρίου, εἶτα δ' ὑπὸ τὴν νεαρὰν βασιλείαν τοῦ βασιλόπαιδος τῆς Βαυαρίας Ὄθωνος. Καὶ ἡ βασιλεία δὲ ἀπὸ τῆς ἐγκαθιδρύσεως αὐτῆς διαφόρους ὑπέστη τύχας, τήν τε ἐπώδυνον δοκιμασίαν κυβερνήσεως ἐξ ἡμισείας βαυαρικῆς καὶ ἐξ ἡμισείας ἑλληνικῆς καὶ τὴν οὐχ ἧττον ἐπώδυνον δοκιμασίαν κυβερνήσεως ὅλως ἐθνικῆς, ἐπὶ ἀντιπροσωπευτικῶν ἀρχῶν τεθεμελιωμένης. Πρὸς πάσας δὲ τὰς φάσεις ταύτας τῆς ἑλληνικῆς ἀναγεννήσεως φαίνονται ἀντιστοιχοῦσαι ἰσάριθμοι φάσεις τῆς δημοσίας ἐν Εὐρώπῃ ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα γνώμης. Διάπυρος πρότερον ὑπέρμαχος τοῦ ἡρωϊσμοῦ τοῦ μικροῦ τούτου λαοῦ ὅστις τοσοῦτον ἀποφασιστικῶς ἐρρίπτετο εἰς τὰς περιπετείας ἀνίσου πρὸς τοὺς τυράννους αὐτοῦ ἀγῶνος, ἀπαυχράνθη ταχέως ἡ Εὐρώπη, βλέπουσα τὰς ἐμφυλίους διχονοίας, εὐκολώτερον προβλεπομένας ἢ προλαμβανομένας· καὶ σήμερον φαίνεται ἐνίοτε μεμφομένη ἑαυτὴν διὰ τὰς ἀρχαίας πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπαθείας, καὶ μετανοοῦσα διὰ τὰς θυσίας ἃς ἐποίησεν ἵνα ἀναστήσῃ χριστιανικὸν ἔθνος ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

» Θλιβερὰ καὶ λυπηρὰ μεταβολὴ ἦν οὐδεμία ἀνθρωπίνη φρόνησις ἠδυνήθη νὰ προκαταλάβῃ, ἀλλ' ἥτις τοὐλάχιστον ἐπιθυμητὸν νὰ ἐξηγηθῇ. Βάν τι δύναται νὰ βοηθήσῃ ἡμῖν ὅπως γνωρίσωμεν τὰς αἰτίας καὶ διακρίνωμεν τὰς προλήψεις ἀπὸ τοῦ δικαίου, τοῦτο εἶναι βεβαίως τὸ σύγγραμμα τοῦ Κ. Τρικούπη, οὗτινος ἀπὸ τοῦ 1853 μέχρι τοῦ 1856 ἐξεδόθησαν τρεῖς τόμοι, ἐξ ὧν εὐκόλως δύναταί τις νὰ ἐκτιμήσῃ τὰ κυριώτερα προτερήματα τοῦ ἱστορικοῦ.

»Ἄφθονοί εἰσιν αἱ περὶ τῆς νέας Ἑλληνικῆς ἱστορίας πηγαί. Ὁλόκληρον ἔχω πρὸ ἐμοῦ βιβλιοθήκην, βραδέως καὶ περιέργως συνειλεγμένην, παρά τινε τῶν σοφωτέρων ἡμῶν ἑλληνιστῶν, τῷ συναδέλφῳ καὶ φίλῳ μοι K. Brunet de Presle. Ὑπάρχουσιν ἐκεῖ ποιήματα καὶ πεζὰ ἱκανὰ νὰ ἐπασχολήσωσι τὸν βίον ὁλόκληρον εὐσυνειδήτου ἱστορικοῦ· δημοτικὰ ἄσματα ἀναῤῥιπίσαντα καὶ διατηρήσαντα τὸν πολεμικὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν Κλεφτῶν καὶ τῶν Ἁρματωλῶν· μακραὶ διηγήσεις συντεταγμέναι πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ μετ' αὐτὴν ὑπ' αὐτῶν τῶν διεξαγαγόντων αὐτὴν ἀρχηγῶν, γεγραμμέναι δ' ἐσθ' ὅτε εἰς τὴν τραχεῖαν ἐκείνην τῶν ὀρεινῶν γλῶσσαν, ἣν ἀποσκορακίζουσι νῦν οἱ τοῦ Ἀττικοῦ Πανεπιστημίου φοιτηταί· γενικαὶ πολιτειογραφίαι τοῦ νέου βασιλείου μαρτυροῦσαι τὰς δυσκόλους μὲν ἀλλὰ σταθερὰς αὐτοῦ προόδους πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν (1)· εἰδικαὶ ἱστορίαι τῶν πόλεων, τῶν καταστημάτων ἢ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν· προκηρύξεις τῶν πατριωτῶν οἵτινες πρῶτοι ἀνύψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἀπὸ τῆς προκηρύξεως τοῦ δυστυχοῦς Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, τῆς 13 Μαρτίου 1821, πρὸς τοὺς Δάκας, ἤτοι τοὺς Βλάχους, μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ ἀρχιστρατήγου τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλη καὶ ὑπὸ τῆς γερουσίας τῆς Μεσσηνίας ἀπευθυνομένης ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῶν Καλαμῶν, πλησίον τῆς Σπάρτης, *πρὸς τὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη*· συνεχεῖς εἰδήσεις διαδίδουσι παντοχοῦ τὸ πῦρ τοῦ ἱεροῦ πολέμου διὰ τῆς ἐξιστορήσεως τῶν πρώτων ἐπιτυχιῶν τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς ἐλευθερίας· ἐφημερίδες αὐτοσχεδιασθεῖσαι ἐν Ὕδρᾳ καὶ Ναυπλίᾳ, ταῖς δύο ταύταις μικραῖς ἑστίαις τοῦ ἀναγεννωμένου πατριωτισμοῦ, καὶ προτεινόμεναι ὡς διπλῆ ὕβρις κατὰ τοῦ ἀφώνου τῶν Τούρκων δεσποτισμοῦ. Μετάξυ τῶν τελευταίων τούτων πηγῶν ἀνευρίσκω καὶ μετὰ λύπης ἀναγινώσκω ἐφημερίδα ἐν τῷ Μεσολογγίῳ πολιορκουμένῳ ἐκδιδομένην δαπάνῃ τοῦ λόρδου Βαϋρῶνος, ἐν ᾗ ἡ πρώϊμος ἐλευθερία τῶν συζητήσεων ἀνησύχει ἤδη τὸν εὐγενῆ τοῦτον εὐεργέτην τῆς Ἑλλάδος. Εἶτα ἐπέρχονται συλλογαὶ συνθηκῶν καὶ ἄλλων διπλωματικῶν ἐγγράφων, ὧν μία ἄρχεται ἀπὸ τῆς μεταφράσεως ἐκθέσεώς τινος περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος, γενομένης πρὸς τὴν βουλὴν ἐν ἔτει 1833 ὑπὸ τοῦ Κ. Δρουκὸς τοῦ Βρογλί· ἔγγραφα λυπρότερα, οἷα τὰ τῆς ἐν ἔτει 1833 μεγάλης δίκης κατὰ τοῦ περιῳήμου ὁπλαρχηγοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη γενομένης, μαρτυρούσης τὰς μετὰ τὴν νίκην διχονοίας καὶ τὴν ἀγνώμονα παλιμβουλίαν τοῦ κοινοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰς δυσκολίας ἃς ἀπαντᾷ κυβέρνησις προτιθεμένη νὰ θεμελιώσῃ τὴν δημοσίαν τάξιν ἐκ τῶν ἀτάκτων στοιχείων ἐπαναστάσεως· τέλος δὲ (διότι ἡ ἐπιθεώρησις αὕτη ἠδύνατο νὰ μὲ παρασύρῃ καὶ θέλω νὰ σταματήσω) συλλογαὶ λόγων πολιτικῶν, θρησκευτικῶν, φιλολογικῶν, ἀνενθυμιζόντων ἡμῖν συγχρόνως τὰ τῆς ἀρχαίας καὶ τὰ τῆς χριστιανικῆς Ἑλλάδος ἤθη· ὁ ἐπιτάφιος τοῦ Κώστα Βότσαρη, ἐκφωνηθεὶς τῷ 1853, ἐν τινι ναῷ τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Κ. Π. Ἀργυροπούλου· ὁ τοῦ λόρδου Βαϋρῶνος, αὐτοσχεδιασθεὶς τῇ ἐπαύριον τοῦ θανάτου αὐτοῦ (7 Ἀπριλίου 1824) ἐν τινι τοῦ Μεσολογγίου ναῷ, παρὰ τοῦ συγγραφέως αὐτοῦ τῆς ἱστορίας περὶ ἧς προτίθεμαι νὰ λαλήσω, ἐν ᾧ παρατηρῶ ὅτι ὁ Κ. Τρικούπης, νεώτατος τότε, ἐραίνετο ἤδη παρασκευαζόμενος εἰς τὸ μέλλον αὐτοῦ, ὡς ἱστορικοῦ, στάδιον.

» Ἐκ τῆς ἀτελευτήτου ταύτης καὶ ποικίλης ὕλης, πάσης σχεδὸν σπανίας, ὁτὲ μὲν φερούσης τὸν τύπον τῶν στιγμιαίων παθῶν, ὁτὲ δ' ἀτελοῦς, ὁ Κ. Τρικούπης συμπληρῶν καὶ διορθῶν ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ πληροφοριῶν, συνέγραψεν ἀληθῆ *ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως*, πολλῷ ὑπερέχουσαν τῶν ὁμοειδῶν προγενεστέρων δοκιμίων. Λυπηρὰ μάρτυς, ἐνίοτε δὲ καὶ συμπράκτωρ ἐν τῇ ἀξιομνημονεύτῳ ταύτῃ πάλῃ· διαδοχικῶς ἀπὸ τριάκοντα ἐτῶν διορισθεὶς εἰς τὰς ἐπισημοτέρας θέσεις τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς διπλωματίας, εἶχε βεβαίως ὅλα τὰ πλεονεκτήματα ἵνα καλῶς τοιαύτην τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ πλείστα ἐπισκιάζουσι τὴν συγγραφὴν ἱστορίαν. Λέγει δ' ὅτι ἔγραψεν αὐτὴν ὡς ἀμερόληπτος κριτής, καὶ ἂν κατὰ τοῦτο δὲν μὲ ἐβεβαίου ἡ ἔγκρισις τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, ἤθελον πιστεύσει εἰς ταύτην τὴν ὁμολογίαν. Διότι ὄντως τὸ ἀμερόληπτον ἐξάρτηται μᾶλλον ἐκ τῆς εὐθύτητος τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τιμιότητος τῆς καρδίας, ἢ ἐκ τῶν περιστάσεων ἐν αἷς ἱστορικός τις συγγράφει. Δοξάζουσιν ὅτι τὸ ἱστορίαν συγγράψαι δυσχερὲς μὲν τοῖς συγχρόνοις, εὐχερὲς δ' ἐστὶ τοῖς μεταγενεστέροις. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι ὡς καὶ ἐκεῖνοι ἔχουσι τὰς προλήψεις καὶ τὰ πάθη αὐτῶν· ἡ ἱστορία, φέρ' εἰπεῖν, τῆς Ῥώμης δύναται νὰ ἀλλοιωθῇ ὑπὸ τῶν προλήψεων καὶ μετὰ εἴκοσιν ἤδη αἰῶνας· ἡ δ' ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἐγένετο κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους, ἐν Ἀγγλίᾳ μάλιστα καὶ Γερμανίᾳ, ἀφορμὴ ὑπερβολικῶν καὶ ἀντιφατικῶν συζητήσεων; Τοὐναντίον δ' ἡ ἱστορία τοῦ ἑνὸς καὶ δεκάτου αἰῶνος δὲν συνεγράφη ἐν τοῖς χρόνοις ἡμῶν ὑπὸ σοφῶν ἱστορικῶν, παρ' οἷς οὐδὲν ἐλαττοῖ τὴν λαμπρὰν καὶ ἀμείλικτον εἰλικρίνειαν τῆς κρίσεως;

» Ὁ νέος ἱστορικὸς τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως εἶναι καὶ διακηρύττεται εἰλικρινῶς θερμὸς πατριώτης. Ἔχει πλήρη πίστιν εἰς τὸ μέλλον τοῦ ἰδίου ἔθνους, καὶ ὁμολογεῖ τοῦτο ἀναφανδόν. Τὸ κατ' αὐτὸν οὐδεμία μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων σύγκρισις· ὁ μὲν Τοῦρκος εἶναι ἡ βαρβαρότης, ὁ δ' Ἕλλην, ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία. Δὲν ἀναζητεῖ εἰς προϊστορικοὺς μύθους τὴν δόξαν τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ· δὲν ἀναμιγνύσκει αὐτοῖς, ὡς τις Ἀθηναῖος ῥήτωρ ἐν τῇ ἐκρίζει αὐτῆς τῆς ἐπαναστάσεως, τὰς νίκας τῶν προγόνων καὶ τοῦ Θησέως κατὰ τῶν Ἀμαζόνων· ἀλλὰ δὲν φοβεῖται νὰ γράψῃ ὅτι « ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἐτίμησεν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν· διότι τὸ λαμπρότερον, τὸ διδακτικώτερον καὶ τὸ κατανυκτικώτερον ὅλων τῶν θεαμάτων, ὅσα παριστάνει ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ Κόσμου ἡ ἱστορία, εἶναι ἡ ἀνέγερσις ἑνὸς πεπτωκότος ἔθνους· τὸ δὲ σάλπισμα τοιούτου πολέμου εἶναι χερουβικὸς ὕμνος εἰς τὸν Ὕψιστον.» (Ἱστ. Τρικ. Προλεγ. σελ. 5). Ἰδοὺ ἐνθουσιασμός, ἰδοὺ σχεδὸν διθύραμβος. Ἀλλ' ἡ πατριωτικὴ αὕτη ἔξαψις οὐδέποτε φαίνεται ἀμαυροῦσα οὔτε τὴν ἀκρίβειαν τῶν διηγήσεων, οὔτε τὴν σύνεσιν τῶν πολιτικῶν καὶ ἠθικῶν σκέψεων. Ἐὰν ἐρευνήσωμεν μετὰ τοῦ συγγραφέως τὰ καθ' ἕκαστα πασῶν τῶν μαχῶν, πασῶν τῶν διαπραγματεύσεων, πάσης τῆς ἀνηρχίας ἀγῶνος καθ' ὃν ἡ ἀπείθεια ἐμίγνυτο πρὸς τὴν καθωρωτέραν ἀφοσίωσιν, πανταχοῦ θέλομεν ἴδει αὐτὸν προσέχοντα ἵν' ἀποδίδῃ ἑκάστῳ τὸ καλὸν ἢ τὸ κακόν· δὲν ἀποκρύπτει οὔτε τὰς ἀδυναμίας καὶ τὰς ἀσταθείας αἵτινες πολλάκις διεκινδύνευσαν τὴν ἐπανάστασιν, ἀλλ' οὔτε τὰς προδοσίας καὶ τὰ ἐγκλήματα ἅτινα συχνότατα ἐμίκαναν αὐτήν. Ἡ δευτέρα, φέρ' εἰπεῖν, μάχη τῶν Θερμοπυλῶν, τῆς 20 Ἀπριλίου 1821, ἀπὸ μακροῦ μὲν φαίνεται οἱ νομίζοντες ὅτι ἡ παρ' Ἕλλήνων συγγραφεῖσα ἱστορία αὐτῶν, οὐδὲν ἄλλο περιέχει ἢ ὑπερβολὰς

(1) Μία τῶν νεωτέρων καὶ διδακτικωτέρων εἶναι τὸ πόνημα τοῦ συμπολίτου ἡμῶν K. Casimir Leconte (Paris 1847)

πρὸς τιμὴν τῶν δημοσίων αὐτῶν ἐλευθεριῶν καὶ τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρετῶν. Αἱ ὑπερβολαὶ αὗται, νεώτεραι τὴν ἀρχήν, εἰσὶν ἔργα τῶν ῥητόρων μάλιστα, καὶ ἐκείνων αἵτινες ἐλαφυραγώγησαν αὐτοὺς ἵνα ψιμυθιώσωσι τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ ὅτι περικοσμοῦσιν αὐτήν. Ἀλλὰ καί τοι φιλοπάτριδες, ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Θουκυδίδης περιγράφουσι τοὺς συγχρόνους αὐτῶν ἐπὶ τὸ ἀνθρωπικώτερον καὶ πραγματικώτερον. Ὁ μὲν διηγεῖται ἄνευ ματαίων ὑπεκφυγῶν, πῶς ἐν τῇ πρώτῃ μετὰ τοῦ στόλου τῶν βαρβάρων συγκρούσει οἱ Ἕλληνες ναῦται ἐφοβήθησαν κατ' ἀρχάς, καὶ μικροῦ δεῖν ὑποχώρησαν· πῶς δὲ ἁπλῇ μόνον συντυχίᾳ ἐκφάτνισεν αὐτοὺς πρὸ τοῦ Ἀρτεμισίου καὶ ἐγένετο οὕτω αἰτία νίκης προπαρασκευασάσης τὴν ἐν Σαλαμῖνι. Ἐν δὲ τῇ ἐπὶ τὸν βόρειον Ἑλλάδα ἐπιδρομῇ τῶν Μήδων, παῤῥησίᾳ λέγει ὅτι οἱ Φωκεῖς ἐστράφησαν κατὰ τῶν βαρβάρων, ἕνεκα τοῦ πρὸς τοὺς Θεσσαλούς, τὸ ἐναντίον λαβόντας μέρος, μίσους αὐτῶν. Ὅτ' δ' οἱ Θεσσαλοὶ ἀνθίσταντο, οἱ Φωκεῖς ἐν τῷ ἅμα ἤθελον ἑνωθῆ μετὰ τῶν ἐχθρῶν τῶν Ἑλλήνων. Ὅθεν ἡ προδοσία ἢ ἡ ὑπεράσπισις τῶν κοινῶν συμφερόντων ἐξήρτητο ἐκ τῆς φιλίας ἢ τῆς ἔχθρας τῶν δύο φυλῶν. Τίς δὲ νεώτερος θέλει ποτὲ κρίνει αὐστηρότερον καὶ ὑψηλότερον τοῦ Θουκυδίδου τὰ βίαια πάθη ἅτινα ἐν Ἀθήναις ἐτάραξαν τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος; τίς θέλει στιγματίσει κρεῖσσον αὐτοῦ τὴν ἠθικὴν ταπείνωσιν εἰς ἣν περιέστη, ἐν ταῖς διαφωνίαις αὐτοῦ, ὁ γενναιότερος καὶ εὐφυέστερος λαὸς τοῦ κόσμου;

» Εἶναι λοιπὸν ἄδικον (καὶ ἐπανέρχομαι εἰς τὰ παρόντα ἐξ αὐτῶν μάλιστα τῶν ἐνθυμήσεων) τὸ νὰ προτρέπωμεν εἰς ὁμόνοιαν τοὺς σημερινοὺς Ἕλληνας ὑποδεικνύοντες αὐτοῖς τοὺς προγόνους· διότι οὐδεμίαν γινώσκω ἐποχὴν τῆς τοσοῦτον ἐνδόξου ἐκείνης ἀρχαιότητος, μὴ χαρακτηριζομένην ὑπὸ πολλῶν δημοσίων δυστυχημάτων, καὶ συχνάκις καὶ ὑπὸ μεγάλων ἁμαρτημάτων. Κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν τοσοῦτα ἀμίμητα ἀριστουργήματα τοῖς γράμμασι καὶ ταῖς τέχναις παρασχόντα, αἱ Ἀθῆναι μετέβαλον βιαίως τὸ ἔμφρον πολίτευμα τοῦ Σόλωνος· κατὰ τὸν αἰῶνα αὐτὸν μετέβησαν αὗται ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Περικλέους εἰς χεῖρας δημαγωγῶν ἀναξίων τοῦ νὰ διαδεχθῶσι τὸν μέγαν ἐκεῖνον ἄνδρα, καὶ ὑπέστησαν ἐν βραχεῖ χρόνου διαστήματι τὰς ὑπερβολὰς τῆς ὀλιγαρχίας καὶ τῆς ὀχλοκρατίας, καὶ ταῦτα ἐν μέσῳ τῶν δοκιμασιῶν αἱματηροῦ πολέμου· κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον τέλος, τῇ ἐπαύριον συμφιλιώσεως καὶ ἀμνηστείας ταχέως παραβιασθείσης, ἐθυσίαζον αὗται δικαστικῶς τὸν Σωκράτην, τὸν ἐναρετώτερον τῶν φιλοσόφων. Ἀλλ' ἡ Ἑλλὰς ἔγραψε τότε τὸν *Οἰδίποδα τύραννον* καὶ ἔκτισε τὸν Παρθενῶνα· ταῦτα δ' εἰσὶν ἡ δικαιολόγησις τῶν πταισμάτων, καὶ ἡ ζημία ἢ τὸ πρόστιμον τῶν ἐγκλημάτων αὐτῆς. Ἡ διχόνοια, κατ' ἐξοχὴν στεῖρα ἢ καὶ καταστρεπτικὴ παρ' ἄλλοις λαοῖς, ἦν καρποφόρος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι· διότι διετήρει οὕτως εἰπεῖν εὐτυχῆ ἀναβρασμὸν τῆς μεγαλοφυΐας. Ἀξιῶ τοῦτο, καὶ ἀπέχω πολὺ τοῦ νὰ ἐλαττώσω τὰ εἰς τὸν θαυμασμὸν ἡμῶν δικαιώματα τῶν γραφέων τούτων Ἑλλήνων. Πρόσχωμεν ὅμως μὴ φανῶμεν ἕνεκεν αὐτῶν ἄδικοι πρὸς τοὺς ἀπογόνους, ζητοῦντες παρὰ τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος φιλολογίαν ἐξαγοράζουσαν τὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ σφάλματα αὐτῆς. Ἄλλως τε οἱ αἰῶνες τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν ἐπανέρχονται· διότι ἐκαρποφόρησαν, μεγάλως συντρέχοντες εἰς τὸ νὰ καταστήσωσιν ἡμᾶς οἷοι ἐσμέν, ἀρχηγοὶ δηλ. τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ. Ὅταν, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὸ νὰ πολλαπλασιάζωσι τὰ ἐν τῇ πατρίδι ἐθνικὰ σχολεῖα, ἐκπέμπουσιν οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες τὰ τέκνα αὐτῶν εἰς τὰ ἐκπαιδευτήρια τῶν Παρισίων, τοῦ Βερολίνου ἢ τοῦ Λονδίνου, ἵνα μάθωσιν ἐκ νέου τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα καὶ μετάσχωσι τῶν προόδων τῶν εὐρωπαϊκῆς ἐπιστήμης· ὅταν μεταφράζωσι τὰ κρείττονα ἡμῶν συγγράμματα, κινδυνεύοντες μάλιστα νὰ γαλλίζωσιν ἢ νὰ γερμανίζωσιν, ὡς που λέγει καὶ ὁ Κ. Τρικούπης, πράττουσι, τῇ ἀληθείᾳ, ὅτι σοφώτερον. Διότι ὡς ποτε ἐδανείσθημεν παρ' αὐτῶν τὰ φῶτα, ζητοῦσι νῦν αὐτὰ παρ' ἡμῶν. Γινώσκοντες ὅτι ἡ ἑστία τοῦ πολιτισμοῦ μετετέθη κατὰ τὸ διάστημα τῶν αἰώνων, ἀναζητοῦσιν αὐτὴν ὅπου σήμερον εὑρίσκεται, βεβαιότατοι ὅτι δὲν δραπετεύουσιν ἀπὸ τῆς πατρίδος, ἀλλ' ὅτι συλλέγουσι τὰς παραδόσεις αὐτῆς πανταχοῦ ὅπου σώζονται καὶ καρποφοροῦσι. Τὰ τοῦ Καίσαρος Καίσαρι· τὸ χρέος νῦν τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶναι τὸ νὰ προηγῆται ἡμῶν, ἀλλὰ τὸ νὰ ἕπηται ἡμῖν, καὶ ἐπὶ πολὺ ἔτι, εἰς τὰ γράμματα καὶ μάλιστα εἰς τὰς ἐπιστήμας· δὲν εἶναι χρέος αὐτῆς νὰ ἐφευρίσκῃ, ἀλλὰ νὰ μεταφράζῃ, καὶ νὰ διασπείρῃ ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὰ ἀξιώματα καὶ τὰς ἰδέας τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐὰν δ' ὡς ἐν ἐπιμέτρῳ ἡ Ἑλλὰς παράσχῃ ἡμῖν χάριέν τι καὶ πρωτότυπον ποίημα, θέλομεν συγχαρῇ αὐτῇ διὰ τοῦτο ὡς δι' εὐτυχὲς σύμπτωμα φιλολογικῆς ἀναγεννήσεως. Ἐάν ποτε προλαμβάνῃ τὴν σοφίαν ἡμῶν ἐξηγοῦσα τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων αὐτῆς ἀνακαλυφθέντα μνημεῖα ἐπὶ ἐδάφους πλήρους παλαιῶν ἀναμνήσεων (1), θέλομεν εἰπεῖ ὅτι τοῦτο εἶναι δικαίωμα αὐτῆς καὶ ὅτι τιμᾶται ἐκτελοῦσα αὐτό. Νομίζομεν ὅμως ὅτι εἰς τὴν ἱστορίαν πρέπει νὰ ἐνασχοληθῶσιν ἐν Ἑλλάδι οἱ ἐκλεκτοὶ καὶ σπουδαῖοι ἄνδρες· διότι ἡ ἱστορία εἶναι τὸ κάλλιστον σχολεῖον ἐν ᾧ μεταπλάττεται τὸ πνεῦμα λαοῦ ἐπὶ μακρὸν διεφθαρμένου ὑπὸ τῆς ἀμαθίας καὶ τεταπεινωμένου ὑπὸ τῆς δουλείας, αὕτη εἶναι τὸ ἔργον ἐν ᾧ συγκεραλαιοῦται κάλλιον ἡ συνείδησις, ἵνα εἴπω οὕτω, τοῦ ἔθνους. Διὰ ταῦτο δὲ μάλιστα, τὸ ἔργον τοῦ Κ. Τρικούπη εἶναι ἄξιον τῆς προσοχῆς καὶ τῆς ὑ-

(1) Ἑλληνικαὶ ἀρχαιότητες, ὑπὸ τοῦ Κ. Α. Ῥ. Ῥαγκαβῆ, διάφορα ἀρχαιολογικαὶ διατριβαὶ ὑπὸ τοῦ Κ. Γ. Γ. Παπαδοπούλου κ. τ. λ.

πολήψεως τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἀναζητούντων τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος. Ἐμνημόνευσα πρὸ μικροῦ τῶν μεγάλων ἱστορικῶν τῶν ἑλληνιδίων πολιτειῶν. Ὁ κύριος Τρικούπης ἀγαπᾷ νὰ ἐμπνέηται παρ' αὐτῶν καὶ νὰ ἀναφέρῃ αὐτούς, πράττων τοῦτο μετὰ δικαίας μετριότητος. Διότι ὄντως, ὡς πρὸς τὸ κάλλος τῆς γλώσσης, οὐδ' Ἕλλην θέλει ποτὲ δυνηθῆ νὰ φθάσῃ τὸν Ἡρόδοτον καὶ τὸν Θουκυδίδην. Ἡ νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπέφευε τὴν ἀπὸ τοσούτων αἰώνων καλύπτουσαν αὐτὴν βαρβαρότητα, καὶ δραστηρίως σπεύδει πρὸς τὴν ὡραίαν τῶν ἀρχαίων γλῶσσαν. Τὸ δύσκολον ὅμως τοῦτο τῆς ἀνακαινίσεως ἔργον, ἐν ᾧ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐνενακαιδεκάτου αἰῶνος ζητεῖ νὰ μετάσχῃ, οὐκέτι συνετελέσθη. Οὐδεὶς δὲ γινώσκει ποῦ θέλει σταθῆ ἡ ἅπαξ δοθεῖσα ὥθησις. Ἤδη δὲ τὸ ὕφος τοῦτο ἐν τῷ μεταιχμίῳ τῶν δύο γλωσσῶν κείμενον, τὸ πλῆρες ἀρχαίων λέξεων καὶ νέων ἰδεῶν τοῦτο πεζὸν, παράδοξον παρίστησι μίγμα προσβάλλον ἢ τοὐλάχιστον ἐκπλῆττον τὴν εὐαισθησίαν ἡμῶν. Τὸ ὕφος ὅμως τοῦ Κ. Τρικούπη ἔχει ἀξίαν ὑπερβαίνουσαν πολλὰς φιλολογικὰς ἰδιότητας, τὸν αὐστηρὸν λέγω καὶ πειστικὸν τόνον ὃν παρέχει ἡ ἕξις ἐπιμόνων σκέψεων καὶ ἡ αἴσθησις μεγίστης χρηστότητος. Τοιαῦτα δὲ βιβλία εἰσὶ βεβαίως οἱ ἄριστοι ὑπέρμαχοι τῶν ἑλληνικῶν δικαίων, ἐν συζητήσει πρὸ πολλοῦ ἐν Εὐρώπῃ ἀρξαμένῃ καὶ, ὡς ἔοικε, μακρὰν τοῦ τέλους αὐτῆς ἔτι οὔσῃ· πλεῖστα λοιπὸν τοιαῦτα πρέπει νὰ παράσχῃ ἡ Ἑλλὰς ἵν' ἀφοπλίσῃ τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἀναζωπυρήσῃ τὸν ζῆλον τῶν ἀνησύχων ἢ ἀπειρηκότων αὐτῆς ὑπερμάχων. »

(Μετάφρασις ΜΑΡΚΟΥ Ν. ΑΡΑΓΟΥΜΗ.)

ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ.

Ἐξεδόθη παρὰ τοῦ Κ. Σπ. Κόμνου, Καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας ἐν τῇ στρατιωτικῇ Σχολῇ, κατάλογος χειρογράφων ἑλληνικῶν, λατινικῶν, καὶ ἰταλικῶν, περιελθόντων εἰς αὐτὸν κατὰ κληρονομίαν παρὰ τοῦ μακαρίτου Μόστρα κεκτημένου πολύτιμον καὶ πολύτιμον βιβλιοθήκην ἐν τῇ νήσῳ Κερκύρᾳ.

Ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς χειρογράφοις ἀπαντῶνται «Νικομάχου Γερασηνοῦ ἀριθμητικῆς εἰσαγωγῆς τῶν εἰς δύο τὸ Α'. ὅπερ ἐξηγεῖται ὁ φιλόσοφος Πρόκλος. » Προσέτι πραγματεῖα περὶ συντάξεως τῶν ῥημάτων ὑπὸ Μαξίμου τοῦ Πλανούδη· ἐν τῷ αὐτῷ δὲ τεύχει καὶ διάφοροι ἔτεραι πραγματεῖαι περὶ τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς καὶ μετρικῆς, καὶ περὶ ἰδιωτισμῶν τῶν ἀρχαίων διαλέκτων τῆς Ἑλλάδος παρὰ Λεσβίοις, Θετταλοῖς κ.τ.λ. Ἕτερον τεῦχος ἐκ 554 σελ. συγκείμενον περιέχει συγγραφέως ἀγνώστου ὑπόμνημα καὶ ζητήματα εἰς τὸ Δ'. τῆς τοῦ Ἀριστοτέλους φυσικῆς ἀκροάσεως· καὶ ἄτερον ἐκ 400 σελίδων. Προλεγόμενα τοῦ σοφωτάτου Κορυδαλέως εἰς τὸ περὶ ψυχῆς βιβλ. Α'. τοῦ Ἀριστοτέλους. Πάντα ἀνέκδοτα πλὴν τινων ἀποσπασμάτων τῆς τοῦ Μαξίμου Πλανούδη συγγραφῆς, ἐκδοθέντων παρὰ Ἑρμάννου, ἀλλὰ μετὰ οὐσιωδῶν διαφορῶν.

Πληροφορούμεθα ὅτι ὁ Κ. Κόμνος προέτεινεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς Δ. Ἐκπαιδεύσεως ἵνα ἀγοράσῃ τὰ χειρόγραφα ταῦτα διὰ τὴν δημοσίαν βιβλιοθήκην, τὴν οὐδὲν σχεδὸν Ἕλλην συγγραφέως χειρόγραφον κεκτημένην, καὶ ὅτι ἀπαντήσας ὑπὲρ τὸ δέον οἰκονομικὰς διαθέσεις παρά τισι τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου προσκληθέντων ἵνα γνωμοδοτήσωσι περὶ τῆς τιμῆς αὐτῶν, ἀναγκάζεται καὶ ἄκων ἵνα ἀποζενώσῃ αὐτὰ τοῦ πατρίου ἐδάφους. Ἡμεῖς τὴν ἀπώλειαν τῶν ἔργων τούτων θεωροῦντες ζημίαν ἐθνικὴν, προτρέπομεν τὸ ὑπουργεῖον ἵνα μὴ περιίδῃ τὰ προγονικὰ κειμήλια μεταβαίνοντα εἰς ξένας βιβλιοθήκας.

Ἰδοὺ ἡ εἰσαγωγὴ τῆς πραγματείας τοῦ Πλανούδη μὴ εὑρισκομένη ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ἑρμάννου·

« Τοῦ σοφωτάτου ἀνδρὸς Μαξίμου τοῦ Πλανούδη ἔκθεσις ὠφέλιμος περὶ τῆς τῶν ῥημάτων συντάξεως. Περὶ μεταβατικῶν καὶ ἀμεταβάτων.

» Τῶν ῥημάτων τὰ μὲν μεταβαίνουσαν οὐδαμῆ εἰς ἕτερον πρόσωπον ἐν τῷ λόγῳ τὴν σύνταξιν ἔχει· διὸ, καὶ ἀμετάβατα προσαγόρευται· οἷον ἐστὶ τὸ, ζῶ· τὸ, πλουτῶ· τὸ, ὑγιαίνω, καὶ τὰ τοιαῦτα· ἐν γὰρ ἐν τούτοις μόνῳ ἐμφαίνεται πρόσωπον, τὸ τοῦ ζῶντος, ἢ πλουτοῦντος, ἢ ὑγιαίνοντος· ὅθεν, οὐδὲ παθητικὰ τὰ τοιαῦτα ῥήματα ἔχει· μὴ γὰρ ἐμφαινομένης ἐν αὐτοῖς ἐνεργείας εἰς ἕτερον πρόσωπον, δῆλον ὡς οὐδὲ πάθος δύνανται ἔχειν. Τὰ δὲ μεταβαίνουσαν εἰς ἕτερον πρόσωπον ἔχει τὴν σύνταξιν· ὅθεν μεταβατικὰ ὀνομάζονται· οἷον, φιλῶ, τύπτω καὶ τὰ τοιαῦτα· φιλῶ γὰρ φαμὲν τὸν Ἰωάννην, καὶ, τύπτω τὸν μαθητήν· διάφορα δὲ ἐν αὐτοῖς ἐμφαίνονται πρόσωπα ἕτερον μὲν τὸ τοῦ φιλοῦντος, ἕτερον δὲ τὸ τοῦ φιλουμένου· ὅθεν καὶ ἐνεργητικὰς εἰσὶ σημασίας τὰ τοιαῦτα, καὶ παθητικὰ ἔχει, εἰμὴ τοῦ παθητικῶς προφέρεται, ὡς τὸ δέχομαι, καὶ βούλομαι, καὶ ἀσφαλίζομαι. Τούτων δὲ, τὰ μὲν ἐν ταῖς ἀορίστοις, παθητικὴν λαμβάνει τὴν σημασίαν· ὡς τὸ ἐδέχθην, καὶ ἠσφαλίσθην, καὶ ὅσα μάλιστα μέσους ἀορίστους ἔχει· τὰ δὲ οὐδ. . . . ἐκείνους ἔχει, οἷον ἐβουλήθην, καὶ ἐωλαβήθην, καὶ ὅσα μάλιστα μέσους ἀορίστους μὴ ἔχει. Τούτων δὲ πάλιν τῶν μεταβατικῶν τὰ μὲν εἰς ἓν πρόσωπον μόνον ἔχει τὴν μετάβασιν, ὡς τὰ προειρημένα· τὰ δὲ, καὶ δεύτερον πρόσωπον ἐπιφέρεται· οἷον, δείκνυμί σοι τὸν ἄνθρωπον· δέδωμί σοι τὸ πρᾶγμα· γέγονε μὲν γὰρ ἐνταῦθα ἡ μετάβασις πρὸς τὸ πρόσωπον, πρὸς ὅπερ ἡ δεῖξις γίνεται· ὅ καὶ διὰ δοτικῆς ἐνταῦθα προφέρεται· συναπάγεται δὲ καὶ ἕτερον πρόσωπον

τὸ δεικνύμενον, ὅπερ αἰτιατικῇ προφέρεται· ἔστι δὲ καὶ ταῦτα πάντα ἐνεργητικῆς σημασίας, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ μεταβατικὰ ἔχοντα τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὰ παθητικά. Εἰ μή που καὶ παθητικῶς προφέρεται· οἷον ἀμείβομαί σαι (γρ. δὲ) δώροις· εὐαγγελίζομαί σοι ἀγαθά. Ἔστι δὲ πάλιν εὑρεῖν ἕτερα ῥήματα πρὸς τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς διάφορον σημασίαν ἄλλοτε μὲν ἀμετάβατον (γρ. ἀμετάβατα), ἄλλοτε δὲ μεταβατικὴν (γρ. μεταβατικά. Οἷον, τὸ *χαίρω* ὅταν μὲν τῆς ψυχῆς εὐφροσύνην δηλοῖ ἀμετάβατον ἐστί· ὅταν δὲ τὸ ἐναγκαζόμενος καὶ πρόσκειμαι, μεταβατικὸν γίνεται· οἷον, *χαίρω* τῇ γεωργίᾳ, *χαίρω* τῇ μαθήσει. Εἰσὶ δὲ καὶ ἕτερα ῥήματα ἃ τὴν μετάβασιν οὐκ εἰς ὄνομα ἀλλ' εἰς ἀπαρέμφατον ποιεῖται, οὐκ ἄνευ μέντοι μέσης προθέσεως, οἷον βαδίζει πρὸς τὴν πόλιν· ἀδυνατεῖν πρὸς τὸν ἔλεγχον. Τούτων οὖν ἁπάντων τὴν σύνταξιν καὶ τινων ἄλλων ῥηματικῶν ἰδιοτήτων κατὰ (τάξιν;) διασαφήσω· καὶ πρώτόν γε περὶ τῶν ἀμεταβάτων οἷς ἅμα . . . . τῶν ἄλλοτε μὲν ἀμεταβάτων ἄλλοτε δὲ μεταβατικῶν, κατὰ τὴν διάφορον σημασίαν αὐτῶν διαλείψομαι.»

Ἐν τῷ αὐτῷ τεύχει εὑρίσκεται καὶ τὸ ἑξῆς περιεργότατον κεφάλαιον·

« *Σολοικοφανῆ τινά.*

» Τρῶες αἰτιατικῇ χρῶνται ἀντὶ γενικῆς· οἷον τὸν ἵππον τὸν Ἀλέξανδρον. Καὶ Ὅμηρος γυναῖκα τιθήσατο μαζὸν ἀντὶ γυναικός. Οἱ Χαλκιδεῖς τὰ ὁριστικὰ τῶν ῥημάτων εἰς μετοχὴν καὶ ὑπαρκτικὸν ἀναλύουσι ῥῆμα· οἷον, Σωκράτης ἀπολογούμενός ἐστιν, ἀντὶ τοῦ ἀπολογεῖται. Οἱ Ἀλκμᾶνες(;) μεταξὺ δύω ἐνικῶν ὀνομάτων πληθυντικὸν τιθέασι ῥῆμα· οἷον, Πλάτων μὲν ἐπορεύθησαν καὶ Ἀριστοτέλης. Κλαζομενοῖς ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν πορεύσομαι εἰς ἀγῶνα, πορεύσομαι σὺν ἀγῶνι, φασί. Σικελοὶ ὁμοίως χρῶνται δοτικῇ ἀντὶ γενικῆς, τῆς παρὰ προθέσεως ἔξωθεν. Νησιῶται ἀνάπαλιν γενικῇ, ἀντὶ δοτικῆς χρῶνται· οἷον πλούσιος ἦν χρυσοῦ. Οἱ ἐπὶ τῆς Ἀσίας Ἕλληνες ῥήματα ἅπερ συνάπτεται δοτικαῖς πτώσεσιν, αἰτιατικαῖς συντάττουσι· φασὶ γὰρ, συνήντησέ με, ἀντὶ τοῦ ἐμοί. Οἱ Ἴωνες *χαίρω* τοῦ ἀνδρὸς, ἀντὶ τῷ ἀνδρί. Ἰώνων δὲ ἅμα καὶ Δωριέων ἐστὶ τὸ ἀντὶ προστακτικῶν ἀπαρεμφάτως χρῆσθαι, φασὶ γὰρ, δοῦναι τὸ βιβλίον, ἀντὶ τοῦ, δός. Καὶ Ὅμηρος, πάντα μαλ' ἀτρεκὲς ἀγορεύεμεν, ἀντὶ τοῦ, ἀγόρευε, καὶ πειρᾶν δῶκαν Τρῶες, ἀντὶ τοῦ πειρῶ· ἡμεῖς δ' ἄλλοθεν ἄλλος ἐρητύειν ἐπέεσσιν, ἀντὶ τοῦ κωλύετε, καὶ Ἡσίοδος ὁμοίως. Οἱ ἐν Πελοποννήσῳ Δωριεῖς τῇ δοτικῇ χρῶνται ἀντὶ αἰτιατικῆς, παρειλημμένης ἔξωθεν καὶ τῆς διὰ προθέσεως· φασὶ γὰρ τῇ δικαιοσύνῃ νενικήκαμεν, ἀντὶ τοῦ διὰ τῆς δικαιοσύνης· καὶ Ὅμηρος, σοὶ πάντα μαχούμεθα ἀντὶ τοῦ διὰ σέ.

Οἰλυμαῖοι(;) τοῖς ἐνικοῖς ὀνόμασι πληθυντικὰ ἐπάγουσι ῥήματα· φασὶ γὰρ, ἡ πύλη ἐκλείσθησαν· ἡ βουλὴ συνήνεσαν καὶ Ὅμηρος ὡς φάσαν ἡ πληθύς. Θηβαῖοι τοὐναντίον, φασὶ γὰρ, Λακεδαιμόνιοι πολεμεῖ Ἀθηναίοις. Ἀργολικὸν σχῆμά ἐστι τὸ εὐθείᾳ χρῆσθαι ἀντὶ αἰτιατικῆς τῶν ἐνικῶν· φασὶ γὰρ, Ἀλέξανδρον λέγεται ἑλὼν εἰς Πέρσας νικῆσαι, ἀντὶ τοῦ ἑλόντα· καὶ Ὅμηρος, φησὶ οὖν κατανεῦσαι ὑπερμενέα Κρονίωνα ἀστράπτων, ἐναίσιμα σήματα φαίνων. Περιεργητικὸν ἐστι τὸ τῇ αἰτιατικῇ πληθυντικῇ πτώσει ἐπιφέρειν εὐθείας· οἷον, ἐπλέομεν δύω πόλεις, ἃς ἐκαλοῦντο σησὼς καὶ ἄβυδος· ἔδει γὰρ εἰπεῖν σησὼν καὶ ἄβυδον· ἀνδρ' ἠρώω κρατερώ· ὁ μὲν τόξων εὖ εἰδώς, ἀντὶ τοῦ τὸν μὲν τόξων εὖ εἰδότα. Τυρσηνικὸν, Ὅμηρος περιπατήσας ἀνέστη· ἀντὶ τοῦ ἀναστὰς περιεπάτησε· ὁ δὲ χασάμενος πολεμίχθη· καὶ Ἡραιστος κάμε τείχων. Λέσβιοι (ἐπὶ τῆς Λέσβιοι ἐπιγέγραπται διὰ μικροτέρων ἐρυθρῶν γραμμάτων Σκύριοι) καὶ Θετταλοὶ, χρῶνται χρόνοις ἀκαταλλήλοις ἐναστῶτι καὶ παρατατικῷ· φασὶ γὰρ ἡμεῖς παρευρίσκεθα, οὗτοι δὲ καθήκατ· καὶ Ὅμηρος, σοί τε πείθοντο καὶ δεδμήμεθ' ἕκαστος.

Ῥόδιοι τὴν σύνταξιν τὴν ἐπάγουσαν αἰτιατικὴν πτῶσιν συντάσσουσι δοτικῇ· φασὶ γὰρ κάλεσον τῷ ἀνθρώπῳ ἀντὶ τοῦ, τὸν ἄνθρωπον· οἱ αὐτοὶ δὲ χρῶνται καὶ ταῖς δοτικαῖς ἀντὶ εὐθειῶν· ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν ὁ ἀνὴρ περιεγένετο, τῷ ἀνδρὶ περιεγένετο· πρόσωπα ἀντὶ πρόσωπον, ἅπερ τόξα ἀντὶ τόξον.»

Κ.

ΕΥΕΡΓΕΤΗΜΑ ΤΗΣ Κ. ΕΛΕΝΗΣ ΤΟΣΙΤΣΑ.

—o—

Ἐξακολουθοῦσα τὰς πρὸς τὸ ἔθνος εὐεργεσίας αὐτῆς ἡ Κ. Ἑλένη Τοσίτσα, καὶ συμπληροῦσα τοὺς σκοποὺς τοῦ ἀοιδίμου αὐτῆς συζύγου ἀφιέρωσεν εἰς τὴν φιλεκπαιδευτικὴν ἑταιρείαν δραχμῶν χιλιάδας τριάκοντα, πρὸς ἀνέγερσιν σχολείου ἀλληλοδιδακτικοῦ. Ἡ Κ. Τοσίτσα δι' ὅσων ἔπραξε καὶ δι' ὅσων διανοεῖται νὰ πράξῃ καταπάσσεται μεταξὺ τῶν πρώτων εὐεργετῶν τῆς Ἑλλάδος.

Εἰς τὸ ἐν τῷ προηγουμένῳ φυλλαδίῳ λεξικὸν τῶν ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ Ἑλλήνων πρόσθες καὶ τὴν λησμονηθεῖσαν ταύτην λέξιν — *τὸ σίουκο* (ἡ σιαγών).

ΠΑΡΟΡΑΜΑ.

Φυλλάδ. 103. σελ. 112. στήλη 2. στιχ. 40, ἀντὶ 14 *ἑκατονταετηρίδα* γράφε 17 κτλ.